

**2 AYLIK
DERGİ**

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

YIL : 5 CİLT : 5 SAYI : 28 MAYIS - HAZİRAN 2022

19 MAYIS ATATÜRK'Ü ANMA, GENÇLİK VE SPOR BAYRAMIMIZ KUTLU OLSUN

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ Yıl: 5, Cilt : 5, Sayı: 28 Mayıs — Haziran 2022

Sencer Karacalıoğlu	CHP üzerine Notlar	01-02
Prof. Dr. Ömer Demircan	Atatürk'ün Köy Enstitüleri	03-13
Doç.Dr.Okan Baba	Milli Edebiyat Akımında Şiir	14-30
Prof Dr. Süreyya Ülker	Türkçe Üleşim Terimleri Üzerine Bir Deneme	31-49
Nuray Gök Aksamaz	Bilim Kurgu Edebiyatı Üzerine Değıniler	50-53
Prof.Dr.Yıldız Tümerdem	Tarihten Ders Almak	54-56
Hasan Akarsu	Cumhuriyet Gazetesi Okurken	57-59
YILMAZ ÇONGAR	Erdal Öz	60-69
Hikmet Kurter	Geri Vermek	70-75
Ecem Nur Toplar	Seni Unutmak	76-79

ŞURADAN BURADAN

SENCER KARACALIOĞLU

C.H.P. ÜZERİNE NOTLAR

1- Geçtiğimiz günlerde dünyaya at gözlüğü takarak bakanlardan birisi, CHP' nin faşist bir parti olduğunu, faşizmin CHP'nin genlerinde olduğunu ileri sürerek, CHP'yi suçladı.. Bunu ileri sürenlerin genellikle "Allah ile aldatanlar" olduğu, politikalarının temelinde siyasal İslamcılığın yattığı açıkken, sık sık bu tezi ileri sürmeleri Türkiye'de seçmen kitlesini nasıl gördüklerinin de bir göstergesi. Bunlara göre Allah ile aldatılanlar her yolla aldatılırlar. Bunlar aynı zamanda sapla samanı bilinçli yada bilinçsiz olarak karıştıran büyük solcularla, büyük liberallere de bu yolla göz kırpmış oluyorlar...

CHP'yi değerlendirmek için önce 1935-1936 Türkiye'sindeki bir yargı kararına bakalım sonra da 2000 li yılların Türkiye'sine dönerek faşizmi görelim.

1935 yılının Ağustos ayında Maraş Valisi Suriye'den Türkiye'ye giriş yapan Yahya adlı bir kişinin, Üzeyir adlı kişinin ihbarıyla yakalandığını, Yahya'nın ifadesinde kendisini ve arkadaşlarını Ürdün'de yaşayan Asi Ethem ve kardeşi Reşit Bey'in Mustafa Kemal'e suikast yapmak amacıyla yolladığını ileri sürüyordu.

Suikast işiyle ilgili soruşturma sürerken ,Yahya soruşturmanın her aşamasında ifade değiştiriyordu. Bu sırada Atatürk'e bir suikast girişimi olduğu gazetelere yansıyınca Atatürk'e destek mitingleri yapıldı. Soruşturmayı yürüten savcı Urfa Milletvekili Ali Saip Ursavaş'ın da dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiş, Ali Saip' de Mecliste söz alarak töhmet altında olduğunu, aklanmak istediğini söyleyerek dokunulmazlığının kaldırılmasını istemiştir. Dokunulmazlığı kaldırılan Ali Saip tutuklandı. Dava Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülecekti. Savcı Baha Arıkan, Mahkeme Başkanı Osman Talat İltekin, üyeler Hayrullah ve Celal Beylerdi. 9 Ocak 1936 günü Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde suikast davasına başlandı. Davalılar 8 kişiydi: Yahya, Üzeyir, kardeşi Arif, Şaban Çavuş, Nahiye Müdürü Şemsettin ve Ali Saip Ursavaş. Sanıkların Avukatı ise Hamit Şevket İnce ve Zühtü Velibeşe'ydi. Başkan duruşmayı şu sözlerle açtı:

"Cumhurbaşkanı Atatürk'e suikast yapmak için aranızda silahlı bir ittifak vücuda getirmekten suçlu olarak hakkınızda yapılan tahkikat üzerine muhakeme edilmek üzere mahkememize verdiniz."

Soruşturma dosyasının okunmasından sonra, sorgulamaya geçildi. Ali Saip bey dışındaki sanıklar tahkikat dosyasındaki ifadelerini reddederek, ağır baskı ve işkenceden

kurtulmak için dosyadaki ifadeleri verdiklerini söyleyerek, suikast olayıyla ilgilerinin olmadığını ileri sürdüler. Ali Saip Bey ise ağlayarak “17 yıldan beri sadık bir nefer gibi arkasından ayrılmadığım... büyük Atatürk’e yapılacak bir suikasta ismimin karışması karşısında ben ağlamayım da kim ağlasın? diyerek iddiaları reddetti.

Sorgulamalar sonrası duruşma birkaç gün sonraya bırakıldı. Üç duruşma sonrası ise Başkan, savcının iddianamesini okuması için duruşmayı 30 Ocak gününe erteledi. 30 Ocak günü savcı iki tanık daha dinletti, duruşma 6 Şubat’a ertelendi .Salon gazeteciler ve meraklılarla dolmuştu. Savcı iddianamesini 6 saatte okudu .İddianamesinde : “Cumhuriyetin büyük hakimlerisiniz. Bu davayı önünüze getirirken elimi vicdanıma koymuştum. Şimdi elimi yine vicdanımın üstünde, bütün kudret ve kuvvetimle BAĞIRIYORUM, KARŞINIZDAKİ SANIKLAR ATATÜRK’Ü ONUN ŞAHSINDA TOPLANAN CUMHURİYET’İ YIKMAK İSTEMİŞLERDİR. Bu bir hakikattir. SİZLER DE BU HAKİKATI HİSSEDECEK, GÖRECEK VE İCABINI YAPACAKSINIZ. Sanıkların 168. Maddeden cezalandırılmalarını istiyorum.

17 Şubat günü sanıklar son savunmalarını yaptılar. Kararın çok çabuk verileceğini düşünenler yanılmışlardı. Mahkeme heyeti karar vermek için odalarına çekildiklerinde saat : 16.15 ti. Mahkeme Heyeti saat 2115 de yerini aldı.Başkan Osman Talat bey, “davanın gerek Mahkemeyi, gerek kamuoyunu uzun zamandan beri hakkıyla ve şiddetle alakadar ettiğini, Mahkemenin inceden inceye tetkikler yaptığını” söyledikten sonra,”kararın şimdilik özet olarak bildirileceğini, tafsilatlı gerekçenin ayrıca hazırlanacağını” söyleyerek özet kararı açıkladı: Bütün sanıklar beraat etmiştir. Mahkeme salonunu dolduranlar şaşırmıştı..

Mahkeme Başkanı, kendilerini bu kararı vermeye yönelten etkenleri şöyle özetledi:

“1-İkrar(suçu kabullenme), maddi delillerle belgelenmedikçe bir kanaat veremez.

2-Halbuki bu davada sanıkların ikrarları maddi kanıtlarla belgelenmemiştir

3-Sanıklar zaruri haller altında (baskı, işkence) itiraflarda bulunduklarını söylemişler ve bunun aksi sabit olmamıştır.

4-Mantıki seyir de (olayların akışı) sanıkların itiraflarının doğru olmadığını göstermiştir.

5-İtiraflar arasında birbirini tutmazlık,mahkemenin vicdani bir kanaat edinmesini sağlamamıştır.

Bu kararın tarihi: 17 Şubat 1936 dır.

SÜRECEK(2000-2022 DÖNEMİNİ GELECEK SAYIDA İNCELEYECEĞİM.)

ATATÜRK'ün 'Köy-Enstitüleri' I

Ömer Demircan, 17 Nisan 2022

A. ATATÜRK'ün kurtardığı vatan (1920-1928).

1. Sorun: halkın yoksulluğu, yoksunluğu.

Atatürk, 1922'de meclisteki konuşmasında: *"Bu memleketin gerçek sahibi, üretici olan köylüdür. İşte bu köylü, bugüne kadar nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh bizimta- kip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvelâ mevcut cehli izale etmektir"* der. Köy Enstitülerinde her sabah söylenen *"Ziraat Marşı"*¹ (1938) ilk bölüm:

*"Sürer, eker, biçeriz, güvenip ötesine; Milletın her kazancı milletin kesesine.
Toplandık baş çiftçinin, Atatürk'ün sesine; Toprakla savaş için, ziraat cephesine."
(yineleme) ... "Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküz;
Biz yurdun öz sahibi, efendisi köylüz."*

Eyüboğluna göre: *"Atatürk, konuştuğu dille (Osmanlıca) özlediği Türkiye'nin uzlaşmıyacağını anlayıp yeni bir Türkiye için yeni bir Türkçe gerektiğini anlamış, anlamakla da kalmayıp dilini bile, değiştirilmesi en zor dilini bile değiştirmiş adamdır. ... En ileri insanlık bunu gerektirir işte: Gerektiğinde dilini bile değiştirebilmek. ... İşte, Köy Enstitüleri bu insanın, bu söylediği sözlerden, yaşanmış düşüncelerden doğmuştur"* der.

Gazi Mustafa Kemal, İsmet Paşa'ya yazdığı bir mektupta halkın o günkü durumunu şöyle özetlemiş *"Bize geri, borçlu, hastalıklı bir vatan miras kaldı. Yoksul bir köylü devletiyiz. ... Köylümüzü topraklandırmalı, ihtiyacı olan bir çift öküz ile bir saban vererek çiftçi yapmalıyız. Doğudaki aşiret, bey ağa şeyh düzeni Cumhuriyetle de insanlıkla da bağdaşmaz. Bu durumu düzeltmeli, halkı kurtarmalıyız. ... Doktor sayımız 337, sağlık memuru 434, ebe sayısı 136'dır. Pek az eczane var. Salgın hastalıklar insanları-mızı kırıyor. Üç milyonu trahomlu. Sıtma, tifüs, verem, frengi, tifo salgın halinde. Bit ciddi sorun. Nüfusumuzun yarısı hasta. Bebek ölüm oranı yüzde 60'ı geçiyor ... Hedefimiz milli iktisat, bağımsızlığın sürekli olması için iktisadi bağımsızlık temel ilkemiz olmalı. ... halkı kurtarmak için sorunları çözmek, kalkınmak, ilerlemek, milli egemenliğe dayalı, uygar ve özgür bir toplum oluşturmak, yüz-yılımızın düzeyine yetişmek, kısacası çağdaşlaşmak, bu büyük ideali tam olarak başarmak zorundayız. ..."*²

Cumhuriyet kurulduğunda (1923) ülke nüfusu on milyon dolayındadır. 620 yıl süren Osmanlı döneminde eski yazıyı *okuyup-yazabilen %1* dolayında olmuş.³ Okuyabilen, *anlamadan yazılanı sesleten* oranı %7-8. Halkın %80'i köylerde yaşamaktadır. **Amaç:** Nazım'ın diliyle *"topraksız öğrenip*

¹Söz: *Behçet Kemal Çağlar*, beste: *A. Adnan Saygun*. *Ziraat Marşı*: İlk kez, 1938'de AÜ Ziraat Yüksek Ziraat Enstitülerinde söylenmiş. Daha sonra Köy Enstitülerinde sık sık söylendiği için *"köy Enstitüleri marşı"* olarak da anılmaktadır. Dr. Attila Girgin internet sayfası. Kaynak TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası. Ziraat Marşı'nın geri kalan bölümü: *İnsanı insan eder ilkin bu soy, bu toprak / En yeni aletlerle, her işte çalışarak/ Türk için yine yakın, dünyaya örnek olmak/ Kafa dinç, el nasırlı, gönül rahat, alın ak /(+ yineleme). "... Kuracağız öz yurtta, dirliği düzenliği / Yıkıyor engelleri, ulus egemenliği / Görsün köyler bolluğu, rahatlığı, şenliği/ Bizimdir o yenilmek bilmeyen Türk benliği."* (+Yineleme).

² S. Eyüboğlu: *Mavi ve Kara*, 1958: 17 Nisan Gurbet Bayramı, s. 201. (Atatürk'ten İsmet Paşa'ya mektup'tan: Haluk Tarcan // eski öğrencim Meral Yurday'dan e-posta 28.12.2012). Benzer bir açıklama Tonguç 1941 da var (E. Tonguç, 277).

Bk. Cyrus Hamlin: *"AmongTheTurks", "My Life andthe Times"* kitapları. Köylerdeki bit sorunu 1950'den sonra DDT ile önlenmiştir. Cumhuriyet 11 Ağustos 2011 içinde

³ Faik Reşit Unat 1933'ten, Niyazi Altunya 2009: 22, 24. Eğer kent ve kasaba etekleri sayılırsa, okuma-yazma bilmeyenler oranı %99'a çıkar. Bitlis mebusu mecliste (23 Nisan 1920-) *"Benim livamda okur-yazar tek kişi bulamazsınız"*, der.

kitapsız bilen Türk köylüsüne, olası engelleri aşması için, yeni bir ABC armağan ederek onun kısa sürede aydınlanmasını sağlamaktır.

İnsan, dil geliştirme yeteneğiyle doğar. Her toplum yaşadığı ortam ile ilişkilere bağlı bir ortak iletişim aracı, bir dil geliştirmiş, anlatımı sesel göstergelere bağlamıştır. İlk evrilen sözlü-dildir. Ancak sözlü dil ile anlatım, üretilen içerik bulunulan *an, yer, iletişim bellekleri* ile sınırlıdır. ABC, sözlü içeriği özgürleştirerek ussal işlemleri en üst düzeyde geliştiren bir araca evrilir. O ayrımı anlayan sömürge yönetimler ‘**yazı**’nın halk ile ilişkisini önler, kısıtlar, bellekleri ezber ile dondurur. Çünkü, ABC / **yazı**, bilgiyi **kaynak, zaman ve mekândan** özgürleştirir. İnsana: **istediği zaman, istediği yerde, istediği süreyle düşünsel iletişim** süreçleri açılır. Yazı düşünsel evreni etkinleştirip zenginleştiren tek araçtır. *Cumhuriyet kurulduğunda başlıca amaç, çağdaş bir ulus yaratmaktır. Onun aracı aydınlanma için amaca uygun bir ABC ve yazı-diliyle eğitimidir.*

2. Doğuda sömürge-yönetim engelleri. Doğuda kurulan devletlerde despot yönetimler, halkın cehaletine dayalı sömürü biçimleriyle egemenliklerini sürdürürler. Sorunsuz sömürü için, halk eğitimsiz, cahil bırakılır. O amaçla kullanılan en etkili görevliler din adamları olmuştur. Türkler İslâm dinine girince (İS. 950-) **Arap-harfli ünsüz ABC’si ile Türkçe de yazılmaya başlanır. Ancak, bir dilin bir ABC/yazı ile yazılması ile, o dile kendi ses düzenine uyan bir ABC yapmak ayrı ayrı uygulamalardır.** Selçuklu devlet dili Farsça olmuş, **Osmanlı döneminde (1300-1918) yönetim kendine özel Arapça, Farsça %10 dolayında da Türkçe** karması bir yönetim-dili (creole) geliştirilip Arap harfleri de o Osmanlıca yazıma uyarlanmıştır. Tarihler, **Fatih döneminde (1450-1826) başlayıp yönetim görevlerinde tek Türk kalmadığını yazar.** Bütün devlet görevlerine (din değiştiren) devşirme ile dönme kişiler atanır.

1853-1856 Kırım Savaşında, askerler savaşta değil, bittene ölmüştür. Cumhuriyet kurulduğunda en önemli sorun ulusal eğitim ve aydınlanmadır. 1913’te güney-doğuda verimli toprakların % 60’ı nüfusun % 5’ini oluşturan toprak ağalarının elindedir.⁴ “*Bir ağa 10 köyü yiyor*” başlığıyla çıkan haberin özeti: “...Siverekte her bir köy yirmibin dönüm. Bütün topraklar ağaların elindedir. ... On köyü, yirmi köyü olan ağalar var. Şanlıurfa Siverekte her ağa on köyü yiyor. Ekmek davasından dolayı çocuklarımı okutamıyorum. Karınlarını doyuramıyorum. ...Urfa’dan Amasya’ya gelmişiz, hepimiz rezil olmuşuz. Günlüğümüz 20 lira. Her yıl sekiz ay dışardayız.”

Osmanlı döneminde topraklar ortak mülk sayılır. Türkler yönetim-dışı tutulduğu için, yalnızca yönetimde bulunan devşirme ve dönmelerin devletten ayırıp, bir “**vakıf**” kurarak kendi mülkiyetlerine geçirdikleri topraklar bireysel mülke dönüşür. Ekilebilir alanların çoğu ağaların, beylerin elindedir. Örneğin “Tanzimat”ı (1839) ilân eden İngiliz **Canning**’in de yakın dostu sadrazam “**Mustafa Reşit Paşa: 350 dolayında çiftliği ile zamanında Avrupalının en zengin kişisi sayılırmış.** Ağalar, beyler topraklı, köylü ise topraksızdır, ektiği toprağın sahibi olmayıp kirasını, vergisini devlete öder.

Köy Enstitüsünden yetişmiş sağlık memuru Durmuş Bekçi, Osmanlının karanlığa gömdüğü köylüyü, şöyle anlatır (1946): “*Kimi yerlerde, inanır mısınız, bizi evine konuk alan köy muhtarı önümüze bir kap yemek çıkaramadı. Adamın evinde yemi yiyeceği yok. ... Karısı çocuğuna geviş yediriyor. Ağzına attığı bir avuç buğdayı çiğniyor; iyice yutacak duruma getirdikten sonra kendi ağzından çıkarıp bunu çocuğun ağzına tepişiriyor. Verecek sütü yok kadının. ... Köylüleri iğne yapmak için çağırıyorum, gelmiyorlar. ... Birincisi inanmıyorlar. İkincisi, -yaşayıp da ne yapacağız? Sonumuz kara toprak değil mi? Bir an önce gidelim şu dünya meşakkatinden. ... İlaçları kullanmıyorlar.-Onlardan gelecek hayır Allahtan gelsin, diyor. -Allahın iyi edemediğini bunlar mı (sağlık memuru/ ilaçlar) iyi edecek?”⁵*

Cumhuriyet kurulana değin kullanılan Osmanlıca’da her dilin (Arapça, Farsça, Türkçe) birimi Arap harfleriyle ama ayrı yazım kurallarıyla yazılıp okunur. Osmanlıca, halka yabancı bir dile dönüşür. Örneğin Türkçe 8 ayrı sözcük: “*san-, sen-, sin-, sin-, son, sön-, sun-, sün-*” bir tek “*s-n*” ile yazılır. Türkler kutsal inanç metinlerini Arapça bilmeden yalnızca sesel olarak yineler. Osmanlı döneminde kullanılan **Arap harflerinden oluşan ünsüz ABC’sinde** harf-sesbirim ilişkisine dayalı bir yazıyla⁶

⁴ Erdoğan, İ. : İletişim, Egemenlik ve Mücadeleye Giriş, 1997: 365.

⁵ (Özkucur 1990: 104-105; Gümüşoğlu, 2011: 105-332).

⁶ Çünkü kökler tek-heceli ve biri harfsiz **30** sesbirim ile biçimlenir ancak ikinci hecede sonekleme geçilince sesbirimsel ayrım **15’e** düşer. “**Ses-uyumu**” ve hecelemeyle bağlı “**koruma sesi**” kullanımından dolayı **KÖK**’ler

(5)

Türkçe: *ne doğru yazılır, ne de doğru okunabilir!* Çünkü, *Arap ABC'si yalnızca ünsüzleri yazan bir ABC olarak düzenlenmiştir. Ölçünlü söyleyişi yansıtan “ses-uyum”lu bir yazım o harflerle hiçbir zaman yansıtılamaz. O tür bir yazı ve yazım ile her bireyin ussal yetenekleri sağlıklı geliştirilemez. Nitekim Türkoloji alanında bir üniversite doktora öğrencisi Osmanlıca 100 sayfalık bir metni ancak bir yılda okuyabilmektedir. Öyle bir yazı ile ancak cehalet denetlenebilir, halka çağdaş eğitim verilmesi olanaksızdır.*⁷**600 yıllık Osmanlı yönetimi 1920 yılına değin nüfusun ancak %1’ini okur-yazar kılmış,** 1927 nüfus sayımında okur-yazar oranı %10 çıkmış. Oysa, bütün yokluklara karşın, 1929-1960 arasında, 30 yılda halkın %40’ı okuma-yazma öğrenmiştir.

3. Ulusal eğitim. Osmanlı’dan gelen donanımla, köylere öğretmen yetiştirmek üzere, 1922’den sonra dört ilde “*Köy Öğretmen Okulu*” açılır. Beklenen başarıya ulaşamayıp “**Harf Devrimi**” ile yazı da değişeceği için, o okullar 1928 öncesinde kapanır. Köy Enstitülerini daha iyi anlamak için uygulamayı şu alt bileşenlerine ayırmak gerekir.

i. Atatürk, “*Nüfusun yüzde sekseni kırsal bölgede yaşamaktadır. Halkın eğitimi hiç çözülmemiş. Zorunlu okuma yaşındaki çocuklarımızın ancak dörtte birini okutabiliyoruz,*” der. Yaygın eğitim o güne değin söz konusu olmamıştır. **Nazım Hikmet** şiirinde: **Türk köylüsü, “Topraksız öğrenip kitapsız bilendir.”** Osmanlıda cehalet yönetim aracı olarak kullanıldığından, köylerde okul açılmaz, köylü **eğitimsizdir**. Kısaca, **köylü** kitaptan değil, **yaparak yaşayarak öğrenir**.

ii. Gerek öğrenci seçimi, gerekse “**öğretim-öğrenme yöntemi**” sürece, amaca uygun olmalıdır. Köy çocuklarından öğrenci alınacaksa yöntem de bellidir: **iş başında, iş için, gerçek üretim yaparak öğrenme**. Öğretmen eğitecek olan görevliler, önce köylünün nasıl öğrendiğini öğrenerek işe başlamak zorundadır!

iii. Öğretmen gönderilse bile, köylerde çocukların ders yapacakları okul binası yoktur. *Kısa sürede çok sayıda okul binası yapmak, köye uygun çok sayıda nitelikli öğretmen yetiştirmek gerekir.* Köyde yaşam çok zordur. Okulu olan köye öğretmen olarak gönderilen o günün öğretmen okulu çıkışlı öğretmeni, ne yaşam koşullarına ne köy halkına uyum sağlayamadan görevden ayrılmış.

iv. **Halka çağdaş eğitim götürme sorununun kısa sürede çözülmesi gerekir.** Sorun yalnızca okuma-yazma öğretimi değil, tarımsal üretimin de arttırılmasıdır. O beklenti, yolu “**köy enstitüsü**” türü bir öğretmen yetiştirme kurumuna çıkarır.

v. **Çağdaşlaşmanın önkoşulu: “halka kısa sürede kolayca öğrenebileceği bir okuma-yazma anahtarı vermektir.”** O nedenle **HARF DEVRİMİ** olmazsa olmaz ilk uygulamadır. Yoksa köyde eğitim-öğretim asla başarılı olamaz.

Atatürk, ABC değişimine giden yolda olası engelleri 1928’e değin birer birer ortadan kaldırsa da, dış destekli o engellemeler bitmez. Değişimler: 1. 1920, *padişah egemenliğinin meclise devredilmesi*. 2.

tek-biçimli. **EK**’ler ise çok sesel-biçimlidir: **çoğul** eki 2, **olumsuzluk** eki 6, görülen geçmiş **vurgulu “-Dİ”** eki 8, geniş za-man eki “**-Ür**” 7, ... gibi.

⁷Kâmile **İmer**, (1992) incelemesinde, *Osmanlıca yazımda harflerden: “ancak on tanesinin teke-tek (harf-ses) karşılığı bulunur. ... Arap abecesinde bir harf ile çok ses yazılır: elif =8 /a, e, ı, i, o, ö, u, ü/, dat =2 /d, z/, ayın =8 /a, ı, i, o, ö, u, ü, h/, gayın =3 /g, ğ, v/, kef =6 /k, g, ğ, n, y, v/, vav =4 /v, o, ö, i/, he =4 /h, a, e, i/, ye =7 /y, a, e, ı, i, u, ü/.” Ünsüzlerden : “/z/ > 5, /h/ > 4, /d, s, v/ > 3, /g, ğ, k, n, t/ > 2 ayrı harf ile yazılır”* der. **Harflerin sözcükbaşı, sözcüksonu, sözcük ortası biçimleri ayrıdır**. Ayrıca kimi ünsüzler kimi konumda bitişir, kimileri bitişmez. O yüzden gazete dizgisi için kullanılan (900’ün üzerindedir) Arapça harfler, 1830’dan sonra **600** dolayına iner. **600** dolayındaki o harfler **Tasvir-i Efkâr** gazetesinde Şinasi Efendi 1860’larda sadeleştirme ile sayıyı ancak **112** harfe indirger. **Cumhuriyetin başlangıcında da gazete kasalarında 600 dolayında Arap harfi bulunmaktadır**. Doktora tezine bağlı olarak incelenen bir “**Kur’an**” çevirisinde, /n/ sesinin Osmanlı ABC’si ile dokuz ayrı biçimde (harf ile) yazıldığı ortaya çıkmış! O kadar çok sayıda harf olmasının nedenleri: i. harfin, daha doğrusu ünsüz harfinin, sözcükbaşı, sözcükortası, sözcüksonu yazılış biçiminin ayrı olması, ii. her dilin: Arapça, Farsça, Türkçe birim yazımlarının ayrı kurallara bağlı olması. Arapça kökler üç-ünsüz çerçevelidir; çok azı, 22 dolayında, tek-heceli ya açık hece (ZÜ); ya da kapalı (ZÜZ) hhecelidir. Farsça çe-kim ayrı, Arapça çekim ayrıdır. Farsça sözcük uzunlukları kısıtsız, Türkçe kökler tek-heceli 30 sesbirimle, ekler ise 15 ses-birimle biçimlenir. Biliyorsunuz: patlamalı ünsüzlerde ötümlü-ötümsüz, ünlülerde ise ince-kalı, düz-yuvarlak ayrımları anlam ayırmaz. Üstelik ekler heceleme göre: başa, sona, ortaya “koruma-sesi alır. iii. yanaşık ünlülere göre ünsüz harflerinde biçim değişmesi nedeniyle Osmanlıca gazete dizgisinde 1830’larda **900** Arap harfi, 1960’tan sonra **600** dolayında Arap-harfi kullanılmış. O sayı Harf Devrimi ile **29**’a iner, büyük-küçük harf ayrımı ile **58** olur.

(6)

Anayasa yapılması. 3. 1. Madde: Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.¹⁴ Cumhuriyetin İlanı: 29 Ekim 1923. 5. Şeriye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye vekaletinin kaldırılması: 3 Mart 1924. 6. Hilâfetin kal-dırılması: 3 Mart 1924. Medreseler kapanması. 7. Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu: 3 Mart 1924. 8. Hafta tatilinin Cu-ma gününden Pazar gününe alınması: 2.1.1924. 9. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması ve Birtakım unvanla-rın men ve ilgası :30. 11. 1925. 10. Şapka giyilmesine ilişkin kanun: 15 Kasım 1925. 11. Saat ve Takvimin değıştirilmesi: 26.12.1925. 12. Günün 24 saate bölünmesine dair kanun: 26.12. 1925. 13. **ŞEYH SAİT İSYANI**. 14. Türk Medeni Kanunu (yurttaşlık yasası): 4.10.1926. 15. Din adamlarının yönetimden uzak-laştırılması. 16. İktisadi müesseselerde mecburi Türkçe kullanma: 10.4.1926. 17. 1926 yılında okullarda öğretim-eğitimin parasızolması. 18. Saltanata ait tuğra ve methiyelerin müzeye kaldırılması:28.5.1927. 19. 1927’de okulda Arapça, Farsça öğretime. Osmanlıca ile öğretime son verilmesi, 20. 1927 Millet Mekteplerinin açılması. 21. Beynel-milel rakamların kabulü: 20.5.1928. 22. “Devletin dini İslâmıdır” maddesinin ana-yasadan çıkarılması. 23. yükseköğrenim için 1923’te seçilen öğrencilerin ancak 1928de Avrupa ülkelerine gönderilmesi. 24. 1 Kasım 1928 **HARF DEVRİMİ**. ...⁸

B. ATATÜRK’ÜN HARF DEVRİMİ Olmazsa olmaz 1,

Böylece, Türkçeye, tarihinde ilk kez: *halkın kısa sürede, kolayca öğrenebileceği* sesbirimsel bir ABC yapılarak 1 Kasım 1928’de kabul edilen 1353 sayılı yasa ile HARF Devrimi yapılarak, halka: yazı-diline bağlı “okuma-anlama” ile “düşünme yazma” becerilerini geliştirme aracı olan en ussal ABC armağan edilir. Meclisi açışında Atatürk: “*Türk milletine ... kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır. ... “Bugün Yeni Türk Harfleriyle cehalete karşı açtığımız mücadelenin yarın millet için 26 Ağustos zaferinden daha yüksek ve geniş saadet neticeleri getireceğini muhakkak görüyorum”* yorumu yapar (Ekim 1928).⁹

Atatürk, Sarayburnu (9/10 Ağus. 1928) konuşmasında: “Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk Harflerini kabul ediyoruz. Arkadaşlar, bizim güzel, ahenkdar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. ... *Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. ... düşününüz ki bir milletin, yüzde onu, yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez; bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak lâzımdır”* der

Atatürk, son derece çağdaş, insancıl **Harf Devrimi** ile: bir yandan Türk halkının en önemli aydınlanma engeli Arap ABC’sini kaldırırken, öte yandan Türkçenin kısa sürede bir yazı ve yazın diline dönüşme yolunu da açmış olur. Çözüm için önkoşul: ABC yapım amacıyla “sesbirim” kavramı 1881’de belirlenmiştir. Köklerdeki ‘anlam-ayırıcı’ 30 ayrı sesel birime/ sesbirimegöre, **anlam biçimleyen Türkçe ABC’de 21 ünsüz, 8 ünlü sesbirim olarak 29 harf bulunur.**

Soru: “Eğer ‘Harf Devrimi’ yapılmıyorsa ‘Köy Enstitüleri’ açılabilir, açılabilirse başarılı olabilir miydi? **Hayır!** Öyleyse,Köy Enstitülerini, bütün düşünsel tabanı ile uygulaması, bütün araçları yöntemi belirleyip kurgulayan **Atatürk** olmuştur!

Yalnızca kök-başında geçen ses-telleri kapantısı: ‘al’ < /**ɾ**al/ içindeki /**ɾ**/ sesbirimi harfsiz kalır. 15 sesbirimsel ayrımla biçimlenen eklerin yazımı köklerdeki sesbirimlerle uyumsal, önceki hecenin sesel ayrımlarına göre belirlendiği için, sesbirimsel değil, uyumsal bağlamın belirlediği seslerle yazımı kararlaştırılır.En son olarak, birim sonuna bağlanan vurgusuz eklerin: soru eki /-**mİ**/, eşleyici /-**dĀ**/, bağımlılaştırıcı /-**kİ**/, olumlu yargıya olumsuz bakışa karşı yineleme /-**yā**/: **A -Borcunu hemen öde. B – Ödedim ya (ne çabuk unuttun)!**

1. MİLLET MEKTEPLERİ (1 Ocak 1929-1936): Olmazsa olmaz 2.

⁸25. 1931: Halkevleri, 26. 26 Eylül 1932: Türk Dil Kurumu aracılığıyla Dil Devri-minin başlatılması. 27. 1933: İstanbul Üniversitesi’nin yeniden yapılanışı, 28. 1934: Soyadı Yasası,29. 1935 CHP Tüzüğü. 30 1935 KÖYDE EĞİTİM toplantısı Atatürk MEB Saffet Arıkan ile, 30 İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Gn md. olması 31. 1936 Eğitimci kursları,31. 1937**DEERSİM isyanı**32. 1938 Hasan Âli Yücel M.E.Bakanı, 33. Köy öğretmen okulları, 34. Yayın Kurultayı ve Tercüme Bürosunun yeniden örgütlenmesi, 35. 17 Nisan 1940 – Ekim 1946: **KÖY ENSTİTÜLERİ**.

⁹ Bk. Şimşir: 160, 208, yasa s. 213-

(7)

Atatürk'ün “**Harf Devrimi**” ile ilgili olarak Falih Rıfkı Atay’a: “*Ya üç ayda olur, ya da hiçbir zaman*” yanıtı şöyle uygulanmıştır. **1 Ocak 1929’da bütün yurttan Arap Harflerinin kullanımına kesin olarak son verilir. Ülke genelinde Arap harfleri ile bütün yazılar 1 Ocak 1929’dan önce silinir.** 1 Ocak 1929’da “**Millet mektepleri**” açılır. Yönetmelikte:¹⁰

- i. Yeni Türk harfleri ile okuyup yazmayı bilmeyen, hiçbir mektebe veya memuriyete devam etmeyen **16 ile 40 yaş arasında her Türk vatandaşı evinin bulun-duğu muntakada açılacak millet mektebine devam etmek ve yeni harflerle okuyup yazmayı öğrenmekle mükelleftir.**
- ii. 9 Kasım 1928’den başlanarak devlet görevlilerine “**yeni Türk harfleri ile okuyup yazabilir**” belgesi verilir. ...
- iii. **İstanbulda bir günde 2500 dolayında dersane açılır.** Türkiye baştan başa bir okula dönüşür.
- iv. **Altı aydan uzun mahkumiyeti olan kişi ancak okuma-yazma öğrenmiş olarak hapisten çıkabilir.**
- v. **Yirmi kişiden çok çalışanı olan işyerlerinde herkes okuma yazma öğrenmek zorundadır.**
- vi. **Araçlar üzerindeki Arap-harfli yazılar “yeni Türk harfleri”ne çevrilir.**
- vii. **Kent ve kasabalarda, yönetimle ilişkilerde yazılı-iletişim için, okuma-yazma öğrenmek kaçınılmaz duruma gelir.**
- viii. **1929-1936 arasında 3 milyonu aşan sayıda kişi yeni Türk harfleriyle okuma-yazma öğrenir.** 1936’dan sonra Millet Mektepleri azalır.

2. DİL DEVRİMİ (1932-), özleştirme: olmazsa olmaz 3.

Cumhuriyet kurulana değin (9 Eylül 1922-), Türkçe bir yazı-dili olarak gereğince ve yeterince işlenmemiş sayılır. O nedenle biçimlenecek ulus-devlette halkın eğitimi için halkın konuştuğu sözlü dile dayalı Türkçe bir yazı-dili yaratılması gerekli görülür. O yönde önce *Harf Devrimi*, ardından *Dil Devrimi* ilk hedef seçilir. **Harf Devrimi yapılmasa Arap harfleriyle yazım yoluyla Dil Devrimi de uygulanamazdı.**

Dil Devrimi, “*Türk Dili Tedkik Cemiyeti*”>**Türk Dil Kurumu**” kurularak 26 Eylül 1932’de ilk Türk Dil Kurultayının toplanmasıyla başlatılır. Örgün ve yaygın ulusal eğitim-öğretim amacıyla ilk önce sözlük olabildiğince Türkçeleştirilmeye çalışılır. Osmanlıca’dan aktarılan yabancı terim ve sözcükler yerine Türkçe sözcük üretimi başlar (1932-1936-). *Arapça, Farsça, yabancı sözcükler* yerine halkın konuştuğu Türkçeden yeni bir yazı-dili geliştirilmesi TDK’nun başlıca uğraş alanı olur. Başlangıçta çalışmalar, “**ilköğretim, ortaöğretim terim-sözlüğü**”nın Türkçeleştirilmesine odaklanır. Türkçe’den yeni bir yazı-dili yaratmak amacıyla devletin bütün kurumları Dil Devrimine odaklanır. Osmanlıca’dan aktarılan yabancı terim ve sözcükler yerine Türkçe sözcükler bulunur, olmayanlar üretilir. **Eğer Harf Devrimi, Dil Devrimi yapılmasaydı, Köy Enstitüleri kurulamaz, kurulsaydı bile başarılı olamazdı.**

1936-1938 arasında terimler özleştirilerek 1938’de ilk ve ortaöğretim o Türkçe terimlerle yazılıp basılan kitaplar ile başlatılır. Ardından, **Tercüme Bürosu**’nun beyaz-kitap çevirileriyle, halkın konuştuğu Türkçeden yeni bir yazı-dili geliştirme sürecine girilir. **Osmanlıca’dan Türkçeye dönüşümde bütün alıntı, Farsça, Arapça, adlar, sözlü dilde bulunan eş-anlamlı Türkçe sözcüklerle değiştirilir.**

“**Üniversite Reformu**” (1933).” Bir maddelik bir yasa ile “*İstanbul Darülfünunu*” kapatılmış, yerine “*İstanbul Üniversitesi*” açılmıştır. Türkoloji bölümlerini kuran öğretim üyeleri Batılı Türkologlardır. Kuruluşta orientalist bir biçimleme söz konusu olmuş, *Türkoloji (dil, tarih, coğrafya, sosyoloji, antropoloji, arkeoloji)* bölümleri Batı çıkarlarına göre yapılmıştı.

“**Soyadı Yasası**” (1934). Daha önce derlenmiş olan Türkçe sözcükleri içeren “*Tarama Dergisi Sözlüğü*”nın 1934 yılında **Türk Dili Tedkik Cemiyeti > Türk Dil Kurumu**’na yayınlanması ardından “*Soyadı Yasası*” çıkarılarak: “*herkesin Türkçe bir soyadı alması*”, 21 Haziran, 1934 tarihli, 2525 sayılı yasa ile zorunlu kılınmış, soyadı seçimi ailelere bırakılmıştır. Öylece halk, “**Dil Devrimi**”ne bireysel olarak ikinci kez katılmış, yurttaş ile devlet arasındaki yasal ilişkilerde daha öce

¹⁰ Şimşir, 1992: 234, 235 236, 237, 240, 244. 19 Ekim 1928 gecesi *İstanbulda işyeri adlarını değiştirmeyen yerlerde adlar bir gece katran ile kapatılır.* Yeni harfleri gümrüksüz ithal etmek için gazetelere ve yayıncılara yardım edildi.

yaşanan belirsizliklere, karışıklıklara son verilmiştir. Uluslaşma açısından o yasa, Osmanlının yarattığı (Sarı Çizmeli Mehmet Ağa) türü kimliksizlemelerden kurtuluş sayılır.¹¹

3. Ön-uygulama: EĞİTMEN kursları (1936-), Olmazsa olmaz 4.

Köye öğretmen yetiştirme sorunu henüz bir çözüme ulaşmamıştır. 1935 yılında ATATÜRK, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ı çağırıp görüşür: “Yahu, Saffet, köylerden bizim ne-yetenekli çavuşlarımız vardı. Onlardan yararlanamaz mıyız?” diye sorar. En tutarlı başlangıç: “*askerliğini ÇAVUŞ olarak yapmış, okur-yazar, yetenekli, genç köylü-erkeklerin: kısa bir süreyle (4-8 ay ile bir yıl) eğitilerek ilkokul 1-2-3'üncü sınıf öğretmenleri olarak kendi köylerine “eğitmen” göreviyle atanması*”dır. Osmanlı döneminde köyün seçkini, askere giden eğitimsiz erkeklerden, yeteneğiyle önüne geçebilmiş olan kişi “çavuş”tur. Öyle bir eğitmen, öğretim açısından köyü bilen, köye uyum sorunu yaşamayacak, geçinmek için gerekirse ailesinden yardım alabilecektir.

Öncü uygulama Eskişehir Mahmudiye’de açılan dört aylık “*eğitmen yetiştirme*” okulu, *askerde çavuş olarak görev yapmış okur-yazar gençler, yani köyün seçkinleri* ile başlar ve evrilir. O uygulamalarda edinilen öğrenme, uygulama, üretim, aydınlanma ipuçları ile yeni ve bize özel bir köy-öğretmeni yetiştirme yolu biçimlenir. Üç-yıllık ilkokul eğitimi vermek üzere kendi köylerine, ya da, köy yaşamını bildikleri için, başka köylere de atanırlar.

Kendi yağımızla kavrulmaktan başka çıkar yol görünmez. Kuşkularını koruyarak Atatürk belki de son atamalarını yapar. Gazi Eğitim Enstitüsü **Resim-İş Bölümü öğretmenleri İsmail Hakkı Tonguç**, 3 Ağus-tos 1935’te **İlköğretim Genel Müdürlüğü** görevine vekâleten (ancak 1940’ta asaleten) atanır. Milli Eğitim Bakanlığına (1938-) Hasan Âli Yücel seçilir. 1935’ten önce, “*köy enstitüsü*”ne götürecek yeni bir öğretmen eğitim yorumu getirilmiş olsaydı, 1925’ ten beri Milli Eğitim Bakanlığında görevli *İsmail Hakkı Tonguç o göreve asaleten atanmış olurdu* diye düşünülebilir. Başbakan İsmet İnönüdür (11 Kasım 1938: cumhurbaşkanı seçilir).

4. ÖĞRENME yöntemi.

Eğitmenlik kursları, yeni harflerle okuma-yazmaya odaklanan kısa-sürelili öğretim çalışmalarıdır. Atatürk’ün beklentisi ise, ulusal nitelikli çağdaş eğitimidir. Köylerde öyle bir eğitimi üstlenecek henüz ne öğretmen bulunur ne de okul binaları. 1935 yılına değin tutarlı bir yorum üretilip yönetime sunulmamıştır. **Atatürk**, “*Yeni Türk Harfleriyle köylere eğitim götürme çalışmalarının gecik(tiril)meşin-den son derece rahatsızdır. Sorunun en kısa yoldan nasıl çözülebileceğini kendisi belirlemek zorunda kalır. Yoksa, Osmanlıya dönmeyi bekleyenler kapıdadır. 1937’de “Dersim İsyanı” başlatılır.*

Köy Enstitülerinde uygulanan eğitim-öğretimde “öğrenme yöntemi”: *ne Batıdan ne de eğitimciden gelmeyip, eğitmenleri yetiştiren öğretmenlerce köylü ÇAVUŞ’lardan öğrenilmiştir!* O yöntem eğitim sürecinde ara sıra orduda da başvuru: “*yaparak-yaşayarak öğrenme*”dir. Osmanlı döneminde Askeri Okullar, günün en ileri eğitim kurumlarıdır. Harp Okullarında da eğitimin bir bölümü bilgi dersleri, öteki bölümü sanal ya da gerçek uygulamalardan oluşur. Medresede ise, en ilkel, insan aklını, bilgiyi donduran öğrenme yöntemi olan “*ezber*” kullanılır. O ilkel yöntem Osmanlı mekteplerinde de uygulanmıştır.

Köy Enstitülerinde başvuru: “*iş başında, iş aracılığıyla, iş için eğitim*” yeni bir öğrenme yorumu değil, o ortamda “*köylünün nasıl öğrendiği gözlemlenerek özü anlaşılan bir öğrenme-öğretme-yolu*”dur (Tonguç, 1938; 1939). Eğitmen kursunda:

- i. Eğitilen çavuşun öğrenme yolunu değiştirmek söz-konusu olmamalı, onunla yitirilecek zaman da yoktur.
- ii. Eğitmenin köye uyum, halk ile kaynaşma sorunları da her çavuşu kendi köyüne eğitmen atayarak önceden, daha seçim sırasında çözülür.
- iii. Çavuşları eğitecek olan öğretmenler köylünün nasıl öğrendiğini öğrenmek zorunda kalır. Kısacası kendi öğrenme yöntemini köylünün kendisi belirlemiştir! Nazım’ın dizesiyle Türk Köylüsü: “*topaksız öğrenip kitapsız bilendir.*” Türk köylüsü gerçekten öyle öğrenmektedir.
- iv. Köylü “*yaparak, yaşayarak öğrenir*”. O yol Türk okullarında henüz çevrime girmemiştir. Eğitmenleri eğiten öğretmenler “*iş içinde işi yaparak, iş-için*” öğrenme yolunu çavuşlardan

¹¹ Öncesinde niteleyici olarak kullanılan baba adı, *Nazım Hikmet* (Hikmet’in oğlu), *Falih Rıfki* (Rıfki’nin oğlu) gibi belirlemeler her zaman yeterli olmaz. Özel adda soyadı bir niteleyici olarak kişi adı ardından gelir.

öğrenirler. “*Köy Enstitüsü*”nün Atatürk’ün devrimlerine bağlı olarak yorumlandığını *hiç okuyan oldu mu?*

5. Köy öğretmen okulları (1937-1940).

Eskişehir-Çifteler, İzmir-Kızılçullu uygulamalarından elde edilen ilk iki yıllık deneyimlerle, eğitim kurslarının açıldığı yörelerde dört **KÖY ÖĞRETMEN OKULU** açılır. 1937 Eskişehir-Çifteler; 1937 İzmir-Kızılçullu; 1938 (Edirne-Trakya >) Lüleburgaz- **KEPİRTEPE**; 1939 Kastamonu-Gölköy. Önceki okullarda elde edilen deneyimlerden, on yıl aradan sonra, 1938-1940 arası yeniden açılan dört köy-öğretmen-okulunda yararlanıldığı söylenemez. Yenilikler yalnızca eğitim kurslarında yaşanan sorunların çözümünden kaynaklanabilir. **Atatürk**, köy-enstitülerinin açılışını göremeden 10 Kasım 1938’de hayata gözlerini yumar. Ancak işi başından, 1922’den beri kurgulayan, ön-engelleri kaldırıp çözümü belirleyen odur.

Köy yaşamından gelen: *tarlada, atelyede, yerleşim alanında* bir köylü gibi, ya da askerde savaş silahları ve yollarını öğrenme uygulamalarından gelen: “*yaparak, yaşayarak, üreterek*” bilgi ve beceri edinmeye dönük, var olan bir “**öğretme-öğrenme-yöntemi**” köylülerden öğrenilir. Eğitimciler için yeni harflerle kitapların basılmağa başlandığı söylenebilir. Akşamları okudukları, üzerinde tartışılan metinlerin, yeni harflerle basıldığı kesin. İlk bir iki öğretmenli-uygulamadan sonra öğrenci çavuşlar kendi aralarında toplanarak gece geç saatlere değin kitap okur, aralarında tartışmış!

6, Milli Eğitim Bakanlığı TERCÜME BÜROSU’nca çevrilen

Batı klasikleri, beyaz kitaplar: *Olmazsa olmaz 5.*

Yayın ortamı henüz yeterince zenginleşmemiş, destek alınan yöneticilerin de seçeneği kalmamıştır. 1927 yılından başlayarak Milli Eğitim Bakanlığında müfettiş ve Ortaöğretim Genel Müdürü olan **HASAN ALİ YÜCEL** 1935’te milletvekili seçilir. 28 Aralık 1938’de **Milli Eğitim Bakanı olur**. Eğitim alanında edindiği deneyimlerle işe girişir. Okullarda okuyan öğrencilere ek olarak toplumda okuma-yazma öğrenen üç milyonun üzerinde birey arasından yazınsal metin okuyacakların çıkacağı da düşünülerek ilk “**Yayın Kurultayı / Neşriyat Kongresi**” toplanır. Ardından MEB “**Tercüme Bürosu**” yeniden örgütlenir.

Köylü aydın kitlesinin yetişmesinde, **MEB Hasan Âli Yücel** TERCÜME BÜROSU’nu yeniden örgütleyip “I. NEŞRİYAT kongresi” toplaması ardından, 1928’den sonra Avrupa üniversitelerinde öğrenim görüp yurda dönen prometheler’ce¹² 1945’e kadar 500 dolayında Batı-klasiği çevrilir. O çeviriler Milli Eğitim Bakanlığı matbaasında basılarak yayınlanır. O yayınlar 478 Halkevi, 3849 Halk Odası kitaplıklarına, okuma odalarına, okul kitaplıklarına yeterli sayılarda gönderilir.

D. KÖY ENSTİTÜLERİ

17 Nisan 1940 tarihli, 3803 sayılı “**Köy Enstitüleri Kanunu**” ile ilk açılan 4 Köy öğretmen okuluna 10 yeni okul daha eklenerek, 1940 yılında 14 Köy Enstitüsünde eğitim-öğretime başlar. Atatürk’ün kurgulayıp hazırladığı ortamda: **yetenekli ama seçeneksiz** köy çocuklarının alınması, o günkü köy yaşamı örnek alınarak “**eğitmen-kursları**” ile “**köy-öğretmen-okulları**”ndaki öğretmenlerin öğrenip evirdiği köylünün öğrenme yoluyla başarıya ulaşılır.

Amaç, en az yüzde sekseni köylerde yaşayan halkın eğitimle aydınlanmasını sağlamak, onları kısa sürede okur-yazar kılmak, çağdaş üreticiler düzeyine yükseltmekti. O nedenle **öğrenciler** köy okullarında okumuş, yetenekleriyle öne çıkmış ilkokul mezunları arasından **her köyden en başarılı bir erkek, olabilirse bir de kız öğrenci** seçip, okulu bitirdikten sonra kendi köyüne öğretmen olarak atamaktı. O yolla öğretmenin çevreyi tanıma, uyum sorunu bir bakıma ortadan kaldırılıyordu. Açılan

¹²1922’den başlayarak yükseköğrenim için gerek ailelerince (toplam 5000 dolayında), gerekse sınavlarla seçilen en yetenekli gençler, devlet adına çeşitli alanlarda yükseköğrenim için, (1925 **Şeyh Sait** isyanı gibi) türlü engeller sonunda, ancak 1928 yılında Avrupa üniversitelerinde okumak üzere gönderilirler. Sayıları 1940’a kadar 5000’i bulur. Toplam 10.000 dolayında.

okullar, yıllara göre şöyle oldu. **İnönü, Tonguç ile Yücel'den enstitü sayısını 50-60'a çıkarmalarını isterse de gerçekleşmez.**¹³

Toplam 21 Köy Enstitüsü + 1 Yüksek Köy Enstitüsü = 22:
i. Köy öğretmen okulundan dönüşen 4 köy enstitüsü: 1937 Eskişehir- ÇİFTELER ; 1937 İzmir- KIZILÇULLU ; 1938 Kırklareli- KEPİRTEPE ; 1939 Kastamonu- GÖLKÖY .
ii. 1940 yılında yeni açılan 10 köy enstitüsü: 1940 Sakarya- Arifiye ; 1940 Trabzon- Beşikdüzü ; 1940 Malatya- Akçadağ ; 1940 Antalya- Aksu ; 1940 Samsun- Lâdik ; 1940 Kars- Cılavuz ; 1940 Adana- Düziçi ; 1940 Isparta- Gönen ; 1940 Balıkesir- Savaştepe ; 1940 Kayseri- Pazarören .
iii. 1941 yılında yeni açılan 5 köy enstitüsü: 1941 Ankara- Hasanoğlu ; 1941 Konya- İvriz , 1941 Sivas- Pamukpınar ; 1941 Erzurum- Pulur ; 1941 Aydın- Ortaklar .
iv. 1944 Diyarbakır-Dicle; 1948 Van-Ercis.
v. 1942-1946: Ankara-HASANOĞLANYüksek Köy Enstitüsü.

Köy enstitülerinin okul binaları yoktur. Eğitim, açık havada, barınma çadırlarda olur. Öğretmenlerle birlikte öğrenciler, okula verilen alanda okul binalarını birlikte inşa ederler. Öğrenciler bir yandan gerekli malzemeleri üretir, okul binalarını yaparken, öte yandan okula verilen ekim-alanlarında: tarlalarda, bahçelerde kendi tüketecekleri tarımsal ürünleri yetiştirirlerdi. O tür üretimin uygulanmasını bilen öğretmen var mıydı? Kimi üretim alanı için atanmış, eğitilmiş usta kişilerden de yararlanılırdı.

1. Eğitim-öğretim. Yaparak, yaşayarak öğrenme **atelyede:** *Resim, Yazı, Müzik, dışarda: Beden Eğitimi, inşaatta: Dülgerlik, Demircilik, Marangozluk, tarlada: ekin ekme, kazma, biçme, dövme, bahçede: kazma, ekim, sulama, okul içi haftalık düzeni sağlama uygulamalarında* söz konusu olur. Bilgi derslerinde ise, ancak okuma ile destek sağlanabilirdi.

Önceden yapılmış köy enstitüsü binaları yoktu. Her enstitü derslere çadır-da ya da geçici bir binada başladı. Öğrenciler kendi okullarını öğretmenler, ustalar ile birlikte kendileri yaptılar. **Sabah altıda kalkılıp 1 saat sınıfta bireysel okuma, hazırlık, ondan sonra sabah-kahvaltısı.** 08.⁰⁰-12.⁰⁰ arası dört ders **Türkçe, Tarih, Coğrafya, Biyoloji, Kimya, Fizik, Öğretim-Bilgisi Ruhbilim, Sosyoloji, Resim, Müzik, Bedeneğitimi, ...** gibi bilgi-beceri alanlarına ayrılmıştı.

Öğle yemeği 12-13 arası, ardından (13.30- 17.30 ise Uygulama, ustalık alanları atelyede (: yoksa tuğla yapıp **duvar-örme, dülgerlik, demircilik, marangozluk** işlerini, yapmayı) ustalardan iş başında öğrendiler. Okula ayrılan **tarlalarda bahçede üretim** işlerini yaptılar. Kendi tükettikleri ürünleri üretip fazlası satıldı. Her öğrenci seçtiği atelyede ya da alanda gerekli işleri yaptı. **17⁰⁰-18⁰⁰ ara, 18⁰⁰-19⁰⁰ sınıfta toplu okuma tartışma, 19⁰⁰-20⁰⁰ akşam yemeği, 20⁰⁰-22⁰⁰ ertesi günün derslerine sınıfta bireysel hazırlık. 10'da yatış.**

Eğitim-öğretimde kullanılacak, tarımsal üretimi arttıracak, çağdaş bir öğrenme yöntemi bulunması zorunluydu. *En ilkel denenmiş “ezber” değil, “iş aracılığıyla/ YAPARAK, iş başında/ YAŞAYARAK, iş için/ ÜRETEREK eğitim uygulamasıyla”* öğrenme yolunda karar kılındı. Kısaca, **“iş için, iş başında, iş aracılığıyla eğitim”**¹⁴ olarak açıklanan uygulama: köylünün köyde uyguladığı “üreterek-öğrenme” yoluydu. Ancak ekin sel alan dersleri: *Tarih, Coğrafya, ...* için “okuma” dışında bir uygulama düşünülemez. O nedenle **iş aracılığıyla, iş başında, iş için**, tanımı “ezber-karşıtı” anlamına gelir. O tanım, daha çok, öğrencilerin kültür dersleri dışındaki uygulamalı-üretici: *tarımsal üretim, bina yapımı, resim, müzik, beden eğitimi* derslerini anlatır.

2. Uygulama. Öğrenciler köy-enstitüsü binalarını kendileri yapmışlardır. Tükettikleri ürünleri kendileri yetiştirmişlerdir. Her-hafta bir sınıfın tüm öğrencileri ders yapmaz: enstitüdeki **“temizlik, düzen, atelyeler, elektrik-santralı, ahırda hayvanların bakımı, su işleri, bahçe bakımı, yatakhane**

¹³ O da savaştan sonra bize onu yaptırmazlar der. Nitekim, 1945'ten sonra kuşkusuz gerçekleşir. ABD güdümünde Köy Enstitüsü Kızılçullu Amerikan okulu mezunu Adnan Menderes'e kapatılır. Avni Başman: reddeder, bakanlığı bırakır. Ardından gelen 1951-52 öğretim yılı sonunda emri yerine getirir.

¹⁴ Misyonerlerin yazdığı kitaplarda - örneğin Robert Kolej kurucusu Cyrus Hamlin'in: *“Among the Turks”, “My Life and the Times”* adlı kitaplarında - bu tür bilgiler vardır. İstanbul-Bebek'te açtığı ilk okulda Ermeni gençlere “firincılık” öğretilmiş.

gözetimi, çamaşırhane, banyo işletimi, tuvaletlerin temizliği, ..." gibi bütün ders-dışı işleri üstlenirlerdi. Sınıfları sırayla her gün iki öğrenci temizlerdi.

Şimşir'e (245, 246, 247) göre "... öğretim ve eğitimin işle birleştirilmesi, bilginin hayat savaşı içinde kazandırılması düşüncesi idi. Bu yöntem, köyde zorunlu olarak uygulanan bir yoldu. "... her türlü eğitim ve öğretim işine çevrenin en kötü şartları içinde başlanırdı. "... **Enstitüleri en olmayacak sayılan yerlerde kuruyorlardı**". Okula köylünün tarım yapmadığı alandan toprak verilmesi, yakın köy halkı ile çatışmanın olmaması, toprağın ekilebilir duruma dönüştürülmesi içindir.

Köy Enstitülerine her köyden en başarılı tek öğrenci alınması, mezun olduktan sonra kendi köyünde öğretmen olması **SAVAŞ yıllarında** beslenme açısından kendi ailesinden de yardım alması, tanıdığı bir ortamda eğitim dışı sorunsuz görev yapabilmesi içindi. İlk mezunlar kendi köylerinde görevlendirildi. Lüleburgaz-Ceylânköy'den benden önce altı öğrenci alınmıştı. İlk giren Hasaoğlu Yüksek Köy Enstitüsüne ayrıldı, ondan sonraki üçüncü, dördüncü 1945 yılında Ceylânköyüne atandılar.

Onlara tarımsal üretim için ayrıca **bir çift öküz, araba, tarım araçları ile ekecekleri tarlalar** verildi. Ancak bir yıl 1946 sonunda Köy Enstitüleri izlenceleri, öğretmenleri değişince geri alındı.

Öğretmenlerden beklentiler: öğrencilerle ders yapması, okul bahçesinin yanındaki uygulama bahçesinde sebze yetiştirmesi, tarlaları ekmesi, hayvanları bakması, köylülere gereken konularda tarımla ilgili bilgi vermesi, yol göstermesi idi. Altından pek de kolay kalkılamayacak ölçüde bir yoğunluk söz konusu idi. Ancak, başta zor olsa da, zamanla köye atanacak beş öğretmen o işlerin üstesinden gelebilirlerdi.

Kepirtepe Köy Enstitüsüne ek öğrenci alımı ile "hazırlık" sınıfından başladım (24 Kasım 1948-). Yazılı sınavlarda iyi not almama karşın, sözlü sınavlarda sorulan soruları yanıtlarken doğru dürüst anlatamıyordum. Bir gün okuldan Lüleburgaz'a yaya giderken üst sınıflardan bir ağabeye yetiştim. Konuşurken: -"Bir soru-nun var mı?" diye sordu. Ben de "sözlü sınavlarda iyi konuşamadığım"ı söyledim. -"Okuyacaksın, başka yolu yok" dedi. Ne yapmam gerektiğini bir öğretmen değil, dördüncü sınıf öğrencisi olan bir köy çocuğu söylemişti.

Batı klasiklerinin çevirileri en çok **KÖY ENSTİTÜLERİ**nde okundu. Bilişsel, dilsel gelişmeye en verimli katkı öyle sağlandı. Düşüncenin evrimi, aydınlanma, bilimin ilerlemesi, yaşamın güzelleşmesi için bu topraklarda *önce insanın insan olması* yolunda ne gerekiyorsa o süreçte yapıldı. "**Köy Enstitülerinin bir amacı da seçkin bir azınlık yetiştirmek değil, içinden seçkin azınlığın kendiliğinden çıkacağı aydın bir çoğunluk yetiştirmek idi. ...**". Eğitime katkıları ötesinde Köy Enstitülüler, yurdun her köşesini aydınlattılar; her toplumsal imeceye canla başla katıldılar. **Yetenekli öğrencileri amaca uyan öğretimle Türkçe eğitmekle, yabancı yöntemlerle, ABD ile Batı'ya göçmeleri için yabancı-dilde eğitmek insana, halka, ulus-devlet yapısına, ülkeye katkı açısından karşılaştırılabilir.**

Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü 1945-1946 sonunda kapatıldı. **21 Köy Enstitüsü** ile ilgiliyasa ve yönetmelikler yıldırım hızıyla değiştirilerek bu Türk eğitim devrimi sona erdirildi. En yadırgatıcı tutum da, Köy Enstitüleri üzerine konuşmalarda Atatürk'ün katkısının hiç ya da yeterince belirtilmemesi oldu. Kurgu bütünüyle Atatürk'ün olmasına karşın, MEB yöneticileri belirlemiş gibi açıklanması işin özünün anlaşılmadığını gösterir. Bugün Atatürk'e saldırılara bakılırsa, kimilerinin içten ve dıştan ödenekli işbirlikçi uydurması olduğu kolayca anlaşılır. Batının Doğu siyaseti sürekli alımlı yalanlar-üretimine dayandırılmaktadır. Doğu açısından sömürü odaklı uydurmalar içerir.

15 Ekim 1946'ya kadar Yüksek Köy Enstitüsünü 104 kişi bitirmiş (ET II: 313). 1946-47 ders yılına değin **5447 köy öğretmeni, 8756 eğitimci, 541 sağlık memuru** yetişmiş. 1940-1952 arası **Köy Enstitüsü** adı altında (1940-46: *Köy Enstitüsü*, mezunları: 17.342 olup **1.398 kız %8**, 15.943 erkektir %92. Köy Enstitüleri: 1947-52: *Köy Öğretmen Okulu'na*, 1952-53 sonrası *İlköğretmen Okulu'na* dönüştürüldü.¹⁵

3. BİTİŞ.

II. Dünya Savaşı sona erince, ne yazık ki, **1945-1946** öğretim yılı sonunda, **Hasan Ali Yücel'in** yerine, bir toprak ağasının oğlu¹⁶ **Reşat Şemsettin Sirer**, Milli Eğitim Bakanı olur. İlk işi, Köy

¹⁵1951 yılında Halkevleri kapatıldı. Dolayısıyla kitaplıklardan da yararlanılamaz oldu. Kadıköyde kitapları yollara atmışlar. Kepirtepe Köy Enstitüsü kitaplıklarından sol yayınlar ayıklanarak SEKA kâğıt fabrikasına yollandı.

¹⁶ Daver Darendi, (Cum. 28 Mart 2022, s 2).

Enstitüsü izlencelerini değiştirtir, uygulamalar durdurulur, öğretmenler, yöneticiler görevlerinden alınır. Köy Enstitüleri yavaş yavaş köy öğretmen okullarına dönüştürülür. 1947’de ilkin **Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü** kapatılır. Öğretmen ve yönetici kadroları görevden alınır.

1950 seçimlerini DEMOKRAT PARTİ kazanır. İlk MEB **Avni Başman**, Adnan Menderes’in Köy Enstitülerini kapatma emrini reddedip görevi bırakır. Onun yerine gelen **Tevfik İleri** seçilir. 1952-1953 öğretim yılı sonunda *Köy Enstitüleri*, ikinci bir izlençe ve kadro değişikliğiyle *ilköğretmen okulu*’na dönüştürülür. Deneyimsiz yeni mezun üniversite çıkışlı öğretmenler atanıp uygulama sıradan öğretmen okulu olur. Öğrenim süresi 5 yıldan 6 yıla çıkarılır. 1947 yılında Ankara-Ulus’ta bulunan **Milli Eğitim Bakanlığı**, çatısı beş ayrı yerden ateşe verilerek bina yakılıp kül olur. 1954-1974 arasında **ilköğretmen okulu** olarak süren öğretim, ondan sonra “Anadolu-öğretmen lisesi” olarak sürer. 1997’de İngilizce öğretimi anaokulundan başlatılır. Her iki değişimi de Ecevit hükümetleri gerçekleştirir.

Köy Enstitülerinin neden kapatıldığını soranlara İsmet İnönü: “Olaylar öyle gelişti ki, ... artık Köy Enstitülerini eski ruhuyla sürdürmek benim elimden çıktı” diye yakınlr; “**Hukuk Fakültesini bitirmişlerdenöyle rapor almışımıdır ki, bana eğer Türk köylüsünün tümüne okuyup yazma öğretilirse, ordunun başlıca özelliği olan kahramanlığının zayıflayacağı sakıncası bile yazılmıştır**” bilgisini de ekler (E.T. II: 238). O yakınlr: “Ben okur-yazar köylüyü nasıl sömürürüm” demek istemiş olsa gerek.

Eyüboğlu’na göre “Köy Enstitülerini halk adına aydınlr kurdu, halk adına yine aydınlr yıktı... Köy Enstitüleri ortanın solunda bir eylemdi. Onları yıkanlar da elbet ortanın sağındaydılar. O yıllarda CHP iktidarda olduğuna göre, demek CHP ortanın hem solunda hem sağındaydı, ya da bir sağında bir solundaydı. İşte CHP ile birlikte Köy Enstitülerinin başını yiyen bu ikilik oldu. Dışardan yıkanlar, bilerek bilmeyerek paranın uşaklarıydı. İçerden yıkanlar, bilerek bilmeyerek, paranın uşaklarının uşakları oldular.”¹⁷

4. Değerlendirmeler. Kirby (1961: 106), “Köy Enstitülerine yapılan aydın ihaneti çok acı oldu. Fakat bunun “bedeli yepyeni bir ‘okumuş köylüaydın kitlesi’nin yaratılması gibi bir kazancı da olmuştur” der. **Fay Kirby’ye göre:** “Köy Enstitülerinin, Pestalozzi, Dewey, Kerschensteiner gibi Batı eğitimcilerinin düşüncelerine göre biçimlenmemiş, ortak çalışmalarla, uzun yerel deneyler arayışlar sonucunda yaratılmış kurumlardı. **Gerçek uygulama 1940-1946 yılları arasında altı yıl sürmüştü**” (1961: 6-7). “Meşhur Batılı eğitim uzmanlarının davet edilme siyaseti, Türk pedagoğları-nın yıllardan beri söylediklerini “Sahibinin Sesi”nden dinlemek olacaktı ... **Dewey**, Türk evrimini kolaylaştırma şöyle dursun, hatta biraz da güçleştirmiştir” (K, 29). Yabancı uzmanlardan “Dewey gibi içlerinde filozof olanı bile, bizzat Türkiye’ye geldiği halde, Türk politik devrimini ne manasını ne de o devrimin getirdiği reformları kavrayamadı. ... Türkiye’nin garpçıları kadar bile takdir edemedi (K33). İlkokul öğretmenlerinin o zaman kuvvetli olan devrimci heyecanlarının farkına varamamak şaşılacak bir şeydir (K34). Meselâ ... Türk köylerini Amerikan “farm”ları (çiftlik) gibi düşünerek tavsiyelerini veriyor (K, 35). Dewey, problemlerin hiç denecek kadar bile farkında değildi” (K, 43).

Kirby yerden göğe haklıdır. Danışılan eğitimcilerin ülkelerinde o günün koşulları yaşanmamıştır ki bize uygun olan yolu gösterebilsinler! **Kirby, işin yavaştan alınıp Atatürk’ün on yıl (1928-1938) geciktirildiğinden söz eder.**

Sayıları az da olsa o kurumlara giren **yetenekli ama seçeneksiz** köy çocukları bütün engelleri aşmıştı. O dönemden Türk güldürü yazınına değerli bir yapıt da kalacaktır, **Haldun Taner’ in Sırlar ve arkadaşlarından esinlenerek yazdığı kabare oyunu: “Vatan Kurtaran Şaban”** (E.Tonguç II: 329, 351). O süreçte dış-destekli iki büyük isyan çıkartılır: **Şeyh Sait** (1925), **Dersim** (1937). Kirby’ye göre: “1950-1960 arası, Türk eğitiminin korkunç bir gerileme devri olmuştı. Enstitüleri kapatmanın Türk eğitimine neye mal olacağını belki enstitüler aleyhine çalışanlar bile tahmin edememişlerdi” (s, 8, 375, 376).

Kapatılma sürecine ilişkin kimi bilgiler şöyle: **1. ABD, Türkiye’nin 1945 yılında Birleşmiş Milletlere üyelik başvurusunu Köy Enstitülerinin kapatılması önkoşuluna bağlamış.**¹⁸ **2. Çok partili düzene geçilince (1946) Toprak Reformu rafa kaldırılıyordu.** Köy Enstitüleri artık zararlı

¹⁷Köy Enstitüleri Üstüne, 1956, MK 243-249, 1960: Solcu umacılığı, MK s. 257.

¹⁸ Prof. Dr. Doğan Sorguç: “ABD toplum mühendisliğinin Türkiye operasyonu”, Cumhuriyet 15.11.2012, s. 2.

kuruluşlar sayılıyor, **vatan toprakları artık Amerikalılara Pazar olarak sunuluyordu**.¹⁹ **Nâzım Hikmet**: “Türkiyenin bütün bağımsızlığı Amerikalıların acımasız baskısı altındadır. ... Amerikalılar Türk halkını acımasızca yağmıyorlar. ... Anadolu Amerikanın savaş muntıkasıdır.”²⁰ **Maltepe Belediye Bşk. Prof. Dr. Mustafa Zengin** anlattı: “Daha 1939’dan başlanarak **Amerikan ajanları kent, kasaba, köy köy dolaşarak Köy Enstitülerine karşı bilinen olumsuz propogandayı başlatıp yaymışlar**.²¹ 1945’te **Birleşmiş Milletler**’e üye olduk. 1951’de NATO yönetimine alındık.

Eyüboğlu, ayrıca: “**Son yirmi yıl içinde (1940-1960) devletimizin solcu avına harcadığı para, zaman ve insan bir açıklansın isterdim. Yalnız Köy Enstitülerindeki kayıplarımızı hesaplarsanız, kaybedilmiş bir savaş kadar pahalıya mal olduğunu görürdünüz sanırım bu avın**” der. **Sait Faik**’ten bir alıntıyla bitirilebilir: “...Mesele ispatı mekânette (güç) değil; mesele milleti soyamadıkça, **‘milleti okuttukça bizim hikmeti vücudumuz mu kalır’**da. ...”²²

Köy Enstitülülerin yazınsal üretimi “Mahmut Makal’ın “**Bizim Köy**” kitabı ile başlar. Daha sonra yayınlar sökünür. Batı yazınına öykünen kentli yazarlar, Köy Enstitülülerin yazınsal üretimini 1950’lerde “**köy yazını**” diye küçümsediler. Almanya’ya gittiğinde bir Türk yazarı bayan, Makal’a: “Siz hangi köyün romancısısınız? diye sorar.

Sonuç. Anadolu köylüsünü bu ülkenin gerçek sahibi (1922), sayan, Harf ve Dil Devrimi (1928) ile Anadolu halkını uluslaşma sürecine sokan baş-çiftçi (1925-) **Ulu Önder, Mustafa Kemal Atatürk’ün** (1934), “**yetenekli ama seçeneksiz köy gençleri**”nden köylere öğretmen yetiştirilmesi için biçimlediği “**köy-enstitüsü**” (1940) türü eğitim-kurumları:

i. En başta **HARF DEVRİMİ**, ardından **DİL DEVRİMİ** yapılmasa,

ii. **Hasan Ali Yücel’in** (1938-1946) Milli Eğitim Bakanlığında yeniden örgütlenen **Tercüme Bürosu**’na Batı yazarlarından seçkin yazınsal metinler prometerlerce (1923’ten sonra Avrupa üniversitelerinde yükseköğrenim görüp dönen aydınlar) hızla çevrilip yayınlanarak Köy Enstitüleri kitaplıklarına yollanmasa,

iii. öğrenciler onları okumasa idi, bu günlere zor ererdik demek zorundayım.²³

En çok Köy Enstitülerinde okunano çeviri beyaz-kitaplar olmasaydı, **Köy Enstitülerinde** köylü-aydınlar kuşağı yetişebilir miydi? **Hayır!**²⁴

Göndermeler

Altunya, Niyazi: Milli Eğitimde Mustafa Necati Dönemi, 2009, Ankara.

Eyüboğlu, Sabahattin (1966): 17 Nisan Gurbet Bayramı, Mavi ve Kara, Çan y. 1973, s. 200.

Kirby, Fay (K): Türkiye’de Köy Enstitüleri, İmece y. 1961.

Özkucur, Abdullah (1990): Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı y. 2013.

Şimşir, B.N. (1992): *Türk Yazı Devrimi*, TTK y.

Tonguç, Engin (ET): Bir Eğitim Devrimci: İsmail Hakkı Tonguç I, II, Gökdenizi y. 1997.

Tonguç, İ.H. (1933): İş ve Meslek Eğitimi, TÖB-DER y. 1973.

Türkoğlu, Pakize (T): Tonguç ve Enstitüleri, YKY 1997.

YKKED (Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği): Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi, 2009.

Yücel, Hasan Âli (Y): “*Türkiye’de Orta Öğretim*” (1938).

¹⁹ Çetin Yetkin: Karşı Devrim, 2003: 268.

²⁰ Kavlak 2007: 152-.

²¹ 24.11.12 Maltepe, Türkan Saylan Kültür Merkezi, Pakize Türkoğlu onur ödülü toplantısındaki konuşması.

²² Atatürk İnkılâp Müzesinde, (1946); YKY, 2005:214.

²³ Harf Devriminden sonraki uygulamalar: 25. 1927 Millet Mekteplerinin açılması. 26. Beynelmîlel rakamların kabulü: 20.5.1928. 27. “Devletin dini İslâmdır” maddesinin nayasadan çıkarılması. 28. 1928 Avrupa ülkelerine yükseköğrenim için öğrenci gönderilmesi. 29. 1931: Halkevleri, 30. 26 Eylül 1932: Türk Dil Kurumu aracılığıyla Dil Devrimi başlatılması. 31. 1933: İstanbul Üniversitesi, 32. 1934: Soyadı Yasası, 33. 1935 CHP Tüzüğü. 34. 1935 Köyde Eğitimi toplantısı MEB Saffet Arıkan, İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim Gn md. 35.1937 DERSİM İSYANI 36. Öğretmen kursları, 37. 1938 Hasan Âli Yücel MEBakanı, 38. 10 Kasım 1938: ATATÜRK’ün ÖLÜMÜ. 39. 1938. İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, 40. 17 Nisan 1940, KÖY ENSTİTÜLERİ.

²⁴ Bu konuşma: 14 Nisan 2022, Kadıköy “Yeniden Türk Dili Dergisi” Perşembe toplantısında, ve 17 Nisan 2022, CHP İstanbul Üsküdar Şubesi’nde yapılmıştır.

MİLLİ EDEBİYAT AKIMINDA ŞİİR

M. Okan Baba

Tanzimat fermanı, birçok yeni haklar getirdi.Yeni hakların geniş toplum çevresinde uygulanması için yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkların kaldırılıp ortak bir yazı dili ve bilim dilinin düzenlenmesi gerekiyordu. 1851’de Encümen-i Daniş açıldı.” Encümen-i Daniş’in amaçlarından biri yazı dilinin Türkçeleşmesi yolu ile Türk dilinin gelişmesiydi.”Bu çalışmalar yapıldığı yıllarda Avrupa’da Türkoloji çalışmaları ilerleyince Türklük ve Türkçe hakkında önemli bilgiler ortaya çıktı.Bu Bilgilerin etkisiyle Mustafa Celalettin Paşa “Les Turcs Anciens et Modernes”(Eski ve modern Türkler)adlı yapıtını 1869’da yayımlandı.Böylece Türklük hareketleri başladı.Şinasi Gazete dilini sadeleştirirken bir yandan da Türk atasözleri Durub-u emsal-i Osmniye adlı yapıtını yayımladı. Ziya Paşa şiir ve inşa makalesinde “*Bizim doğal olan şiir ve inşamız taşra halkı ile İstanbul ahalisinin avamı arasında durmaktadır.*” diyerek bizim şiirimizin halk şiiri olduğunu vurgular. Ali Suavi, Türk dili ve Türkler hakkındaki çalışmaları ile katkılar yaptı.

Ahmet Vefik Paşa Lehçe-i Osmani adlı sözlüğünde, Gök Türkçe olan sözcükleri ve türevlerini göstermiştir, yapıtın ikinci bölümünde Türkçeye giren Farsça, Arapça sözcüklerin karşılıklarını vermiştir.Ayrıca diğer Türk lehçeleri tanıtarak Anadolu Türkçesinin yerini göstermiştir.Şemsettin Sami Bey Türkçe üzerine birçok çalışmaları vardır . En önemli yapıtı Kamus-i Türki adlı sözlüktür. Ayrıca Orhun Yazıtların Türkiye Türkçesine çevirmiştir

__II.Abdülhamit dönemin baskısı nedeniyle yeni bir edebiyat akımı doğmuştur: Edebiyatı Cedide. Tanzimat edebiyatının şiire getirdiği yeniliklerin bir süreğidir.Batı edebiyatının etkisiyle şiirde “Sanat, sanat içindir” ilkesini benimsemiştirler.Yalnız Tefik Fikret uygarlığı ve Batıyı öven ve toplumun acılarını dil getiren şiirler yazıyordu .Şiirde dizeyi kırmak daha yeni olanaklar, sağlamak için şiiri düz yazıya yaklaştırdı.Fakat Batıdan gelen kavram ve imgeleri Arapça ve Farsça ile karşıladılar.

Mehmet Emin Yurdakul çeşitli dergilerde ve Serveti Finun dergisinde hece ile şiirler yazmıştır.1897’de Yunan Harbin sırasında“Ben bir Türküm dinim cinsim uludur.” dizesi ile duygularını ortaya koyduğu gibi bir Türklüğü ve

ulusçuluğu açıkça söylemişti .Ziya Gökalp Mehmet Emin Yurdakul’u Milli Edebiyat akımının öncüsü sayar.Çünkü o,şiiirleri ile Milli edebiyatın programını vermişti.Türkçe, ulus,Anadolu konularını işliyordu.

Ben bir Türküm dinim cinsim uludur

Sinem özüm ateş ile doludur,

İnsan olan vatanın kuludur

Türk evladı evde durmaz giderim

(Cenge Gideken-)

Bu şiir , o güne kadar yazılan şiirlerin biçimine ve diline benzemiyordu.Bu ses halka yakın onun duygularını anlatan bir şiirdi, fakat halk şiiri de değildi.Bu şiirler estetik değer bakımından güçlü bir şiir değildir.Ancak onun şiirleri yeni ve ulusal şiire öncülük etmiştir.Yalnız savaşı değil Anadolu halkın yaşayışını konu etmiştir

.Bir ses duydum, dönüp baktım bir kadın

Gözler dönük ,kaşlar çatık, yüz dargın

Derileri çatlak, bağı kapkara

Sağ elinin nasırında nairında bir yara

(Anadolu-Türkçe Şiirler)

Rıza Tevfik halk şiirinin , Mehmet Emin Yurdakul’un ve Bayburtlu Zihni’nin etkisiyle hece ile şiirler yazmıştır.

“İsmi bilmezdim fakat tanırdım

Ne yosma bir çiçek takışı vardı

Kızıl saçlarını ateş sanırdım.’

Güneş nuru gibi yakışı vardı”.

(Serabı Ömrüm-1897)

“Oradadır asıl Türkün oymağı

Cengaverdir bütün taşı toprağı

Gümüş akar çiçek kokar ırmağı

Defneler yatağıdır o eller.”

(Serabı Ömrüm 1917)

1901’de Serveti Fünun dergisi hükümet tarafından kapatılmış,Edebiyat Cedideciler,sanat ve edebiyat yaşamından çekilmişti.Fakat İzmir, Selanik gibi merkezden uzak kentlerde dergiler çıkıyordu.Yeni yetişen gençler,buralarda şiir yazmayı sürdürüyorlardı. 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilince bu özgürlükten yararlan gençler İstanbul’da,1909’da Fecri Atı topluluğunu kurdular.Fakat bunlar Edebiyatı Cedide’nin etkisinde “ sanat, sanat içindir” “sanat bireysel saygıya değerdir” gibi düşüncelerle şiirler yazıyorlardı. Ahmet Haşim bu dönemin en başarılı şairidir. Ahmet Haşim gerçek anlamda modern şiirin özelliklerini şiirimize getirmiştir.insanın iç dünyasına inen bireyci bir şairdir.Aruz ölçüsüne bağlı kalmıştır.Şiirlerinde Edebiyatı Cedide diline bağlıdır.Sembolistlerden etkilenmiştir.

“ Seyr eyledim eşkali hayatı

Ben havzı hayalin sularında

Bir aksi mülevvendir onunçün

Arzın bana ahcarı nebatı.”

(Göl SATleri-MukaddemDEdime)

Fakat Haşim dili milli edebiyatın etkisi ile sadeleşir.

“Yorgun gözümün halkalarında

Güller gibi fecr oldu nümayan

Güller gibi..sonsuz iri güller

Güller ki kamıştan daha nalan / Gün doğdu yazıkarkalarında”

(17)

(Piyale ,Bir Günün Sonunda Arzu)

Mehmet Akif , İslamcı bir yazardır.Ancak Fikret'in getirdiği, düzyazıya uyguladığı dizeyi daha sade bir dille anlatmıştır toplumun çeşitli durumlarını manzum hikaye biçiminde anlatmıştır.

" Dedim ki ben de:

--Ayol annenın sözünü dinle

Fakat çocuk bana haykırdı ekşitip yüzünü:

-Sakallı yok mu işin?Git cehennem ol şuradan!

Ne dırlanıp duruyorsun sabahleyin oradan?

Benim içim yanıyor:Dağ kadar babam gitti..."

(Kfre)

Mehmet Akif Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında bazı hamasi şiirler yazmıştır

"Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker !

Gökten ecdad inerek pse o pak alnı değer.

Ne büyüksün ki Kanın kurtarıyor tevhidi

Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi.

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın

'Gmelim gel seni tarihe' desem sığmazsın."

(Asım)

Yahya Kemal,1903'de Paris'e gitti, oradaki edebiyat çevrelerini tanıdı.Fransız şiirini inceledi.Yeni bir şiir anlayışı geliştirdi.Tarih ve kültür ,millet,vatan kavramını geliştirdi.O dönemde "Akdeniz uygarlığı" kavramı tartışılıyordu.Yahya Kemal bu anlayıştan etkilendi.1912'de Türkiye döndüğü zaman Osmanlı dönemi kültürünün

Akdeniz uygarlığının bir parçası olduğunu ve Türklük kavramın başlama tarihinin Malazgirt Savaşı olduğunu savunuyordu. Bunun için yeni ve ulusal bir şiir yaratılmak isteniyorsa, Osmanlı dönemi kültürüne dayanması gerektiğini düşüncesindeydi. Paris’te gördüğü çağdaş şiir anlayışı ile Divan şiirini birleştirerek Türkçe bir şiir yaratmak istiyordu. Bu şiirlerini Kendi Gök Kubbemiz” adlı kitapta toplanmıştır. Fakat bu görüşü sonradan bırakmıştır. Yahya Kemal şiir dilini Türkçeleştirmiştir. Aruz ölçüsünü Türkçeye başarı ile uygulamıştır.

Ne gördüm, ne de bir kimseye sordum;

“Ya rab! Hele kalp ağırlarım durdu” diyordum

Hiç var mı bu alemde nekahet gibi tatlı?

Gönlüm bu sevincin helecâniyle kanatlı

Bir taze bahar alemini seyretti felekte.

Mevsim mütehayyil vakit akşamı bebekte.

Akşam...Lekesiz,saf,iyi bir yüz gibi akşam...

(Ses-Kendi Gök Kubbemiz)

Bir uykuyu cananla beraber uyuyanlar,

Ömrün bütün ikbalini vuslatta doyanlar,

Bir hazzı tükenmez gece sanmakla zamanı.

Görmezler ufuklarda şafak söktüğü anı .

Gördükleri rüya ezeli bahçedir aşka; .

Her mevsimi bir yaz ve esen rüzgarı başka,

Bülbülden o eğlencede feryad işitilmez.

Gül solmayı, mehtap azalıp bitmeyi bilmez;

Gök kubbesi her lahza bütün gözlere mavi,

Zenginler o cennette fakirlerle müsavi,

Sevdaları hülyalı havuzlarda serinler,

Sonsuz gibi bir fıskiye ahengini dinler.

(Vuslat)

Fecri Ati topluluğu,öncede belirttiğimiz gibi dönemin havasına uymadığı için kısa sürede dağılmıştır İstanbul'da merkezden uzak bazı kentlerde dergiler çıkıyordu. Tevfik Nevzat,Mehmet Necip Türkçe üzerine önemli makaleler yazmıştır.Selanik'te çıkan "Mütalaa"(1896) "Asır"(1897) "Çocuklara Rehber"(1897) "Çocuk Bahçesi" (1904) gibi dergi ve gazetelerde Türkçenin yazı dili olması üzerine makaleler kaleme aldılar. Yusuf Akçura,Ahmet Mithat Efendi,Rıza Tevfik, Necip Asım gibi yazarlar tarafından Türk Derneğini kurdu .Türk adında bir dergi çıkardılar. (1909) Türklük ve Türkçeyi savundular.

Ancak Tanzimat'tan beri dil ve edebiyat çalışmaları, belli bir temele oturmamıştı.Şinasi,Şiir dilinde sadeleştirme, şiirin biçiminde halk şiirinden yararlanmış,Recai zade Ekrem Bey yeni bir şiir anlayışı getirmişti.Abdülhak Hamit , tiyatrolarında halk şiirini kullanmıştı. Bu çabalar,Batı etkisi ile şiir dizesini değiştirmişti.Fakat dil ve edebiyat kesin bir temele oturmamıştı . Selanik'te Ziya Gökalp Ömer Seyfettin,Ali Canip,(yöntem) yönetiminde "Genç Kalemler" dergisini çıkardılar.(1911)Bu derginin ilk sayısında Ömer Seyfettin'in "Yeni Lisan" adlı imzasız başyazında şunları yazı yordu.

"Eski lisanımız (Osmanlıca) hastadır.Hastalıkları, içindeki lüzumsuz yabancı kelimelerdir.Evet, şimdiki lisanımızda Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan Cemler (oğul), terhib-i izafi.(isim tamlaması,) terhib-i Vasfi (sıfat tmlaması) tekibi lafzi (biçimsel tamlamalar) yaşadıkça saf ve milli addolunamaz.Bu lisanı kimse anlamaz.Ekseriyetle bigane kalır.Kitaplar satılmaz.Vatanda mütala ve tetbbu husule getiremez.." ..Dünyanın en mükemmel ,en basit, en sade ve tabii sarfi olduğu bütün liasn alimlerince iddia ve beyan olunan Türkçe sarfımızı tanımalı . onun üzerinde ifsat edeci bir leke gibi düşen yabancı kaideleri atmalıyız."

Ziya Gökalp ve Ali Canibin derginin ikinci ayında yazdıkları ortak makalede şunları yazıyorlardı.

“Yeni lisan Türkler için sade bir edebiyat meselesi değildir.O her şeyden evvel bir lisan, bir hayat meselesidir.Şüphesiz ki kılıç bir ihtilal yapar, o ihtilalin arkasında bir inkılap doğuran ancak kalemin biçimindedir.”diyorlardı.,

Ziya Gökalp “Edebiyat, birinci devrede ‘kavmi’ bir mahiyeti haizdir.Onun için buna ‘kavmi edebiyat’ diye biliriz...Böyle bir edebiyatta mevzular zevkler birbirine geçmekte, dil birbirine benzemektedir...kavmi hayata devrine din son verir.Kavmi edebiyat şeklinden ümmet edebiyatına döner.” Diyordu. Gökalp’a göre dini devirden sonra gelen ulusal edebiyat devridir. . Ziya Gökalp , dil ve edebiyatı ulusal bir ölküye bağlamak istiyordu.Bu nedenle milli kaynaklara dayalı bir dil ve bir edebiyat oluşturmaya çalıştı.Bu çalışmalarda eski Türk destanlarına kadar gitti.Düşüncelerini düzyazı ve manzumelerle anlattı.

“ Nabzımda evet çünkü ilm için mübhemdir

Kağan Oğuz Han’ı kalbim tanır tamamiyle

Damarlarımda yaşar şah ü ihtişamıyla

Oğuz Han işte budur gönlümü eden mülhem “

(Turan)

“Aruz sizin olsun hece bizimdir,

Halkın söylediği Türkçe bizimdir’

“Güzel dil Türkçe bize

Başka dil gece bize

İstanbul konuşması

En saf en ince bize.”

“Bir ölkede ki camiinde Türkçe ezan okunur

(21)

Köylü anlar manasını namazdaki duanın

Bir ülke mektebinde Türkçe kuran okunur

Küçük büyük herkes bilir buyruğunu Huda'nın

Ey Türkoğlu , işte senin orasıdır vatanın''

(Vatan)

Ali Canip , hece ölçünü kullanan ilk şairlerdendir . Önce fecri Atı topluluğuna katılır. Fakat sonra milli edebiyat anlayışını benimser,Genç Kalemler topluluğunun kurucuları arasında yer alır.

''Ölü bir candan ağılıyan korku

İnliyor serseri ve boş geceye

Kaldırımlar bütün sükut, uykuya''

(, Sokak Feneri,Genç kalemler-1912)

Aka Gündüz, hece ölçüsünde ilk kullanan sanatçılardandır.

'' Zalim Fırtınalar gelmiş süpürmüş

Uçmuş ocakların külü duman

Çaylar çağlayanlar al kan köpürmüş

Hazanlar kaplamış bağ ı ormanı.''

((Aka Gündz ,Seher Yıldızı, Türk YUrrdu,1913)

Ziya Gökalp'ın etkisi ile hece ölçüsünün ilk şairleri Orhan Seyfi ,Halit Fahri, Enis Behiç, Yusuf ziya, Faruk Nafiz'dir. Daha önce aruzla şiir yazan bu şairler,sonradan Hece ölçüsünü kullandılar, bu beş şair hecenin Beş şairi diye adlandırıldı. Bunlar bireysel,Anadolu'yu anlatan ve Kurtuluş savaşı ile ilgili şiiler yazdılar

''Gün doğar nurunu etrafa saçar..

Müttehem soruşur Kuşlar:

Nerde? .gördüğümüz dünya mı?

Bu hakikat mi acep rüya mı i

Nerede köv,nerede çimen nerede ağaçlar , sahra?

-Yere inmiş gibidir şimdi bulutlarla sema-

Her gün üstünde uçuştukları toprak nede?

Kövün altında akan su nerede "

(Orhan Seyfi,Fırtına ve Kar -1919

"Bu akşam hazanda bir bahar havası

Ey sema,kalbime bir teselli ver !

Uzakta mı sıcak aile yuvası

Uzakta mı şimdi sevgiler?.."

(Halit Fahri, Bulutlara Yakın-1918) Dedemden

"Ey şimdi köyünden pek çok uzakta

Ey şimdi bir yığın kara toprakta

Uyanmaz uykuya dalan yiğitler

Şehitlik şanını alan yiğitler."

(Enis Behiç ,Çanakkale Şehitliğinde,1927)

"Gece kafeslerden sızdı odama,

Yollarda ne bir ses ne de bir ışık

Gönlüm saçlarından daha karışık

Perişan anlımı dayadım cama

Gözlerim bir şeyler seçmek istiyor

Karanlığı delip geçmek istiyor..”

(Yusuf Ziya,Yanardağ, 1928)

Hecenin beş şairlerinden biri olan Faruk Nafiz aruzla şiirler yazdı.Sonra hece şiiri kullandı. Aşk, memleket şiirleri yazmıştır. Sanatta ulusal konulardan yararlanmışır.

“El gibi dolaşma Anadolu’nda

Arkadaş yurdunu içerden tanı

Dinle bir yosmayı pınar yolunda

Dinle bir yaylada garip çobanı”

(Memleket Türüküleri)

“Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek

Bizim diyarımız da bin bir baharı saklar

Kolumuzdan tutarak sen istersen bizi çek

İncinir düz caddede dağda gezen ayaklar”

’Derinden derine ırmaklar ağlar

Uzak tan uzağa çoban çeşmesi

Ey suyun sesinden ağlayan bağlar

Uzaktan uzağa çoban çeşmesi.”

(Çoban Çeşmesi)

“Gözlerin gözlerinde dinlenirken eriyor

Eriyor yaklaşırken dudağın dudağıma

Zerrelerin çözülmüş gibi sesler veriyor.

Ben sıcak bir denize inen buzdan bir dağım”

(Eriyen adam)

Hecenin beş şairi yurt duygularını ve bireysel duygularını ve kahramanlık şiirleri yazıyorlardı. Bu mektepten Memlekete anlayışına dayalı şiirlerdi. Bunların çoğu İstanbul doğumlu şairlerdir. Anadolu hakkında yazdıkları güzellemeler, hakkında pek bilgileri yoktu . Yalnız Faruk Nafiz, bir süre Kayseri’ye öğretmen olarak gittiği dönemde Anadolu’yu tanımıştır. **Kurtuluş Savaşıyla ilgili bir çok kahramanlık şiirleri yazmışlardır.**

.Cumhuriyetten sonra, **1928’de yeni bir edebiyat çığırı ortaya çıktı.** Bu topluluk Sabri Esat, Ziya Osman, Yaşar Nabi, Muammer Lütü, Vasfi Mahir, Cevdet Kudret Kenan Hulüsi’den oluşmuştu. Bunlar yapıtlarını **Yedi MEŞALE** adlı bir kitapta topladılar. **Düşüncelerini bir bildiri ile anlattılar.”Yazılarımızda ne dünün mız mız ve soluk hislerini , ne son zamanların Ayşe, Fatma terennümünü bulacaksınız. Biz her şeyden evvel duygularımızı başkalarının manevi yardımına muhtaç kalmadan ifade etmeye çalıştık.”** Bu topluluk, sanatlarının özelliklerini “Canlılık , samimiyet ve daima yenilik” sözleriyle özetlediler. Fakat kısa süre sonra Bu topluluk dağıldı. Yalnız Ziya Osman (saba) şiiri sürdür. Bunlarda şiirde hece ölçüsünü kullanırlar. Yedi Meşale Fransız şiirinin etkisinde cumhuriyet dönemi ilk topluluğudur .

“ Mesut olmuş görmek isterim hepinizi

Bir bahar gününde dertliyi ümitsizi.

Terfi etmiş memuru, sınıf geçmiş öğrenci

Kadını, erkeği, yaşlısı, genci

Bir bayram sevinciyle kol kola sokaklarda.”

(Dilek-Z.Osman Saba)

Aruz şiirine karşın , Hecenin Beş şairi yanında Ali Mümtaz Arolat, Kemalettin Kamu, Necmettin Halil Onan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek,

(25)

Ahmet Muhip Dranas, Ömer Bedrettin Uşahlı, Ahmet Kutsi Tecer, hece şiirine Yeni bir estetik getirmiştir. Bu hece şiirinin başarısını sağlamıştır

1- **Mümtaz Arolat**, doğal ve temiz bir Türkçe ile bireysel duygularını ustaca dile getirdi.Ahmet Haşim etkisi sezilir.

“BU akşam sonbahar ne kadar serin

Geceyi hasretle bekliyor zaman

Üstünde hasretle leylekler uçan

Beyaz perdeleri indiriverin

Masamda düşünen eski lambayı

Yakmayın odamız karanlık dursun

Gecenin ufkundan yükselen ayı

Görelim perdemiz ucuna vursun’ (Leylekler)

2-Kemalettin Kamu, ulusal kurtuluş savaşı yıllarında Büyük Mecmua,Dergah dergisinde yazdığı Şiilerle tanındı..Varlık ,Oluş dergilerinde şiirlerini sürdürdü.Yurt , gurbet, savaş, aşk konularında sağlam ve temiz bir Türkçe ile şiirler yazdı.

“Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum

Bu dağların eskiden aşinasıdır soyum

Bekçileri gibiyiz ebenced buraların

Bu تنها derelerin bu vahşi kayaların

Görmediği gün yoktur sürü peşinde bizi

Her gün aynı pınardan doldurup testimizi

Kırlara açılırız çingiraklarımızla” (Bingöl Çobanları)

3-Necmettin Halil Onan,Dergah, Hayat dergilerinde milli duyguları ve bireysel duyguları anlatan, hece vezniyle şiirler yazdı

“ Dur yolcu! Durmadan gelip bastın

Bu torak bir devrin batığı yerdur.

Eğil de kulak ver bu sakit yere

Bir vatan kalbinin attığı yerdur.

.....

Bu tümsek koparken büyük zelzele

Son vatan parçası geçerken ele

Mehmed’in düşmanı boğduğu sele

Mübarek kanın aktığı yerdur’ (- Bir yolcu)

4-Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyatın -Tiyatro dışında-bütün alanlarında ürün vermiştir.Doğu ve Batı kültürünü kaynaştırarak ’tarih ve kültür ve bilinci içinde hece şiirini zenginleştirmiştir.’**Tanpınar :’En uyanık bir gayret ve çalışma ile dille rüya halini kurma’’der.**Türkçenin doğal sesini ve pür-şiiri bulmak için çalışmış, bu nedenle çok şiir yazamamıştır.

“Ne içindeyim zamanın

Ne de nede büsbütün dışında

Yekpare geniş bir anın

Parçalanmaz akışında

**Bir garip rüya rengiyle*

Uyuşmuş gibi her şekil

Rüzgarda uçan tüy bile

Benim kadar hafif değil

(Ne içindeyim Zamanın)

"Sarşın buğdayı rüyalarımızın

Seni bağrımızda eker biçeriz

Acılar kardeşin teselli kızın

Zengin parıltınla dolar gecemiz

Sükutun bahçesi tılsım ve pınar

Yıldızdan cümlesi karanlıkların

İklimler dışında ezeli bahar

Mevsimler içinde tükenmez yarın.

İçimizde sonsuz çalkalanan deniz

Gülümseyen yüzü kaderin bize

Yıldızların altın bahçesindeyiz

Ebediyetinle geldik diz dize' (şiir)

5-Ahmet Kutsi Tecer, bireysel şiirler yazmıştır.Folklor ve Anadolu efsanelerinden yararlanarak,kendine özgü bir şiir anlayışı getirmiştir.

Geceleyin bir ses böler uykumu

İçim ürpermeyle dolar- neredesin?

Arıyorum yıllar var ki ben onun

(28)

Aşkıyım beni çağırın bu sesin

(Nerdesin)

“Çekin halay çalsın durmadan sazlar

Çekin ağır ağır halay düzölsün

Süzölsün oyunlar süzölsün nazlar

İnce beller mahmur gözler süzölsün.” (Halay)

6-Necip Fazıl Kısa Kürek Türk hak şiiri ile Fransız şiirinin etkisiyle ,insanın iç dünyasına inen şair, kent insanın tedirginliklerini anlatır.

“Sokaktayım kimsesiz bir sokak ortasında

Yürüyorum arkama bakmadan yürüyorum

Yürüyorum karanlığa karışan noktasında

Sanki beni bekleyen bir hayal görüyorum.

.....

Kaldırımlar ızdırab çekenlerin annesi

Kaldırımlar,içimde yanmış bir insandır

Kadırlımlar , duyulur ses kesilince sesi

Kaldırımlar içimde uzayan bir lisandır.” (Kaldırımlar)

Bu yağmur bu yağmur bu kıldan ince

Öpüşten yumuşak yağın bu yağmur

Bu yağmur bu yağmur bir gün dinince

Aynalar yüzümü tanımaz olur (Bu yağmur)

(29)

7-Ahmet Muhip Dranas, Fransız şiirinin etkisinde kaldı.İmgeleri zenginliği,ses ve uyum tazeliği ile .geleneksel biçimlerden sağlam bir yapı oluşturdu.

Kardır yağan üstümüze geceden

yağmurlu karanlık bir düşünceden

Orman uğultusuyla birlikte

Ve dört nala dümdüz mavilikle

Kar yağıyor üstümüze inceden

Sesin nerede kaldı hergünkü sesin?

Unutulmuş güzel şarkılar için

Bu kar gecesinde uzak bir yoldan

Rüzgar gibi ta eski Anadolu'dan

Sesin nerede kaldı kar içindesin

(KAR)

Yeşil pencereden bir gül atbana

Işıklarla dolsun kalbimin içi.

Geldim işte mevsim gibi kapına

Gözlerinde bulut saçlarında çiğ (Serenat)

8- **Ömer Bedrettin Uşaklı,** Yetiştği yer ve memur olarak gördüğü yerlei derin bir özlem, renkleri ve güzellikleri, yalın ve akıcı Türkçe ile yazmıştır. milli edebiyat anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır.Baki Süha Edipoğlu'na bir konuşmada”Bu memleket gerçek Anadolu şiiri bekliyor.”der.

(30)

Gümüş bir dumanla kapandı her yer

Yer ve gök bu akşam yayla dumanı

Sürüler, çimenler sarı çiçekler

Beyaz kar yeşil çam yayla dumanı

(Yayla Dumanı)

Sevmiyorum suyunda ,yıkanmamış rüzgarı

Dalgaların gözüme tütüyor mavi yeşil

İçimi güldürmüyor sensiz ay ışıkları

Ufkundan yükselmeyen güneşler güneş değil (Deniz Hasreti)

Milli Edebiyat yolunda ürün veren diğer şairler **Orhan Şaik Gökyay, Mithat Cemal Kutay,İbrahim Alaeddin Gövsa, Şükûfe Nihal Başar, Halide Nusret Zorlutuna, Zeki Ömer Defne, Behçet Kemal Çağlar, Fuat Edip Baksı'yı** buraya eklemek yerinde olur.

Milli edebiyat akımı şiirde yaptığı değişmeler: 1-Sade ve temiz bir Türkçe ile yazmak.2-Türkçeyi aruz ölçüsünden kurtarmak,3-Ulusal ve memleket konularını işlemek. Hecenin beş şairi bunlara uygun şiirler yazdılar. Ancak bunlardan sonra gelen Ahmet Hamdi, Necip Fazıl Kemallettin Kamu ,Ahmet Muhip Dranas, şiir dilinin doğallığı içinde, çağdaş insan duyarlığını anlattılar. Böylece hece şiirine estetik bir zenginlik kattılar.

Sonuç olarak Milli Edebiyat akımı şiirimizi ulusal dil ve kaynaklarımıza bağlamıştır.

(31)

TÜRKÇE ÜLEŞİM TERİMLERİ ÜZERİNE BİR DENE

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Son yıllarda toplumsal yığın iletişim araçları (sosyal medya) yaşamımızda önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Hepimiz birtakım üleşeklerde (paylaşım sitesi, sharing site) birtakım üleşimler (paylaşım, sharing) yapıyor, başkalarının üleşimlerini izliyoruz. Bu üleşeklerleüleşimlerde kullanılan terimlerin pek azı özleştirilmiştir. Burada üleşim terimlerinin Türkçe karşılıkları konusundaki önerilerimizi abecesel düzen içerisinde sunmak istiyoruz:

bashtag: eleştiri niteci (“bash” + hash”tag” = kötüleme (disparage), “eleştirme” (criticize) + kargaşa “niteci” (bashtagen.wiktionary2019)).

blog (weblog): ağılık (we”blog” = “ağ” gün”lüğ”ü (Blogen.wikipedia2021)). Eşanl. ağ günlüğü.

blogger: ağılıkçı.

blogging: ağılıkçılık.

cashtag (cashtagen.wiktionary 2020) (nakit etiketi): akçe niteci.

Duvar (Wall): Söyük. Yüzlüğün (Facebook) Sürez Geçidi’nin (Zaman Tüneli) eski adı. Farsçadan bozma duvar sözcüğünün Türkçesi olan söyük (Kökeni için bkz. aşağıda “peer-to-peercomputing” başlığı altında “söve”), tarama dergisinde (1934) Ankara ile Gaziantep’ten, halk ağzından söz derleme dergisinde (1939 – 1942) Malatya’dan, derleme sözlüğünde (1963 – 1982) Gaziantep’ten bu anlamda derlenmiş olarak yer almaktadır.

etiket: bkz. tag.

Facebook: Yüzlük. Bertan Onaran bu terimi “Yüzler Kitabı” biçiminde yalınlaştırmıştır (Karakuş 2021). Burada “book” kitaptan çok defter anlamındadır. Rumcadan bozma defterin Türkçesi tecim terimleri sözlüğünde “yazılık” olarak verilmiştir (Uyguner 1972). Albüm “resimlik” biçiminde yalınlaştırılmıştır (Tuğlacı 1971). Atlasın dirgersel anlamını “betimlik” (Ülker 1986), yer bilgisil anlamını “yerçizimlik” (Ülker 1986, Ülker 2002) biçiminde özleştirdik. Bunlar örneksenerek “Facebook”un “Yüzlük” biçiminde özleştirilebileceği kanısındayız.

Foursquare: Dörtbucak. Burada Farsçadan bozma köşe yerine Türkçe bucağı kullandık. Bütün kaynakların Farsçadan bozma olduğu konusunda birleştikleri köşe sözüyle Divan’da yer alan “köşige: açık gölge”; “köşik: örtü, gergi (perde), gölge”; “köşi-: kapat-, ört-“ sözleri arasındaki benzerlik düşündürücü olup, bu yüzden olsa gerek, tarama dergisinde (1934) “köşe” sözüne yad kökenli bir sözcük olarak başlık açılmakla birlikte yanına bir yıldız konmuş, cep kılavuzuna (1935) da Türkçe bucakla birlikte alınmıştır.

(32)

Haber Akışı (News Feed): Duyuk Akışı. Halk dilimizde yaygın olarak Arapçadan bozma haberin karşılığı olarak kullanılan duyuk sözünü Gökalp ozanlama (şiir) anlamında kullanmıştır (Gökalp 1976, Ülker 1991b). Sözcüğün yazınsal anlamının doğru biçimi “duyuğ” (Gencan 1974) olup, halk yazınında bir koşuk biçiminin adıdır (Gencan 1974). Daha çok “tuyuğ” biçiminde kullanılır (Gencan 1974). Tuyuğ biçimi düncel bir koşuk biçiminin de adıdır (Gencan 1974). Gülensoy’a göre Eski Türkçede duygu anlamına gelen tuyuğa dayalıdır (2007).

hash (Hashen.wikipedia 2020): 1) kargaşa (Akalın 2008). Clauson (1972), Eren (1999), Müncizade’nin Türkçe “kargaş-“ eylem köküne bağladıkları kargaşa sözü Eyüboğlu’na (1991) göre Farsça “herheşe”den bozmadır. Nişanyan’a (2018) göre Moğolcada çatış-anlamına gelen “karguça-“ eylem gövdesinden bozma olabilir. Eski Uygur örülerinde (metin) 14. yy’ye dek izlenebilen sözcük (Clauson 1972), Tietze’ye (2016 – 2020) göre, Türkçe olabileceği gibi Farsçadan da bozma olabilir. Ayrıca DuCange’ın Rumca sözlüğünde yine bu anlamda yer alan “kargas” ile de karşılaştırılması gerektiğini belirtir. Karışıklık; izdiham, kalabalık anlamlarına geldiğini belirttiği “karmaşa” sözünün de kargaşanın, Türkçe kar-eylem kökünün baskısıyla oluşmuş bir başkantisı olduğunu ileri sürer. Gülensoy (2007) ise karmaşanın 1942’de “kompleks” anlamında türetilmiş bir terim olduğunu belirtmektedir. Kargaşanın Clauson (1972), Eren (1999), Müncizade’nin belirttikleri gibi Türkçe kargaş-eylem gövdesinin türevi olduğuna inanıyor, sözcüğü Farsça, Moğolca ya da Rumcaya bağlayan yaklaşımlara katılmıyoruz. Çağdaş sözlüklerimizde genel dilde karmaşık durum anlamına geldiği belirtilen, tinbilimdeyse “complexus” adı verilen kavramın karşılığı olan karmaşa sözünün kargaşanın başkantisı olmayıp, karmaş- eylem gövdesinin türevi olduğunu düşünüyor, bu sözü kargaşanın eşanlamlısı olarak görmüyoruz. Son yıllarda bu sözün kargaşanın yerini almasıysa kavram kargaşasına yol açabilecek bir gelişme olarak görüyoruz. 2) bkz. hash mark.

hash mark (Hash en. wikipedia 2020): kargaşa imi.

hashtag: kargaşa niteli (Hashtagtr.wikipedia 2021, hashtagen.wiktionary 2021).

hashtivism: kargaşacılık (“hash”tag + ac”tivism” = “kargaşa” niteli + eylem”cilik” (hashtivismen.wiktionary 2021).

HastApp: SayrUy (“Hast”a + “App”licatio = “Sayr”ı + “Uy”gulama). İzmit’te 2017’de dirgerlerle sayrılar arasında iletişimi sağlamak amacıyla geliştirilen bir uygulama (Çolak 2018).

HippocrApp: BukrUy (“Hippocr”ates + “App”licatio = “Bukr”at + “Uy”gulama). İzmit’te 2018’de dirgerlerle dışçilerin birbirleriyle görüş alışverişinde bulunmalarını sağlamak amacıyla geliştirilen bir uygulama (Yılmaz 2018).

Instagram (Instagramtr.wikipedia 2021) : Şıpçekim.

LinkedIn (Schoups 2016, LinkedInen.wikipedia 2021): Bağlantılı.

(33)

Meta: Öte.

metaverse: ötevren.

micro(-)blog: ufakağlık.

microblogging: ufakağlıkçılık.

micro(-)tweet: ufakcivıldaşım.

microtweeting: ufakcivıldaşma.

nakit etiketi: bkz. cashtag.

peer - to - peercomputing (peer - to - peernetworking): dendeşdendeşesayıslama (hesaplama). Eşanl. dendeşdendeşe ağ oluşturma. “Peer” “eşit ayrıcalıkları olan” anlamındadır (Peer – to – peeren.wikipedia 2021). Osmanlıcası “küfüv” olup, karşılığı cep kılavuzunda (1935) “dendeş” olarak verilmiştir. Eski kaynaklarda “denkteş” biçiminde de geçmektedir (Tar D 1934).

“Sayışla-“ eylem gövdesi Ataç’ça “hesaba kat-“ anlamında kullanılmıştır (Çolpan 1963). Eski kaynaklarda “hesap” anlamında “sağış” kullanılmıştır (Tar). Sözcüğün varlığı Anadolu’da 13. yy’ye dek izlenebilmektedir. Yunus Emre söyle demiştir:

“Niçün bigânesin sen iki baştan

Gerekse sağışın et iki beşten”

“Sağışla-“ eylem gövdesi de “hesap et-, düşün-, addet-“ anlamlarında 14. yy’ye dek izlenebilmektedir. Tuğlacı (1971) matematiğin Türkçesini “sağın bilimler” olarak vermiş, bu terim sözlüğümüze “sağınbilim” biçiminde düzeltilerek girmiştir (1991a). Mıhçıoğlu (Mıhçı 1996, Simon1980) ise matematiği “uzbilim” biçiminde özleştirmiş, bu söz matematik terimleri sözlüğüne (Çoker 1983) de girmiştir. Tecim terimleri sözlüğünde (Uyguner 1972) hesabın karşılığı “sayışım” olarak verilmiştir. Mıhçıoğlu “Divan-ı Muhasebat”ın adının “Sayıştay” biçiminde özleştirilmesine dayanarak “sağış” ile “sağışla-“nın “sayış” ile sayışla-“ biçiminde güncelleştirilmesi gerektiğini yazmıştır (Mıhçı 1996, Simon 1980). Hesap anlamındaki sayış sözü “hesap dökümü” anlamındaki “ventilatio”nun karşılığı olarak verilen “sayış dökümü” (1986), “acalculia”nın karşılıklarından biri olan “sayış yitimi” (1991a) biçiminde sözlüğümüze de girmiştir. Matematik terimleri sözlüğünde (Çoker 1983) “hesap”ın (calculus) karşılığı “işlence”, “hesaplama”ninki (calculatio, computatio) “işleme”, “hesap etme”ninki (calculatio) “işlenceleme”, “hesap makinesi”ninki (calculator) “işlengeç” olarak verilmiştir. Terim birliğinin sağlanması bakımından “hesap” ile hesapla-“nın bütün anlamlarının karşılıklarının “sayış” ile “sayışla-“ olmasında yarar görüyoruz. Hesap makinesineyse dört işlem yapan bir araç olarak “işlengeç” denmesinde bir sakınca görmüyoruz.

Tecim terimleri sözlüğünde (Uyguner 1972) “takas” (compensatio) anlamında yer alan “sayışma” ise Tuğlacı’ya (1971) göre “hesaplaşma” anlamındadır. Tecim terimleri

(34)

sözlüğünde (Uyguner 1972) “muhasabe”nin karşılığı olarak verilen “sayışmanlık” sözü “saymanlık” biçiminde kökleşmiştir (Ağakay 2011, Özel 2018). Uyguner’in (1972) “muhasabeci”nin karşılığı olarak verdiği “sayışman” ise “sayman” biçiminde “muhasip” anlamında kökleşmiştir (Ağakay 2011, Özel 2018). Uyguner (1972) ise muhasibe “sayışım” demıştır. Uyguner’in (1972) hesabın karşılığı olarak verdiği “sayışım” saymanın yaptığı işi tanımlayan “muhasabe”nin doğal karşılığıdır. Uyguner (1972) bunun karşılığını “sayışım”la, eski karşılığını “mahsup” olarak vermiştir. Muhasebecinin doğal karşılığı “sayışım”, muhasabenin sayışımının uğraşını tanımlayan anlamının doğal karşılığıysa “sayışım”dır. Mahsubun sözlük anlamları “sayılı” ile “sayışlanık”tır. Uyguner’in (1972), karşılığını “sayışım”la biçiminde verdiği “mahsuben”in doğal karşılıkları “sayarak”, “sayılarak” olup, “mahsup etmek” “sayışlamak”, “saymak” anlamlarındadır.

Ticaret anlamındaki tecim (Cep 1935) sözü halk dilindeki “teci-“ (Derl) eylem kökünün türevidir. Adı geçen kök, varlığı eski kaynaklarda da izlenen “tacir” anlamındaki “tecir” (Tar) sözünün türevidir. Tecir sözü Tietze’ye göre Arapça tacirden bozmadır (2016 – 2020). Tacirin karşılığı cep kılavuzunda (1935) “tecimer”, tecim terimleri sözlüğünde “tecimen” (Uyguner 1972) olarak verilmiştir. Biz ticareti “satın”, taciri “satıncı” biçiminde özleştirdik (Rawlinson 1985, Rawlinson 1988, Ülker 2002).

Satın terimlerine değinmişken kimi başın satınsal kavramlardan da söz etmekte yarar görüyoruz. Yavışkı II (2021) başlıklı yazımızda sözlüğümüzde (1991a) “banka”yı “yatırak” biçiminde özleştirdiğimizi yazmıştık. Tecim terimleri sözlüğünde (Uyguner 1972) “ihraç ya da tedavül bankası”, “Merkez Bankası”, “tasarruf bankası”, “ticaret bankası”, “yatırım bankaları” (banquesd’investissement, investmentbanks) olmak üzere beş çeşit yatırağa yer verilmiş, bunların adları sırasıyla “para çıkarma bankası”, “Merkez Bankası”, “yatırım bankası”, “tecim bankası”, “yatırım bankaları”, biçiminde yalınlaştırılmıştır. Bunların “akçe çıkarma yatırağı”, “Özek Yatırağı”, “yatırım yatırağı”, “satın yatırağı”, “yatırım yatırırları”, biçimlerinde özleştirilmeleri gerekmektedir. Yatırım bankaları başlığı altında verilen kavram “anavar (Ülker 1986) (capitalis) ile akçelerini satın yatırırlarının tersine olarak uzun süreli yatırımlara bağlayan kuruluşlar”, yatırım bankası başlığı altında verilen kavramsa “topladığı akçeleri uzun süreli tutumsal işlere yatıran yatırak” olarak tanımlanmıştır. Satın yatırağına “mevduat bankası” da denmektedir (Mevduat bankası tr.wikipedia 2021). Uyguner’in, sözlüğünde yer vermediği “mevduat bankası”na başka kaynaklar (ODTÜİF 1964, Yarkın 1958) ayrı bir kavram olarak yer vermekte, Yarkın (1958) akçe çıkarma yatırağından ayırmak için kullanılan bir terim olduğunu belirtmektedir.

Ülkemizde “sandık” sözü de geniş anlamda yatırak (Bank) , dar anlamda satın yatırağı (Depositenbank) anlamında kullanılmıştır (Steuerwald 1983). “Tasarruf sandığı” (caissed’epargne, Sparkasse) (Steuerwald 1983, Tuğlacı 1971) ya da “emanet sandığı” (Steuerwald 1983) ise yatırım yatırağı anlamındadır. Kasa anlamına gelen “Kasse” ise Almancada geniş anlamda yatırak, dar anlamda yatırım yatırağı (Sparkasse) anlamındadır (Steuerwald 1983). Kasanın Türkçede böyle bir anlamı yoktur.

(35)

Sandık sözü bir kurumda ödeme yapılan yeri tanımlayan “vezne” anlamına da gelmektedir. Doğal karşılığı “ödemeyeri”dir (pay – office, Zahlstelle). Arapça veznenin satındışı anlamı “tartı”dır. Vezne görevlisine “vezneci” ya da “veznedar” denmektedir. Doğal karşılığı “ödeme görevlisi”dir. Veznecinin satındışı anlamı “tartıcı”dır. Vezneciler “yörem”inin(Ülker 2002) (semt) adı tartıcılar anlamındadır.

Bir satınevinde (ticarethane) ödeme yapılan yereyse “kasa” denmektedir. Bunun da doğal karşılığı “ödemeyeri”dir. Vezneyle kasanın ortak karşılığı olan “ödemeyeri”ni vereceğin ödenmesi için belirlenen yer anlamında bir satınla türe terimi olan “tediye mahalli” anlamındaki “ödeme yeri” (Uyguner 1972) ile karıştırmamak gerekir. Satınevinde “ödeme görevlisi”ne “kasadar” ya da “kasiyer” denmektedir. Kasa sözü “akçe dolabı” anlamına da gelmektedir. Bir oyunevindeyse (kumarhane) “akçe yöneticisi”, “akçe yönetimi” anlamlarındadır. Bilgisayar, yüklet (Özl 1978) (kamyon), katar arabasında (tren vagonu) “gövde” (Kuyumcu’da karoser (1980), katar arabasında body (Tuğlacı 1971)); kapıyla güngörede (Ataç 1963) (pencere) “söve” anlamındadır. Söve sözü “söve süsü” anlamına da gelmektedir. TDK’nin Türkçe sözlüğü 2005’ten beri sövenin bu anlamını Fransızca “seuil’e bağlamaktadır (Ağakay).Karaağaç (2008) , sözcüğün bütün anlamlarını Moğolcada balta (axe, hatchet) anlamına gelen “süke” (Lessing 2003) (syke (Lessing 1960)) ile birleştirmiştir.

Sözcük eski kaynaklarda “söye” biçiminde 14. yy’ye dek izlenebilmektedir (Tar). Çağataycada da “söye” biçiminde geçtiğini belirten Räsänen (1969) sözcüğü Moğolca “süke” ile birleştirmemiştir. Moğolca “süke” Çağataycaya “sükü” biçiminde balta anlamında geçmiştir (Räsänen 1969). Gülensoy “çök-“ anlamındaki Türkçe “sök-“ eylem kökünün türevi olduğunu yazmıştır (2007). Eyuboğlu (1991) ile Nişanyan (2018) “söbe” ile birleştirmişlerdir. “Dayan-“, “yaslan-“ anlamındaki Çağatayca “söye-“ eylem gövdesiyle(Räsänen 1969) birleştirilebileceği kanısındayız; ancak “söye-“yi “süye-“ başlığı altında “söye”den ayrı olarak ele alan Räsänen (1969) bu ikisini birleştirmemiştir. Yukarıda halk dilimizde duvar anlamına geldiğini gördüğümüz “söyük” sözünün de bu gövdenin türevi olduğu anlaşılmaktadır. “Söye-“ gövdesi halk dilimizde “söyken-“, söykün-“ biçimlerinde yaşamaktadır (Derl). “Söyke”, “söykü” dayanak anlamındadır (Derl).Gülensoy (2007) bunları da “sök-“ ile birleştirmiş, “-y-”arasesinin türeme olduğunu belirtmiştir. Söye biçimi Eski Anadolu Türkçesinde (14. yy) koltuk (kürsü) ayağının üst bölümü anlamındadır (Tar). İlk kez 16. yy’de kullanılan söve biçimiye kapı dingili anlamındadır (Tar). Eyuboğlu ile Nişanyan’ın bu ikisini birleştirmedikleri için ikincisini söbeye bağladıkları anlaşılmaktadır. Tarama sözlüğüyle Räsänen (1969) ise bu ikisini birleştirmektedir. Söve süsü anlamındaki sövenin eşik anlamındaki (Saraç 1976) Fransızca “seuil”den bozma olduğunu sanmıyoruz.

Almancada söve, çerçeve ayrımı yoktur. Söve çerçeve (Rahmen) kapsamındadır (Steuerwald 1983). Farsçada “dört çubuk” anlamına gelen “çârçûbe”den bozma olan çerçevenin(Fr. cadre, İng. frame) Türkçe kökten doğal karşılığı “çatı”dır.Değişmeceli anlamının doğal karşılığı “kapsam”dır. Kadro sözü İtalyancada başka anlamlarının yanı sıra çerçeve anlamına da gelen “quadro”dan bozmadır (Akalin 2015). Kökeni “dördül” (kare) anlamındaki Latince “quadrum”a dayanmaktadır (Webster 1993). Fransızcası “cadre”dır

(36)

(Saraç 1976).Binekteker (Bisiklet) gövdesi anlamındaki kadronun karşılığı çiftteker terimleri sözlüğünde (Bekensir 1970) “çatı” olarak verilmiştir. Kadronun çeşitli anlamları “takım”, “tasar yeri”, “yer” biçimlerinde özleştirilmiştir (Özl 1978). “Çatki” biçiminde özleştirilen “şasi” (Kuyumcu 1980) konusunda formatus ortacının türevi olan alıntıları ele aldığımız yazımızda (2020a) ayrıntılı bilgi vermiştik.

İtalyancadan bozma kasanın sözlük anlamı sandıktır. Latincesi “armarium” olan Arapça “sanduka”dan bozma sandığın Türkçe kökten karşılıkları “kayırcak”, “tutma”, “ükek”tir (Tar D 1934, Ülker 1991a). Kayırcak “kayırcak” biçiminde Radloff’ça Teleüt, Altay, Kumandu Türkçelerinden derlenmiştir (Tar D 1934, Ülker 1991a). Divan’da (1972) sal (tabut) anlamında geçen “kabırçak” (Ögel 1978) sözünün kutu, sandık anlamlarına gelen Moğolca eşdeğeri olan “kayırcag” üzerinden Türkçeye dönen biçimidir (Räsänen 1969). “Tutma” (Clauson 1972, Tar D 1934) ile “ükek” (Clauson 1972, Divan 1972, Tar D 1934) Divan’da sandık anlamında geçen sözlerdir. Bunlardan “tutma” Divan dizininde (1972) atlanmıştır. Ükek sözü kale burcunun, sandıkların bulunduğu yer olması dolayısıyla değişmeceli olarak “burç” anlamını da yüklenmiştir. Dönemle yıldız burcu anlamına da gelir olmuş, Radloff’ça Uygurcadan “öğek” biçiminde derlenmiştir (Tar D 1934). İbnüMühennâ’da (Taymas 1934) ükek biçiminin yanı sıra geçen “öğel” (Tar D 1934) biçimini Taymas (1934) “ükel” biçiminde okuyarak bunun bir yazım yanlışı olduğunu belirtmiştir. Biz bu sözü “övek” biçiminde “burç” anlamında kullandık (Rawlinson 1985,Rawlinson 1988). Ükek biçimine de sözlüğümüzde (1991a) kayırcagın eşanlamlısı olarak sandık anlamında yer verdik.

Çağataycada sandık anlamına gelen “arca” sözünü Räsänen (1969) Divan’da (1972) terki çantası(heybe) anlamında geçen “arçı” ile birleştirmiştir. Clauson (1972) “arçı”nın “artçı”dan bozma olabileceğini yazmıştır. Arcayla sandığın Latince (Cassell 1982), İtalyanca adları olan “arca” adları arasındaki yazım birliğini ilginç buluyoruz. Latince “arca”nın okunuşu “arka”dır. Eyuboğlu (1991) sandık anlamındaki arcayı temiz anlamındakiyle birleştirerek “içine kapalı, kapalı kutu” anlamlarına geldiğini belirtmiştir. Dilçin (2014) ise temiz anlamındaki arcanın “arica”dan bozma olduğunu yazmıştır. Latince “armarium”un bir başka anlamı olan “dolap” sözü için “Dolap” başlıklı yazımızda (2020b) ayrıntılı bilgi vermiştik.

“Armarium” ayrıca eşanlamlıları “donatı (Ağakay2011, Cep 1935, Nasuhoğlu 1983, Özel 2018, Özl 1978, Özön 2000, Tuğlacı 1971, Türkay 1980, 2016, Ülker 1991a), donatım (Akalin 2008, Kuyumcu 1980, Öztelli 1969, Sade 1960, Tuğlacı 1971, Türkay 2016, Uyguner 1972, Ülker 1991a, Üneri 1981), donatımlık (Türkay 1980, Ülker 1991a)” olan “donanım” (teçhizat) (Akalin 2008, Köksal 1981, Sencer 1981, Türkay 1980, Türkay 2016, Ülker 1991a) anlamındaki “armamentarium”un da eşanlamlısıdır.Akalin (2008) bilişim dilinde donanım (hardware) ile donatımı (ekipman) ayırmışsa da Köksal (1981) “hardware”i ekipmanın eşanlamlısı olarak göstererek karşılığını donanım olarak vermektedir. Donatım genel dilde donatma ya da donatılma, eski deyişle “teçhiz”, anlamına da gelmektedir (Ağakay 2011, Özel 2018, Tuğlacı 1971). Türkay (2016) ekipmana donanım, araç – gereç; teçhizata donatı, donatım demişse de ekipman teçhizat demektir. Tietze (2016 – 2020) “araç gereç”i “alâtedevat”ın karşılığı olarak göstermiştir. Türkçe sözlükte (Ağakay 2011) “alet edevat”ın

(37)

“araçlar” anlamına geldiği belirtilmişse de edevat “bir iş için gerekli olan malzemeler”, yani “gereçler” anlamına gelmek üzere tanımlanmıştır. Özleyin edevat araç anlamına gelen “edat”ın çoğuludur (Fraşerî 2010). Redhouse (1999) “alât ve edevat”ın İngilizcesini “el araçlarıyla araçlar” anlamına gelen “tools (Redh 1998) and implements (Redh 1998)” olarak vermiştir. Sami bu deyimın Osmanlıcasını “âlât u edevât” olarak vermiştir (Fraşerî 2010). Edevat özleyin araçlar anlamına gelmekle birlikte Türkçe sözlükte (Ağakay 2011) belirtildiği gibi günümüzde gereçler anlamında kullanılmaktadır. Alet edevatın doğal karşılığıysa Tietze’nin yazdığı gibi araç - gereçtir (Onun yazışıyla araç gereç). Kısacası araç - gerece teçhizat anlamı yüklemeye gerek yoktur.

Yakın döneme dek kökleşik sözlüklerimizde yer almayan araç - gereç sözü son yıllarda sözlüklerimize araç gereç biçiminde girmiştir (Ağakay 2011, Özel 2018). Biz Türkay gibi (2016) araç - gereç denmesinden yanayız. Yaklaşımımız, geleneksel olarak ikileme olarak değerlendirilen alet edevatın tersine, araç - gerecin bir terim olmasına dayalı olup, araç ile gereç kavramlarının ortaklığını göstermek için (Özel 2019), “ile” ya da “ve” bağlacı yerini tutmak üzere, araya bir çizgi konması gerektiği kanısındayız. Özleyin, yukarıda gördüğümüz üzere, “âlât u edevât”tan bozma olan alet edevatın, ikileme olarak mı, yoksa iki kavramın ortaklığını gösteren bir terim olarak mı değerlendirilmesi gerektiği de tartışılabilir.

Tecim terimleri sözlüğünde (Uyguner 1972) “güvence” “sigorta” anlamında kullanılmış, “garanti”ye (teminat) “inanca” denmiştir. Daha sonra Mihçioğlu sigortayı “korunç” biçiminde özleştirmiştir (Batı 2018, Mihçî 1978, Mihçî 1996, Kuyumcu 1980, Özl 1978, Simon 1980). Cep kılavuzunda (1935) teminatın karşılığı “inanca” olarak verilmiştir. Türkçe sözlüğün ilk basısında (Ağakay 1945) güvence yoktur, inanca vardır. Elimizde bulunan 4. basıda (Ağakay 1966) inanca satınsal, türel (hukukî) bir kavram olarak tanımlanırken güvence “güven veren nen (şey)” olarak kısaca tanımlanmıştır. Sözlüğün aradaki basıları elimizde bulunmadığından güvencenin sözlüğe hangi basıda girdiğini söyleyemiyoruz. Türe diline inanca yerine güvenceyi sokan Velidedeoğlu (1975) olmuştur. Daha sonra kökleşik sözlüklerde inanca güvencenin eşanlamlısı olarak gösterilmeye başlanmıştır (Ağakay 2011, Özel 2018). Kanımızca satınsal, türel anlamda teminata inanca denmeli, güvence eskiden olduğu gibi genel dilde kalmalıdır. Güvenceye sigorta anlamı yüklenmesi kavram kargaşası yaratacaktır. Bu anlamda Mihçioğlu’nun önerdiği korunç kullanılmalıdır.

peer – to – peernetworking: bkz. peer – to – peercomputing.

Pinterest: Yilgi (“pin”board + in”terest” = duyuru “y”astığı (tahtası) + “ilgi” (Cosgrove Haziran 2015, Pinteresten.wikipedia 2021)). Kökleşik sözlüklere göre Farsçadan bozma olan tahta sözü Radloff’u kaynak gösteren tarama dergisine (1934) göre Türkçedir. Karaağaç (2008), Farsça tahta, tehte sözlerini Olgun – İbrahim – Draşan Cemşid’i (1984) kaynak göstererek Türkçe verintiler olarak değerlendirmiştir. Yassı ağaç yüzey anlamına gelen tahtanın doğal karşılığı olan yastığaç sözü yassı ağaçtan bozmadır. Sözlüğümüzde Latince adı “tabula” olan bir dilgibilim teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır (1986). Özleştirme kılavuzunda (1978) “pankart”ın karşılığı olarak önerilen “duyurumluk”un (Hançerlioğlu 2007, Özel 2018, Türkay 2016) anlamının kaydırılarak duyuru yastığaç anlamında

(38)

kullanılmasıyla (Ağakay 2011) pankarta çağrışım yapmayan “uranlık” denmesini (Ercilasun 2002) kavram kargaşası yaratacak gelişmeler olarak görüyoruz.

Çağataycada çığlık (Räsänen 1969), savaş çığlığı (Räsänen 1969, Tar D 1934), imsöz (parola) (Räsänen 1969, Tar D 1934); Eski Uygur Türkçesinde imsöz (parola) (Caferoğlu 1968) anlamına gelen “uran” sözü Räsänen’e (1969) göre “çağır-“ anlamındaki “uri-“ eylem kökünün ya da “ileri!” anlamına gelen “urakşan” ünleminin türevi olan bir Moğolca alıntıdır. Kazak Türkçesinde “özlü söz” anlamına da gelmektedir (Kenesbayoğlu 1984). Bu anlamına dayanılarak türetildiği anlaşılmaktadır. Moğolca uri- havla- anlamındaki Türkçe ür(ü)- eylem köküyle karşılaştırılabilirse de kökenbilimciler (Clauson 1972, Gülensoy 2007, Räsänen 1969) bu ikisini birleştirmemişlerdir. Nişanyan’a (2018) göre ür(ü)- yansımadır. Moğolca uri- de yansıma olabilir. İşleyim (Sanayi) (Hançerlioğlu 2007, Tuğlacı 1971), uziş (sanat) (Tuğlacı 1971) anlamlarında önerilip, tutunmayan uran Çağataycada “uziş” anlamına gelen “oran”, “uran”dan (Tar D 1934) gelmektedir. Bunların yükseklik bildiren Eski Türkçe “or” (Öner 1993) sözünün türevleri oldukları anlaşılmaktadır. Nişanyan (2018), Eyuboğlu (1991) ile Gülensoy (2007) havla- anlamındaki ür- kökünü şiş- anlamındakiyle birleştirmektedirler. Bu da bunların hepsinin yükseklik bildiren orla ilişkili olabileceklerini düşündürmektedir; ancak Clauson (1972) ile Räsänen (1969) ür- kökünün iki anlamını birleştirmemektedirler. Uziş ise sanatın Eski Uygur Türkçesindeki karşılığıdır (Caferoğlu 1968).

Duyuru yastığacına yaygın olarak “pano” da denmektedir. Pano kımıldak (sinema) dilinde “yüzey” anlamına gelmektedir (Özön 2000). Panonun uçuş dilindeki karşılığı konusunda görüşümüze başvuran dilsever uçman Selahattin Akalp’a 10 Kasım 2008’de gönderdiğimiz iletide “Gerek TDK’nin, gerek Dil Derneği’nin Türkçe sözlüğünde panonun anlamlarından biri “elektrikle çalışan aygıtların kontrol ve komuta düğmeleri, ekran, sinyal lambası gibi parçalarının bir arada toplandığı bölüm”dür. Panonun bu anlamının panelle eşanlamı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla elimizde panonun 3 ayrı anlamı var. Bunlar: 1) denetim sergelciği (Panelin eşanlamı. Yerine göre kısaca sergelcik de denebilir). 2) Duyuru tahtası (Duyuru yastığacı biçiminde özleştirilmelidir). 3) yüzey” demiştik. Rumcadan bozma masanın Türkçe kökten karşılıklarından biri olan sergel sözü Drama göçmenlerinden derlenmiştir (Derl, Ülker 1986). Ataç masaya “tirge” demiştir (Çolpan 1963, Ülker 1986). Bu anlamda kullanılan bir başka söz olan “üstel” ise Taşkent göçmenlerinden derlenmiştir (Derl, Ülker 1986).

retweet: yinelcivıldaşım. Re- önekinin karşılığı olarak 1986’dan beri kullandığımız “yinel-“ biriminin kaynağı konusunda “Yavışkı II” başlıklı yazımızda ayrıntılı bilgi vermiştik (2021). Yaklaşımımız Türkçede önek bulunmaması kuralına dayalı olarak eleştirilebilir. Yinel- birimi belirten olarak da değerlendirilebilir. Bir terimin önüne eklenenbiçimbirimlere ne ad verileceği batı bilim dillerinde de çözülmemiş bir konudur. Kimi kaynaklarda bunlara “birleşim biçimi” anlamına gelmek üzere “combining form”, “forme de combinaison”, “Kombinationsform” denmektedir. Türkçe dil bilgisi sözlüklerinde böyle bir kavram bulunmamaktadır. Batı kaynakları bu konuda çelişkiye de düşebilmektedirler. Örneğin en büyük İngilizce dirgerlik sözlüğü olan Dorland’da (2021) “dihydro-“ önek olarak

(39)

değerlendirilirken “hydro-“ birleşim biçimi olarak tanımlanmıştır. Duden’de ise bu tür birimler belirten (Bestimmungswort, tamlayan) olarak değerlendirilmiştir (1998). Batı dillerinde Türkçeden değişik olarak önek vardır. “Re-“, varlığı tartışma götürmeyen bir önektir. Genel dilimizde bulunmayan birtakım biçimbirimlere önek işlevi yüklenmesi bilim dilimizin oluşumunda kolaylık sağlayacaktır. Örneğin Dilemre Latince “dys-“, “hyper-“ ile “hypo-“yu Türkçede “yoz-“, “üs-“, “as-“ ile karşılamıştır (1945). Biz buna “normo-“, “ortho-“ anlamlarında “olağan”dan kısaltma “ola-“yı ekledik (1986, 1993). Albay, yarbay, ordonat, orgeneral, korgeneral, tümgeneral, üsteğmen, asteğmen gibi çerilik terimleri de bu yolla türetilmiştir.

Türkçe sözlüğün ilk basısında (Ağakay 1945) Türkçede önek bulunmadığı, ancak kimi kısa nitemlerle belirteçlerin önek gibi kullanıldığı belirtilmiş; “as-“, “üs-“, “yar-“ gibi birimler önek olarak gösterilmiştir. Elimizde bulunan 4. basıda (Ağakay 1966) “kapkara”, “kupkuru” gibi pekiştirmenitemlerinin başında bulunan “kap-“, “kup-“ gibi pekiştirme seslemeleri önek olarak değerlendirilmiştir. Elimizde sözlüğün aradaki basıları bulunmadığından bu değişikliğin hangi basıda yapıldığını bilmiyoruz. Elimizde bulunan 6. basıda (Ağakay 1974) önek kimi yad dillerde bulunan bir ek olarak tanımlanmış; ancak “as-“, “üs-“, “yar-“ gibi birimlerin önek olarak gösterilmesi sürdürülmüştür. Elimizde sözlüğün 5. basısı bulunmadığından bu değişikliğin de hangi basıda yapıldığını bilmiyoruz. Sözlüğün 8. basısında (Ağakay 1988) “as-“, “üs-“, “yar-“ gibi başlıklar sözlükten çıkarılmıştır. Dil Derneği’nin sözlüğünde (Koçak 1988, Uç 1988, Özel 2018) de önek kimi yad dillerde bulunan bir ek olarak tanımlanmış; “as-“, “üs-“, “yar-“ gibi birimler kısaltılmış nitem olarak nitelendirilmiştir.

Osmanlıcada “terkip” denen dil bilgisi terimi “tamlama” biçiminde yalınlaştırılmış, “takım” biçiminde özleştirilmiştir. Bu anlayış içerisinde “tamlayan”a “belirten”, “tamlanan”a “belirtilen” denmiştir. TDK’nin Türkçe sözlüğünün 1966’da yayımlanan 4. basısında bunların hepsi yer almaktadır (Ağakay 1966). Adı geçen sözlüğün elimizde bulunan 6. basısında (Ağakay 1974). Sözlüğün 5. basısı elimizde bulunmadığından bu işlemin kesin yılını veremiyoruz. Belirtenle belirtilense günümüze dek tamlayanla tamlananın eşanlamlıları olarak sözlükteki yerlerini korumaktadır (Ağakay 2011). Bunların kullanılmasından, takımın da bu anlamının yeniden kullanıma sokulmasından yanayız. Belirtenin birçok çağdaş batı dilindeki karşılığının Latince kökeni olan “determinans”ın sözlük anlamı Payzın’ca “belirtgen” biçiminde özleştirilmiş (1974), bu öneri Oktay Sinanoğlu’nca “belirtken” biçiminde düzeltilmiş (1978, 2007), sözlüğümüzde kullanılmış (1986), daha sonra Unat’ca (1998) da kullanılmıştır. Determinantın çeşitli alanlardaki anlamları konusunda sözlüklerde kavram kargaşası yaşanmaktadır. Dirgerlik dilinde “belirleyen” (Arısoy 2007), “belirleyici” (Arısoy 2007, Yakıncı 2019) diyenler olmuştur. Sağınbilimdeki (Matematik) karşılığı orta öğretim terimleri kılavuzunda (1963) “belirten”, matematik terimleri sözlüğüyle (Çoker 1983) fizik terimleri sözlüğünde (Nasuhoğlu 1983) “belirteç”, yeni özleştirme kılavuzunda (Türkay 2016) “belirtken” biçiminde verilmiş, 2000’de yayımlanan matematik terimleri sözlüğündeyse (Hacısalıhoğlu) bu terim özleştirilmeden “determinant” başlığı altında yer almıştır. Belirteç zarf anlamına

(40)

gelen bir dil bilgisi terimidir. Terimin dil bilgisi dışındaki alanlardaki anlamlarında “belirtken”de birleşilmesinin doğru olacağı kanısındayız.

Kimi dil bilgisi sözlüklerinde determinanta tamlayan dışında anlamlar da yüklenmiş, bunların değişik tanımları yapılmıştır. Vardar tamlayanla tamlanandan ayrı olarak “belirleyen” ile “belirlenen” biçiminde kavramlara yer vermiş, belirleyenin batı dillerindeki karşılığını “determinant” olarak vermiştir (1988). Anlatım terimleri sözlüğünde (Göğüş 1998) belirtilenle belirten tamlayanla tamlanandan ayrı kavramlar olarak yer almakta, tanımlarıysa tamlayanla tamlanana uymaktadır. TÜBA’nın sosyal bilimler sözlüğünde (Bermek 2011) tamlayandan ayrı olarak “belirleyici” biçiminde bir dil bilgisi terimine yer verilmiştir. Batı dillerindeki karşılığı “determinant” olarak verilen bu terimin tanımı tamlayana uymaktadır. Korkmaz (2007) ile Karaağaç’ın sözlüklerinde determinantın ikinci bir anlamı yoktur (2013).Korkmaz (2007) tamlayanın eşanlamlısı olarak bir de “tamamlayan”ı vermiştir.Bütün bu verilerden “determinans”ın genelde belirtken anlamına geldiği, dil bilgisindeki karşılığının belirten olduğu, tamlama anlamına geldiği sonucunu çıkarıyoruz.

retweeting: yinelticivildaşma.

sharing: üleşim (paylaşım). Pay sözü Eyuboğlu’na (1991) göre Sanksritçe “pâj”dan, Nişanyan’a(2018) göre ayak anlamındaki Farsça “pây”dan bozmadır. Räsänen’e göre Çince (1969). Görüşünü yazıyarak sorduğumuz Doerferde Çince olabileceğini belirtmiştir (Ülker 2022).Türkçe kökten karşılıkları “düşelek” (Tar), “düşelik” (Tar), “düşerlik” (Tuğlacı 1971), “üleş” (Cep 1935), “üleşik” (Tar), “ülü” (Derl, Tar), “ülüş”tür (Cep 1935, Tar). Eski Türkçede “üle-“, “ülü-“ “paylaştır-“ anlamındadır (Clauson 1972). Çağdaş Türkçede “üleş-“, “ülüş-“ “paylaş-“ anlamındadır (Ağakay 2011, Özel 2018).

sharing site: üleşek. Bu kavram, İngilizcede yer anlamına gelen “site” sözü,yapılık (Ülker 1999, 2002) biçiminde özleştirdiğimiz, 28 Kasım 2007’de yürürlüğe giren 5711 sayılı yasayaysa “toplu yapı” biçiminde giren (Gökalp 2008), Fransızcadan bozma “site” sözü gibi söylenerek, “paylaşım sitesi” biçiminde yalınlaştırılmıştır.

Skype: Gökteş (“sky” + “pee”r – to – peer = “gök” + den”deş” dendeşe (Skypeen.wikipedia 2021)).

sosyal medya: toplumsal yığın iletişim araçları. Eksiksiz çevirisi “toplumsal yığın iletişim araçları” olan bu kavramın karşılığı olarak “Türkçesi Varken” adlı üleşekte “toplu sanal ortam” kullanılmaktadır.Yaygın olarak “kitle iletişim araçları” biçiminde dile getirilen medyanın (Bermek 2011, Göğüş 1998, Özel 2018) karşılığı olarak “basın yayın” (Uç 1998, Özel 2018, Türkay 2016), “iletişim araçları” (Ağakay 2011, Ercilasun 2002, Göğüş 1998, Türkay 2016), “iletişim ortamı” (Ercilasun 2002, Ağakay 201, Türkay 2016), “tılar” (Mihçi 1996), “toplu iletişim araçları” (Mihçi 1996) denmesi önerilmiştir. Ercilasun ile ark. (2002) “iletişim araçları” ile “iletişim ortamı”nı terimin iki ayrı anlamının karşılıkları olarak önermiş, bu yaklaşım TDK’nin sözlüğüne de yansımıştır (Ağakay 2011). Türkay (2016) bu ikisine, Dil Derneği’nin (Uç 1998, Özel 2018) kavramın karşılığı olarak gösterdiği “basın yayın”ı, terimin

(41)

üçüncü bir anlamının karşılığı olarak, eklemiştir. Mihçioğlu (1996) “tilar”ı toplu iletişim araçlarının kısaltması olarak önermiştir. “Kitle iletişimi” toplumbilim terimleri sözlüğünde (Ozankaya 1980) “yığın iletişimi” biçiminde özleştirilmiştir. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının doğal karşılığı yığın iletişim araçlarıdır. Bunun dışındaki karşılıkların kavram kargaşası yarattıkları kanısındayız.

“Basın-yayın” türe dilinde eski adı “matbuat-neşriyat” olan başka bir kavramın karşılığıdır (Önder 1966). İngilizcesi “pressandpublication”dır (en.wikipedia General Administration of PressandPublication 2021). “Ankara Bilgitayı İletişim Yetili” 1965’te “Ankara Bilgitayıİzlevsel Bilgiler Yetili Basın ve Yayın Yüksek Okulu” adıyla kurulmuştur (tr.wikipedia Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi 2021). Buradaki “Basın-Yayın Yüksek Okulu”nun İngilizcesi “PressandBroadcasting High School” olup (Emiroğlu 2020 - 2021), buradaki yayın yayaç-uzgöreç (radyo – televizyon) yayını anlamındadır (Özön 2000).

“Medyatik” niteminin iki anlamınıysa Ali Hut adlı dilseverin 10 Ekim 2010 günlü sorusunu yanıtlamak üzere gönderdiğimiz iletide “basınsal”, “basınsar” biçimlerinde özleştirmiştik.

Kitle sözü Arapça kökenli Osmanlıca “kütle”nin “vav”sız yazılmasından dolayı Türkçedeki değişik bir okunuşudur (Redh 1999). Nişanyan’ın (2018), Güneş -Dil Kuramı kapsamında öz Türkçe sayıldığı yolundaki savını doğrulayamadık. Kütle sözünün cep kılavuzuna (1935) girdiği doğrudur; ancak tarama dergisine (1934) özleştirilmesi gereken yad bir sözcük olarak girmiştir. Türkçe sözlüğe (Ağakay 1945) kitle de, kütle de Arapça alıntılar olarak girmişlerdir. İşçil-Elöve (1944 – 1948) Fransızca “masse”ın Osmanlıcasını “kitle” olarak vermişlerdir. Zeren (1946) Latince “massa”nın dilgisel anlamının karşılığını “kitle” olarak vermiştir. Tietze (2016 – 2020) kitle biçimine sözlüğünde yer vermemiştir. Çankırı’da “kitleyik” “tilkitoprağı” (killi toprak) anlamındadır (Derl, Söz Derl D). Dönem içerisinde kütleyle kitle arasında anlam ayrılıkları oluşmuştur. Örneğin doğabilimde(Nasuhoğlu 1983) kütle denirken toplumbilimle (Ozankaya 1980) urbilimde(Ülker 2009) kitle denmektedir. Sözcüğün genel dildeki doğal Türkçe karşılığı “yığın”, embilimleurbilimdeki anlamlarının doğal karşılığıysa “topak”tır (Ülker 2009). Kitle sözü sayılamayla (istatistik) yöntemibilimde belirli bir özelliği gösteren bireylerin oluşturduğu topluluk anlamındadır (İnal 1983, Ülker 2009). Bu anlamda kütle de kullanılır (Ağakay 2011, Özel 2018, Sencer 1981). İngilizce karşılıkları Latince “populatio” ile “universum”dan bozma “population” ile “universe” olan bu kavram “evren”(İnal 1983, Sencer 1981, Ülker 1986), “varlık” (Ercilasun 2002) biçimlerinde özleştirilmiştir.

“Populatio” ile “universum”un sözlük anlamları “nüfus” ile “evren”dir. İlki “çoğa” (Sencer 1981), “kişisayı” (Rawlinson 1985, Rawlinson 1988, Ülker 1986), “sayım” (Engin 1970) biçimlerinde özleştirilmiştir. Evrenin Osmanlıcası “kâinat”tır. Nüfus (Fr, İngpopulation) özdeş nesnelerin oluşturduğu topluluk anlamına da gelmektedir (Nasuhoğlu 1983, Ülker 2009). “Topluluk” (Nasuhoğlu 1983, Ülker 1986), “yığılım” (Nasuhoğlu 1983) biçimlerinde özleştirilmiştir. Latince “populatio”dan bozma “population” çağdaş batı dillerinde “öbek” anlamında bir gökbilim terimidir (Kızılırmak 1969, Ülker 1986). Benzer özellikler taşıyan yıldız kümesini tanımlamaktadır (Kızılırmak 1969). “Populatio” eyleminin sözlük anlamı

(42)

“şenelme, şeneltılme, şeneltım, şeneltme”dir. Bir yere kişiler yerleştirerek orayı kalkındırma anlamındadır (Ülker 2009). Farsçadan bozma “şen” sözünün türevidir. “İlboylama, ilboylandırılma, ilboylandırım, ilboylandırma, ilboylanma” biçimlerinde özleştirilmiştir (Ülker 1986). İlboy eski kaynaklarda “halk” anlamındadır (Tar).

İzleyici, seçmen gibi ortak bir niteliği olan kişilerin oluşturdukları bütüne de kitle denmektedir. Bu kavram Fransızcada Latince “corpus”tan bozma “corps” sözüyle dile getirilmektedir (Saraç 1976, Ülker 2009). Türkçe kökten doğal karşılığı “topluluk”tur (Saraç 1976, Ülker 1981).

tag (etiket): niteç. Fransızcadan bozma etiket sözünün karşılığı olan niteç sözü Ercan’ın (2005) önerisidir. Farsça kökenli eski karşılığı “yafta” olan etiket anlamında önerilmiş öbür karşılıklar “belirtim” (Göğüş 1998) ile “ederce”dir (ÇTD 2001). İngilizce “tag” dirgerlik dilinde “sarkanca” (polypus) anlamına gelmektedir (Ülker 2001). Osmanlıca adı “lahm-i nâbit” olan bu iyicil ürün adı İşçil – Elöve’ce (1944 – 1948) sarkanca biçiminde özleştirilmiştir (Ülker 1986, Ülker 2001). Halk dilinde “ahtapot” (Redh 1999, Ülker 2001), “et” (Ülker 1986, Ülker 2001) adlarıyla bilinir. Rumcadan bozma ahtapota ilişkin “Yavışkı” başlıklı yazımızda ayrıntılı bilgi verilmiştir (Ülker 2020c).

Telegram: Telyazım. Özleyin yakıştırma yoluyla “tel” biçiminde özleştirilmiş olan telgraf anlamına gelen bu söz üleşim dilinde 2013’te geliştirilmiş bir sanal iletişim yazılımının satınsal adıdır (Telegram (yazılım) tr.wikipedia 2021).

Telegraph: Telyazar. Telyazım’ca 2016’da geliştirilmiş bir uygulamadır (Telegram (yazılım) tr. wikipedia 2021).

tweet: cıvıldaşım.

tweeting: cıvıldaşma.

Twitter: Cıvıldak. “Cıvılda-“ anlamına gelen “tweet-“ eylem kökünün türevi olan Twitter sözünün (Twittertr.wikipedia 2021) bilgisunarda 2010 yılına dek izleyebildiğimiz karşılığı olan Cıvıldak sözünün Engin Noyan adlı bir görmük yönetmenince türetildiği bildirilmektedir. Bu terimle türevleri konusunda “Yavışkı II” başlıklı yazımızda ayrıntılı bilgi vermiştik (2021).

weblog: bkz. blog.

webpage (webpage): ağ yüzesi (sayfası). Sayfa anlamındaki yüze sözü eski bir önerimizdir (Rawlinson 1985, Rawlinson 1988). Mıhçıoğlu’nun önerisi olan “yüzlem”e (Mıhçı 1996, Simon 1980) sözlüğümüzde “norma” anlamı yükledik (1986). Sağrağın (Kafa) görünümelerini tanımlamak üzere çizilen taslak anlamındadır (Ülker 2009).

webpage: bkz. web page.

(43)

web site (website): ağeli. Bir dönemler yarlıgamalı Oktay Sinanoğlu'nun ağelinde yaygın bir biçimde kullanılan "ağeli"ni adı geçen ağelindedüşünbilim (felsefe) bölümü sorumlusu "almıla"nın 17 Mart 2006 günlü üleşimine dek izleyebildik. Sözcüğün "Türkçesi Varken" adlı ağelinde "wien06"nın 9 Şubat 2008 günlü üleşiminde de "web site"ın karşılığı olarak gösterildiğini belirledik. Adı geçen ağelinde günümüzde "site" anlamında "yerlik" sözü kullanılmakta. Akalın ise "web site"ın karşılığını "ağ yeri" olarak göstermiştir (2008). Sözcük Türkçeye "web sitesi" biçiminde bir ölçüde uyarlanmıştır. İngilizcede yer anlamına gelen "site" Fransızcadan bozma "site" gibi söylenmektedir (bkz. yukarıda "sharing site").

WhatsApp:NolUy ("What" up? + "App"lication = "N"e "ol"uyor? + "Uy"gulama) . NolUy kullanmaya bağlı el bileği tedirgisine (rahatsızlık) "WhatsAppitis" denmiştir (Fernandez – Guerrero 2014, Sarioğlu 2019). Bu da "NolUyca" biçiminde özleştirilebilir.

YouTube: SenBoru. Buradaki "tube" sözü uzgöreç (televizyon) anlamındadır (Cosgrove Mayıs 2015). Uzgöreç yeni çıktığında denetlikte (monitör) görüntü bir eksiüç ışını borusu (katod ışını tübü) aracılığıyla elde edildiğinden Amerika'da uzgörece halk dilinde boru denmiş. YouTube "senin borun" , "senin uzgörecin" anlamındadır. Bir Amerikan çevrimiçi görüntü üleşme düzlemidir (YouTubeen.wikipedia 2021).

Youtuber: SenBorucu.

Zaman Tüneli (Timeline): Sürez Geçidi. Zaman anlamındaki sürez sözü yarlıgamalı Dağlarca'nın türetip, ozanlamalarında kullandığı bir sözdür. Ataç "öy", "öylek" (Çolpan 1963); Mıhçıoğlu "sürev" (Mıhçı 1996, Simon 1980) denmesini önermiştir. İngilizcede "line" "hat" demektir. "Hat"ın Türkçesi "geçek"tir (Özl 1978, Türkay 2016). Zaman Hattı denmesinin yadırgatıcı olacağı düşünülerek dilimize Zaman Tüneli biçiminde aktarıldığı anlaşıyor. Tünelin Türkçesi "içgeçit"tir (Ediger 1979, Özl 1978, Ülker 1991a). Halk dilinde delikdağ denir (Derl). Demiray (1972) "delme" denmesini önermiştir. İngilizce "line" ile Fransızcadan bozma "tünel"ın burada "geçit" biçiminde özleştirilmesinin doğru olacağı kanısındayız.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. TDK. İstanbul, 1945.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 4. bası. TDK. Ankara, 1966.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 6. bası. TDK. Ankara, 1974.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 8. bası. TDK. Ankara, 1988.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 10. bası. TDK. Ankara, 2005.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 11. bası. TDK. Ankara, 2011.

Akalın ŞH, Cebeci Z, Bada E, Mıtiş B, Acar L, Tan A. Bilgisayar terimleri karşılıklar kılavuzu. TDK. Ankara, 2008.

Akalın ŞH, Toparlı R, Gülsevin G, Öner M, Boz E, User HŞ, Öztekten Ö, Ay Ö, Kaya MY. Türkçede batı kökenli kelimeler sözlüğü. TDK. Ankara, 2015.

almıla. <https://www.sinanoglu.net>, 17 Mart 2006.

Arisoy ES, Arslan A, Gülkaç MD, Toker K, Ulak G, Yıldız K, Etuş V, İşken T. Türkçe tıp dili kılavuzu. 2. bası. Kocaeli Ü. Tıp F. Türkçe Tıp Dili Kurulu. İzmit, 2007.

Batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma denemesi. TDK. Ankara, 2018.

Bekensir H. Çiftteker terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1970.

Bermek E, Ergenç İ, Işık S, Özkar S, Özoğlu SÇ, Öztürk O, Gülovalı MÇ, Özdemir E, Aksan D, Çotuksöken B, Güriz A, İnalçık H, Köksal A, Öner toy O, Tekeli İ, Turan Ş. Türkçe bilim terimleri sözlüğü. Sosyal bilimler. TÜBA. Ankara, 2011.

Caferoğlu A. Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. TDK. İstanbul, 1968.

Cassell's Latin dictionary. 4th Print. Macmillan. New York, 1982.

Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu. TDK. İstanbul, 1935.

Clauson G. An etymological dictionary of pre – thirteenth – century Turkish. University Press. Oxford, 1972.

Cosgrove L. Why is YouTube called YouTube? Rewind&Capture, May 15, 2015.

Cosgrove L. Why is Pinterest called Pinterest? Rewind&Capture, June 6, 2015.

Batı kaynaklı sözcüklere Türkçe karşılıklar V. Çağdaş Türk Dili Temmuz 2001; XIV (161): 212 – 213.

Çoker D, Karaçay T. Matematik terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1983.

Çolak S, Timuçin İH. HastApp'la tanışın! Kocaeli Life, 1 Kasım 2018.

Çolpan Y. Ataç'ın sözcükleri. TDK. Ankara, 1963.

Demiray K. Batı dilleri sözcüklerine karşılıklar kılavuzu. TDK. Ankara, 1972.

Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü. TDK. Ankara, 1963 – 1982.

Divanülügat – it Türk dizini. TDK. Ankara, 1972.

Dilçin C. Adlar sözlüğü. Türkiye İş Bankası. İstanbul, 2014.

Dilemre SA. Hekimlik dili terimleri. Özel incelemeler. Türk Dili Belleteni 1945; III (1 – 3): 1 – 132.

Dorland's illustrated medical dictionary. 33rd ed. Elsevier. Philadelphia, 2020.

Duden. Das Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke. 6. Aufl. Dudenverlag. Mannheim, 1998.

Ediger E, Dündar T, Güyagüler T. Madencilik terimleri kılavuzu. TDK. Ankara, 1979.

Emiroğlu K. Alaylı gazetecilikten mektepli gazeteciliğe geçiş: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu'nun tarihi. HIST 200 – 6 (2020 - 2021 Fall);5. <http://repository.bilkent.edu.tr/handle/11693/76118> .

Engin A. Jüpiter. Atatürkçülük Kültür Yayınları. İstanbul, 1971, s. 153.

Ercan ÖA. Konu konu Türkçe kılavuzu. İstanbul, 2005.

Ercilasun AB, Akalın ŞH, Anbarcıoğlu M, Barutçu – Özönder S, Birinci N, Coşkunoglu – Bear A, Gözaydın N, Karahan L, Korkmaz Z, Parlatur İ, Sakaoğlu S, Türkmen F, Zulfikar H, Ofllazoğlu AT. Yabancı kelimelere karşılıklar. 2. bası. TDK. Ankara, 2002.

Eren H. Türk dilinin etimolojik sözlüğü. Ankara, 1999.

Eyuboğlu İZ. Türk dilinin etimoloji sözlüğü. 2. bası. Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1991.

Fernandez – Guerrero IM. WhatsAppitis. Lancet Mar 22 2014; 383 (9922): 1040.

Fraşerî ŞS. Kamus – ı Türki. Haz. Yavuzarslan P. TDK. Ankara, 2010.

Gencan TN, Ediskun H, Dürder B, Gökşen EN. Yazın terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1974.

Göğüş B. Anlatım terimleri sözlüğü. Ankara, 1998.

Gökalp Ş. Yöneticinin kitabı. Açıklama ve örnekleri ile Kat Mülkiyeti Kanunu ve ilgili mevzuat. Seçkin. İstanbul, 2008.

Gökalp Z. Şakî İbrahim destanı ve bir kitapta toplanmamış şiirler. Haz. Beysanoğlu Ş. Kültür Bak. İstanbul, 1976.

Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. TDK. Ankara, 2007.

Hacısalihoğlu HH, Hacıyev A, Kalantarov V, Sabuncuoğlu A, Brown LM, İbikli E, Brown S. Matematik terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 2000.

Hançerlioğlu O. Türk dili sözlüğü. 4. bası. Remzi. İstanbul, 2007.

İnal C, Esensoy Ö, Sözer MT, Erar MA, Çetinel B, Kutluk H. İstatistik terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1983.

İşçil Şİ, Elöve AU. Türkçe hekimlik terimleri üzerine bir deneme. TDK. Bursa, 1944 – 1948.

Karaağaç G. Türkçe verintiler sözlüğü. TDK. Ankara, 2008.

Karaağaç G. Dil bilimi terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 2013.

Karakuş H. Türkçenin bilgisiz bilgiçleri! Çağdaş Türk Dili Ağustos 2021; XXXIV (402): 325 – 326.

(46)

Kenesbayoğlu K, Ahmedoğlu Ş, Bolganbayoğlu E, Canuzakoğlu T, Çerkeş G, Cubanoğlu E, İmambayov A, Mahmudov A, Musaldayov E, Nurgaziyev D, Tacimuratov A. Kazak Türkçesi sözlüğü. Türk Dünyası Araştırmaları Haziran 1984; 30.

Kızılırmak A. Gökbilim terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1969.

Koçak S, Alkan K. Türkçe sözlük 2. Dil Derneği. Ankara, 1998.

Korkmaz Z. Gramer terimleri sözlüğü. 3. bası. TDK. Ankara, 2007.

Köksal A. Bilişim terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1981.

Kuyumcu İ, Beşorak Y. Otomobil ve motor bilgisi terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1980).

Lessing FD. Mongolian – English dictionary. University of California Press. Berkeley, 1960.

Lessing FD. Moğolca – Türkçe sözlük. Çev. Karaağaç G. TDK. Ankara, 2003.

Mihçioğlu C, Tezcan S, Saraç T, Dilaçar A. Batı kaynaklı sözcüklere karşılıklar XXII. Türk Dili Nisan 1978; XXXVII (319): 346.

Mihçioğlu C. Sözcüklerin öyküsü. Kültür Bak. Ankara, 1996.

Nasuhoglu R, Bingöl G, Gür H, İnan D, Ünal N. Fizik terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1983.

Nişanyan S. Nişanyan sözlük. Liber Plus. İstanbul, 2018.

İngilizce – Türkçe idarî ilimler lûgatçesi. ODTÜİİF. Ankara, 1964.

Orta öğretim terimleri kılavuzu. TDK. Ankara, 1963.

Ozankaya Ö. Toplumbilim terimleri sözlüğü. 2. bası. Ankara, 1980.

Ögel B. Türk kültür tarihine giriş 3. Kültür Bak. Ankara, 1978.

Önder AR. Yasa dili sözlüğü. TDK. Ankara, 1966.

Öner M. Or – tor – çor sözleri hakkında. Ege Ü Edebiyat F Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1993; VII: 179 – 186.

Özel S, Yaşayan S, Özdemir K, Küçükaras H, Çakmakoglu G. Türkçe sözlük. Dil Derneği. Ankara, 2018.

Özel S, Özdemir K, Çakmakoglu G. yazım kılavuzu. 11. bası. Dil Derneği. Ankara, 2019.

Özleştirme kılavuzu. TDK. Ankara, 1978.

Özön N. Sinema, televizyon, video, bilgisayarlı sinema sözlüğü. Kabalcı. İstanbul, 2000.

Öztelli C. Resmî yazışmalar sözlüğü. 2. bası. TDK. Ankara, 1969.

Räsänen M. VersucheinesetymologischenWörterbuchs der Türksprachen. LexicaSocietatisFenno – Ugriacae. Helsinki, 1969.

(47)

Payzın S. Bağışıklık bilimi ve bağışıklık hastalıkları el kitabı. Ankara, 1974.

Rawlinson G. Altıncı büyük doğu hakanlığı. Çev. Ülker S. Antalya, 1985.

Rawlinson G. Altıncı büyük doğu hakanlığı. Çev. Ülker S. 2. bası. İstanbul, 1988.

İngilizce – Türkçe Redhouse sözlüğü. 28. bası. Sev. İstanbul, 1998.

Redhouse Türkçe / Osmanlıca – İngilizce sözlük. 17. bası. Sev. İstanbul, 1999.

Sade Türkçe kılavuzu. TDK. Ankara, 1960.

Saraç T. Fransızca – Türkçe sözlük. TDK. Ankara, 1976.

Sarioğlu B. Yoksa bende selfitis mi var? Dijital çağın hastalıkları: WhatsAppitis, hikikomori fenomeni, selfitis, plagomani, siberkondri, crackberry ... Hürriyet 24 Ekim 2019, s. 18.

Schoups A. Why is LinkedIn called LinkedIn? Rewind&Capture, February 26, 2016.

Sencer M. Yöntembilim terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1981.

Simon HA, Smithburg DW, Thompson WA. Kamu yönetimi. 4. bası. Çev. Mihçioğlu C. AÜSBF. Ankara, 1980.

Sinanoğlu O. Fiziksel kimya terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1978.

Sinanoğlu O. Açıklamalı fizik, kimya, matematik ana terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 2007.

Türkiye’de halk ağzından söz derleme dergisi. TDK. İstanbul, 1939 – 1942.

Steuerwald K. Türkçe – Almanca sözlük. ABC. İstanbul, 1983.

Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi. TDTC. İstanbul, 1934.

XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü. TDK. Ankara, 1963 – 1977.

(Taymas) AB. İbnüMühennâlûgati indeksi. TDTC. İstanbul, 1934.

Tuğlacı P. Okyanus 20. yy ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971.

Türkay K, Koçak S, Ünal S. Uygulayım terimleri sözlüğü. 2. bası. TDK. Ankara, 1980.

Türkay K. Yeni özleştirme kılavuzu. Dil Derneği / Kırmızı Kedi. İstanbul, 2016.

Uç T, Alkan K, Büker AC, Dikmen A, Koçak S. Türkçe sözlük 1. Dil Derneği. Ankara, 1998.

Unat EK, Bozok Johansson C, Külekçi G, AnđKüçüker M, Eraksoy H, Gürel A. Mikrobiyoloji terimleri kılavuzu. Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti. İstanbul, 1998.

Uyguner M, Tuner H. Tecim, maliye, sayışmanlık ve güvence terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1972.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. İnkılâp. İstanbul, 1986.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. Bütünlenmiş 2. bası. İnkılâp. İstanbul, 1991a.

Ülker S. Gökalp'ın sözcükleri. İstanbul, 1991b.

Ülker S. Değişkin Dilemre yöntemine göre Türk dirgerlik dilinde kullanılan işlek terim ekleri. Dirgerin Sesi 1993; 3: 14 – 18.

Ülker çörbilim terimleri sözlüğü. İstanbul, 2001.

Ülker S. Dirgerlik terimlerinin dirgerlikdışı anlamları. Dirgerin Sesi 2002; 12: 25 – 26.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. 4. bası. İstanbul, 2009.

Ülker S. Latince formatus ortacından bozma alıntılar. Yeniden Türk Dili Dergisi Ocak – Şubat 2020a; 3 (14): 18 – 20.

Ülker S. Dolap. Yeniden Türk Dili Dergisi Eylül – Ekim 2020b; 3 (18): 11 – 14.

Ülker S. Yavışkı (Corona). Yeniden Türk Dili Dergisi Kasım – Aralık 2020c; 4(19): 19 – 37.

Ülker S. Yavışkı (Corona) II. Yeniden Türk Dili Dergisi Eylül – Ekim 2021; 4 (24): 12 – 28.

Ülker S. Doerfer ile yazışmalar. Yeniden Türk Dili Dergisi Ocak – Şubat 2022; 5 (26): 12 – 21.

Üneri S, Kuleli Ö, Gürel O. Kimya terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1981.

Vardar B, Güz N, Öztokat E, Senemoğlu O, Sözer E. Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. ABC. İstanbul, 1988.

Velidedeoğlu HV. Türkçeleştirilmiş metinleriyle birlikte Türk Medenî Kanunu ve Borçlar Kanunu. TDK. Ankara, 1975.

Webster's third new international dictionary unabridged. Könnemann. Cologne, 1993.

wien06. <https://turkcesivarken.com> , 9 Şubat 2008.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Blog&oldid=1006246223> , 11 February 2021.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=General_Administration_of_Press_and_Publication&oldid=1057613550 , 28 November 2021.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Hash&oldid=986264971> , 30 October 2020.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=LinkedIn&oldid=1008409460> , 23 February 2021.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Peer-to-peer&oldid=1008171163> , 21 February 2021.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Pinterest&oldid=1002954339> 26 January 2021.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Skype&oldid=1008596151> , 24 February 2021.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=YouTube&oldid=1008571000> , 24 February 2021.

https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ankara_Üniversitesi_İletişim_Fakültesi&oldid=26704689 , 9 Aralık 2021.

<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Hashtag&oldid=24776680> , 3 Şubat 2021.

<https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Instagram&oldid=24950784> , 23 Şubat 2021.

https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Mevduat_bankası&oldid=25150762 , 18 Mart 2021.

[https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Telegram_\(yazılım\)&oldid=24830375](https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Telegram_(yazılım)&oldid=24830375) , 11 Şubat 2021.

<https://tr.wikipedia.org.org/w/index.php?title=Twitter&oldid=24852964> , 14 Şubat 2021.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=bashtag&oldid=51724742> , 12 March 2019.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=cashtag&oldid=60310662> , 6 September 2020.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=hashtag&oldid=61885373> , 24 February 2021.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=hashtivism&oldid=61794260> , 10 February 2021.

Yakıncı C, Zülfıkar H, Acartürk E, Bozbuğa N, Kahya E, Kazancı G, Ünal S, Yıldırım İ, Aydoğdu İ, Aytaç B, Altuntaş F, Özcan C, Peker G, Yalman A. Tıp terimleri karşılıklar kılavuzu. TDK Tıp Terimleri Çalışma Grubu. İnönü Ü. Malatya, 2019.

Yarkın M. İzahlı banka ve ticaret sözlüğü. Ankara, 1958.

Yılmaz F. Hekim, hekime danışırsa. Kelebek. Hürriyet, 27 Eylül 2018.

Zeren Z. Lâtince – Türkçe – Osmanlıca anatomi sözlüğü ve Türk anatomi terimleri. İstanbul

BİLİMKURGU EDEBİYATI ÜZERİNE DEĞİNİLER

NURAY GÖK AKSAMAZ

Sanayi Devrimi sonrası hızlanan teknolojik gelişmeler, toplumsal yapıda değişikliklere yol açarken yeni teknolojilere ilginin artması bilimkurgu türünün gelişmesi için ortam hazırladı. Bu türde öne çıkan yazarlara ve yapıtlarına bakıldığında kimi bilimkurgu yazarlarının yalnızca var olan teknolojileri izlemek ve yorumlamak düzeyinde kalmayıp gelecekte olabilecek önemli gelişmeleri ve yapısal değişimleri öngörebildikleri de açıktır.

Bilimkurgu edebiyatı deyince çoğumuzun aklına öncelikle Jules Verne gelir. Verne'in Dünyanın Merkezine Yolculuk, Denizler Altında 20000 Fersah, Seksen Günde Devr-i Alem gibi yapıtlarını duymayan azdır. Aya Yolculuk (1865) ise hep gündemdedir! Verne, güncel teknolojiyi ve bilimi iyi takip edermiş. Yaşadığı dönemin yeni icatların yapıtlarında ayrıntılarıyla yer verdiği için bilimsel romanın yaratıcısı olarak görülen Verne'in düş gücünü yansıtan teknolojik tasarımları Avrupa'da sanayinin gelişmesinde de esin kaynağı olmuştur. Bu yüzden Verne, teknolojik kurgu yazarı olarak da değerlendirilmektedir.

Ünlü yazar Jack London, bilimkurgu edebiyatının öncüleri arasında pek görülmesi de sözgelimi "Kızıl Veba" (The Scarlet Plague) adlı yapıtı, olası bir doğal felaket, küresel savaş sonrası dönemi yansıtan kıyamet sonrası (post-apokaliptik) bilimkurgudur. 2013 yılında bir veba salgını sonrası bilginin, üretimin, kültürün ve dilin yitirilişini; hayatta kalan insanların ilkel bir yaşam sürerek kurmuş oldukları yeni düzeni anlatan yapıt, 2073 yılında başlar. London, kıyametten sonraki 60 yıllık zaman dilimini okuyucuya Profesör James Smith ve torunları arasında geçen diyaloglarla aktarır. Doğal felaketler, endüstriyel gelişmeler ve savaşlar sonucunda ekolojik dengenin bozulmasını, toplumsal ve siyasi yapının değişmesini yansıtır. London, yapıtında yıkılan uygarlıktaki kapitalist düzeni eleştirir ve gelecekte insanların yine kavgaya tutuşmalarına hiçbir şeyin engel olamayacağını söyler, karamsarlıkla. ("The Scarlet Plague" Türkiye'de ilk kez 1996'da Eray Canberk çevirisiyle "Kızıl Veba" adıyla, 1999'da ise Zühtü Bayar çevirisiyle "Kıyametten Sonra" adı ile yayınlandı.)

"Dünyaların Savaşı", "Görünmez Adam", "Dr. Moreau'nun Adası" ve "Zaman Makinesi" adlı bilimkurgu romanlarıyla tanınan H. G. Wells ise bilimkurgu edebiyatının

öncüsü olarak bilinir.1920 yılında “Tarihin Özeti” (Outline of History) adlı yapıtını yayımlayanWells’in şu sözü ilginçtir: "Kuşku yoktur ki insanlar, kendi ortaya çıkardıkları şeyler altında ezilmek istemezlerse er geç birleşmek zorunda kalacaklardır."Peki, Wells’in bu sözü, dünyada barış umudu yaratır mı? Savaş çanları hep çalarken barış umudumuz da sürüyor. Yine bilimkurgunun öncü yazarlarındanHugo Gernsback ise “science fiction” terimini literatüre kazandıran, 1926’da İnanılmaz Öyküler (AmazingStories) adlı dergiyi yayınlayan yayıncıdırve sözgelimi “Isolator”buluşunun sahibidir. Gernsback, yaşadığıdönemde odaklanma sorununu kendi icadıyla çözmek ister; ancak, günümüzün çevrimiçi koşullarında aya yolculuktan başka çare yoktur!

Bilimkurgu ustaları arasındayüzlerce yapıtıyla geleceğe iz bırakan Isac Asimov, bilgisayarların alışveriş ve bankacılık için çevrimiçi kullanılacağını öngören Arthur C. Clarke ve yapıtlarında gerçekçi teknik ayrıntılara yer verip mühendislik alanlarından yararlanan Robert A. Heinleinöne çıkmaktadır.George Orwell’in 1984, AldousHuxley’in Cesur Yeni Dünya, Ray Bradbury’nin Fahrenheit 451gibi ünlü yapıtları ise baskıcı yönetimlere, savaşın sürekli olarak gündemde tutulmasına, insanın doğadan uzaklaştırılıp tüketici kimliğine indirgenmesine ve kültür endüstrisi üzerinden yerel kültürün yok edilmesineeleştiri getiren sosyal bilimkurgu edebiyatı örnekleridir. UrsulaK. Le Guin, sosyal bilimkurguyu “mekanik veya fiziksel teknolojik gelişimden öte, bilimin insan ilişkileri üzerine etkilerini, sosyal evrimleşmeyi, değişimi kapsayan vesveseli bir kurgu” olarak tanımlamaktadır ve “Mülksüzler” adlı yapıtı bu türde başyapıttır.Sibernetik ve siber uzay teknolojilerinin gelecekte insan ırkı üzerindeki olası etkilerini konu alan William Ford Gibson ise değişen teknolojinin olumsuz sosyal etkilerini romanlarında vurgulamayı sürdürmektedir.

Türkiye’de düşsel (fantastik)ya da sosyal bilimkurgu edebiyatı gecikmiştir. 1950'lerden sonra birkaç yayınevi tarafından bilimkurgu türünde kitap dizileri yayınlanmıştır.OsmanNuri Eralp’ın bilimkurgu ile akademik bir yapıt arasında olan “Başka Dünyalarda Canlı Mahlukat Var Mıdır?” (1918) adlı yapıtı ve polisiye kitaplarıyla ünlü İskender Fahrettin Sertelli’nin“Makineli Kafa” (1928) adlı yapıtıgünümüzde yeniden yayımlandı. Sinema için de bilimkurgu türünde senaryolar gecikmiştir. 1955 yılı Türk yapımı bir bilimkurgu/komedi filmi olan “Uçan Daireler İstanbul”da dışında, 1970 sonrasında çekilen bilimkurgu filmlerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Türkiye’de bilimkurgu dergiciliği 1971'de Sezar Erkin Ergin tarafından başlatılır ve 1974’te Antares, 1976'da X-Bilinmeyen, 1980’de Göktaş Fanzini, 1988'de Çağdaş Sanat, 1989'da Öncü ve 1996'da Atılğan Bilimkurgu dergileri yayımlanmaya başlar. Günümüzde çeşitli dergiler alanında yayını sürdürmektedir. Türkiye’nin ilk ve tek bilimkurgu kütüphanesi ise 2012 yılında kurulmuş Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesidir.

“Science fiction” sözcüğünü Türkçeye “bilimkurgu” olarak çevirip öykülerinde kullanan ve sözcüğün TDK tarafından kabulüne yol açan yazarımız Orhan Duru’nun “Yoksullar Geliyor” (1982) adlı bilimkurgu yapıtı, doğal kaynakların tükenme aşamasına geldiği bir dünyayı, insanların gelecekte içinde bulunabileceği durumu anlatır. Duru, bilimkurgunun sadece düşsel bir algı içinde değil, aynı zamanda toplumsal içerikli olmasına da özen göstermiştir. Adam Şenel’in“Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı” (1968) ve “OsmosKronos” (1993) adlı kitapları da ilginçtir. Haldun Aydıngün’ün “2000’li Yılların Öyküleri” (1991), Orhan Seyfi Şirin’in “Gelecek Yüzyıllardan Anılar” (1996), Halil Kocagöz’ün “Uzaya Kaçış” (1997), Müfit Özdeş’in “Son Tiryaki” (1996) adlı yapıtlarıyinebilimkurgu kitaplar arasında sayılabilir.İnsanın

yalnızlığını ve çaresizliğini vurgulayan Gurur Asi'nin "Cam Dünya" (1998) adlı öykü kitabı ise özellikle "Herkes Burada Ama Kimse İşe Yaramıyor" adlı öyküsüyle dikkati çeker. "Ama insanlık teknoloji yolunda ilerken ardında bıraktığı çöplüğe dönüp bakabilmeyi de göze almalıydı" der, Asi. Zühtü Bayar ise Nâzım Hikmet üzerine çalışmalarının yanı sıra bilimkurguyla olan derin ilişkisiyle de tanınır. Bayar'ın Filler Mezarlığı (1991), "Sahte Uygarlık" (1999) adlı romanları ve "Geyşa Android Şirketi" (1999) adlı öykü kitabının yanı sıra bilimkurgu edebiyatını tanıtan "Bilimkurgu ve Gerçeklik" adlı kitabı vardır.

Türkiye'de bilimkurgu edebiyatı türünde kitaplara ilginin 2000'li yıllarda arttığı görülüyor. Bilişim devrimi sonrası sermaye ile birlikte küreselleşen kültür, bilimkurgu edebiyatına yakınlığı sağlamış olabilir. Galip Tekin'in "Tuhaf Öyküler"i (2000) bilim kurgu ve çizgi romanın bir arada olduğu bir yapıttır. Özlem Kurdoğlu'nun "Son Cephede Şafak" (2003), Aşkın Güngör'ün genetik değişim geçirerek akıl almaz varlıklara dönüşenlerden söz edilen "Gohor Kıyametten Sonra" (2003), Dost Körpe'nin insanlığın Mars'ı kolonileştirmesi konu edilen "Nötralizör" (2010), Sadık Yemni'nin Zaman Tozları (2010), Sercan Leylek'in Kızıl Gezegen'de yapılandırılan "Cydonia" (2011), Fatih Emre Öztürk'ün "Andromedan", Murathan Mungan'ın "Şairin Romanı" (2011), Barış Müstecaplıoğlu'nun "Osmanlı Cadısı: Bir İstanbul Bilimkurgusu" (2016) bilimkurgu türünde yapıtlar arasında sayılabilir. Tevfik Uyar'ın evrenin bir simülasyon olma olasılığına dikkat çektiği "Tek Kişilik Fırar" (2016) ve Çiçek Sekban Tüfekçi'nin tarihi bilimkurgu romanı "Ari" (2017) de günümüzün bilimkurgu kitapları arasında örneklenebilir. Tanseli Polikar'ın "Bereketli Evrenler Üzerinde" (2021) adını taşıyan yeni yapıtı ise "fantastik bilimkurgu" türünde 11 yeni öyküyü okurlarıyla buluştu.

Tarihten Ders Almak

“Dünyada her şey için, yaşam için, uygarlık için,
En gerçek yol gösterici bilimdir, fendir.
Bilim ve fennin dışında yol gösterici aramak
Aymazlıktır, sapkınlıktır. Doğru yolu bulamamaktır”
M. K. Atatürk

Prof.Dr.YILDIZ TÜMERDEM

Yıl 1924. Ulusal Bütünlüğümüzü koruma savaşını geride bırakalı çok olmadı. Tüfeklerin ucunda barut kokuları var hala. Cumhuriyetin kuruluşu dünya ülkelerine açıklandı. Sıra ilke ve devrimleri koruyan, Anadolu insanına hak ettiği; “ özgürlüğü, barışı, mutluluğu, dinginliği, eğitimi, çağdaşlığı, laikliği” getirecek olan bir dizi yasaların yaşama geçirilmesinde. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk** ve onun gibi düşünen kadınlı erkekli bir avuç Cumhuriyet aydını, zorlu koşullarda, beyin hücreleri uyuşmuşlara karşı yılmadan, durup dinlenmeden ikinci bir İstiklal Savaşı başlatıyorlar, doğudan batıya, kuzeyden güneye, kutsal Anadolu topraklarında. 3 Mart 1924 tarihinde Meclise sunulan “Üç Devrim Yasası”, yaklaşık beş saatlik sürede tartışılarak kabul ediliyor. Bunlardan en önemlisi; “Öğretim Birliği Yasası” ile kızlarımıza eğitim hakkı tanınıyor. “Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti toprakları dışına çıkartılması”, “Din İşleri ve Vakıfları Bakanlığının kaldırılması” ile de laikliğin güçlü temeli atılıyor o günlerde.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü. Günümüzden bir buçuk yüz yılı aşan bir tarihte, 1857’de, Amerika Birleşik Devletlerinde kadın işçilerin başkaldırısı ve ölümleri getiren acı sonuçları, sömürüye karşı idi. Bu başkaldırıdan 53 yıl sonra, 1910 yılında Kopenhag’da toplanan “Dünya Kadınlar Kongresinde”, 8 Mart’ın; “Emekçi Kadınlar Günü” olarak kutlanması kararı alındı. 1975 yılından bu yana, 32 yıldır 8 Mart; “Dünya Kadınlar Günü” olarak tüm dünyada, günün koşullarına uygun bir biçimde yeniden yenicesine kutlanıyor, kutlanma denilirse bütün bunlara eğer. Kadın yalnızca kendini düşünerek bu girişimde bulunmamıştı. Tarihin her sayfasında karşılaşıldığı gibi kadın; “

erkeğinin, çocuklarının, insanlığın geleceği için, barış için, mutluluk için, kavgasız bir yaşam için” başkaldırıyordu.

Ülkemizde de kutlanan bu günde, Dünyada hala;

Okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin yaklaşık % 70’i kadınsa, kadınların büyük çoğunluğu Müslüman ülkelerde yaşıyorsa,

- Yoksulluk sınırı altında yaşayanların yaklaşık % 70’i kadınsa,
- Yönetici görevi verilenlerin oranı yaklaşık % 20-25 ise, Birleşmiş Milletlere üye ülkelerde kadın yönetici, iki elin parmakları kadarsa,
- Eğitim olanağından yoksun bırakılanların yaklaşık %85’i kız çocukları ise, bunların büyük çoğunluğu Müslüman ülkelerde yaşıyorsa,
- 700 milyonu aşkın kadın, yeterli yiyecek, su ve sağlık hizmetlerinden yoksunsa, bunların büyük çoğunluğu Müslüman ülkelerde yaşıyorsa,
- Her gün yaklaşık 1000 kadın doğum sırasında yaşamını yitiriyorsa,
- Önlenebilir çocuk ölümleri önlenemiyorsa,
- Bebek ve çocuk ölümleri; “Allah verdi Allah aldı” görüşü ile kabulleniliyorsa, ölen çocukların büyük çoğunluğu Müslüman ülkelerin çocukları ise,
- Kadının okutulması, çalıştırılması, başı açık gezmesi günah olarak nitelendiriliyorsa, birlikte yaşadıkları erkekler tarafından baskı altında ise,
- Ülkemizde kadın eşini, işini, kendi yaşamını özgürce seçme şansına ve özgürlüğüne sahip değilse,
- Her 3 kadından 1’i tanıdığı bir erkek tarafından dövülüyor, cinsel ilişkiye zorlanıyor, değişik biçimde istismara uğruyorsa, Avrupa Konseyi ve Dünya Bankası; “şiddetin, 16-44 yaşlardaki kadınların kalıcı özürllülük ve ölüm nedenlerinin önde geldiğini” rapor ediyorsa,
- Asya, Afrika, hatta bazı Avrupa ve ABD’de yaşayanlar arasında, anlamsız bir gelenek anlayışı ile yaklaşık 100 milyonu aşkın genç kadın ve kız çocuğu, gelişme evresine girmeden önce sünnet ediliyorsa. Annelerin karşı koymalarına karşın her yıl bu sayıya 2 milyon kız çocuğu ekleniyorsa, bazıları kanamadan, bazıları kaptıkları mikropplardan ölüyorsa, yaşayanların büyük çoğunun da ruh sağlığı bozuluyorsa,
- Ülkemizde de kadın hala “Berdel” yöntemi ile evlendiriliyorsa, üç kuruşa satılıyorsa, kuma gitmeyi “alın yazısı” bilip boyun eğiyorsa, canından bezip yaşamına kendi elleri ile son veriyor ya da verdiriliyorsa, babalar, erkek kardeşler, kız kardeşlerinin canına kıyabiliyorsa,
- Hindistan’ da her gün; 14, ABD’de; 3 kadın eşi ya da erkek arkadaşı tarafından öldürülüyorsa, Dünya Sağlık Örgütü; ABD, İngiltere, Kanada, İsrail, Güney Afrika, Avustralya vb. pek çok ülkede öldürülen kadınların yaklaşık % 50’sinin katili birlikte yaşadığı erkeklerse, Ülkemizde de

- Çin ve Hindistan başta olmak üzere, cinsiyet tayini ile kız çocukları doğmadan önce yok ediliyorsa, Hindistan’da eşi ölen kadın, eşi ile birlikte Ölüm’e mahkûm ediliyorsa; Dünya Kadınlar Günü kutlaması için; “hem söylenecek çok şey var, Hem de hiçbir şey yok”.

Cumhuriyetimizin kuruluşunun ardından, bir dizi çağdaş yasalar yaşama geçirildi. Bunların ilki 1921’de İstanbul Üniversitesindeki karma eğitim oldu. 1922’de Tıp Fakültesinde eğitim görme şansını yakalamış 7 kız öğrenci biz kadın hekimlere öncü oldu. 1924’de sözünü ettiğimiz 3 devrim yasasının da özünde kadınların hak ettikleri saygıya yönelikti. 1926 yılında evlilikler ve ayrılmalar Devlet Güvencesi altına alındı.

Kadını; “testi kırarak, boş ol diyerek” “kapı dışarı etme” hakkının kendine özgü olduğuna inanan geleneksel erkek egemenliği yasalarla son buldu. Anadolu topraklarında yaşayan kadınlarımıza, 1930’ da Belediye seçimlerine katılma, 1933’de Muhtar ve İhtiyarlar Meclisine girme, 1934’de Anayasa değişikliği ile “Seçme ve Seçilme Hakkı” tanındı. Bu yasaları yaşama geçirerek, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**’ün öncülüğünde, bir “İlk” ’i başlattılar. “Geçmişten, tarihten ders almadan yaşamak” düşüncesinin ve davranışının; **Mustafa Kemal Atatürk**’ün; **“Laik ve Demokratik Ülkesinde”**, bizim ülkemizde bizlerin, **Atamızın** Ulusal Bütünlüğüne sahip çıkan, yediden yetmiş, biz aydın Türk kadınlarının ve erkeklerinin beyninin ve yüreğinin evreninde yeri olamaz, olmamıştır da. Böyle düşünenleri, tarih ve büyük güç asla ama asla bağışlamamıştır şimdiye dek. Evrendeki tüm kadınların, erkeği ile omuz omuza, yürek yüreğe, kalem kaleme, el ele, kol kola yaşamı yakalamış Anadolu’muzun Kutsal Kadınlarını, Kadınlarımızı korumalıyız. Bu yalnızca biz kadınlar için değil, erkeklerimiz için de çok önemli karardır. Ne dersiniz?

CUMHURİYET GAZETESİ'Nİ OKURKEN**Hasan Akarsu**

Cumhuriyet, “Türk Devrimi’nin ana sütü” der Işık Kansu. Cumhuriyet’in yaşatılması için 07 Mayıs 1924’te Atatürk’ün isteğiyle Yunus Nadi çıkarır Cumhuriyet Gazetesi’ni ve bugüne değin 98 yıl geçerken Cumhuriyet’in dimdik ayakta kalmasını sağlar. Ben 1970 yılında tanıştım Cumhuriyet’le. Öğretmen Okulu son sınıf öğrencisiydim. İlhan Selçuk, köşesinde Orhan Kemal’in öldüğünü haber verirken onu öyle yalın anlatıyordu ki tutulup kalmıştım. Okunacak gazetemi de bulmuştum. O gün bugün Cumhuriyet’i her gün okumadan yapamam.

İlkokul öğretmenliğimin ilk yıllarında “Olaylar Görüşler” sayfasında Hıfzı Veldet’in o hafta hangi konuda yazacağını bile tahmin edebiliyordum. Melih Cevdet’in yazılarını kaçırmıyordum. İlhan Selçuk yazılarında dincilerin yükselişini, Cumhuriyet’e zarar veren girişimleri anlatırken “Hey benim Türkiyem! Sevgili ülkem... Senin havanı koklayan ya da suyunu içen aklını mı yitiriyor? Yoksa bu yaşadıklarımız bir düş mü?” diye soruyordu (15.11.1996). Kardeşi Karikatürist Turhan Selçuk da Abdülcanbaz’la yer ediyordu belleğimizde.

Yitirdiklerimiz

Yitirdiğimiz Cumhuriyet yazarlarımızı saygıyla anıyorum. Oktay Akbal, yaşama sevincini aşıyordu, umutlarımızı tazeliyordu. Avcılığı seven bir yazarımızdı Raif Ertem ve teneke uygarlığından yakınırken doğaya sahip çıkılmasını istiyordu. Güldürü yazılarıyla İhsan Ünlüer’i anımsıyorum. Uğur Mumcu cesur kalemdi. Mustafa Ekmekçi, Ankara’da herkesin yardımına koşan, Köy Enstitülerini en çok savunan yazarımızdı. Nadir Nadi, darbeler sonrasında darbecilerin Atatürkçülük adına yaptıklarını gördükten sonra “Ben Atatürkçü Değilim” demek zorunda kaldı. Server Tanilli kurşunlanıp bedenindeki kurşunla yaşadı. Mehmet Kemal, Müşerref Hekimoğlu, Toktamış Ateş, Cüneyt Arcayürek, Ahmet Cemal, Deniz Som, Orhan Erinc, Attila İlhan, Yılmaz Gümüşbaş, Fikret Otyam, Aydın Engin, Vedat Günyol, Mehmet Başaran vb. Yitirdiklerimizden kimleri yazsam kesin biri eksik kalırdı.

Yaşayan Yazarlarımız

Yaşayan Cumhuriyet yazarlarımızı da saymakla bitiremeyiz. Başta Emre Kongar ki emperyalizmin ondan çekeceği var. Anamalcı bu düzendeki gelişmeleri bir toplum bilimci olarak gözden kaçırmadan yazıyor. Özdemir İnce de öncelikle laikliğin amansız savunucusu olarak Diyanet’in uygulamalarını eleştiriyor. Mustafa Balbay, sözcük oyunları ile gülümsetiyor bizi. Barış’lar AKP’nin yolsuzluklarını belgeleriyle açıklıyorlar yılmadan. Miyase İlknur, İlhan Selçuk’un izinde, haksızlıkların üstüne gidiyor. Ali Sirmen, darbelere inat yazmayı sürdürüyor. Zülal Kalkandelen, hayvan haklarından da ödün vermeden yazıyor. Orhan Bursalı siyasal gelişmeleri ayrıntılarıyla bilimin ışığında çözümlüyor. Alev Coşkun, Atatürkçülüğün yılmaz savunucusu, bekçisi olarak bayrağı taşıyor. Sami Karaören’in katkıları saymakla bitmez. Erdal Atabek’in haftalık yazılarını özlemle beklemeden edemezsiniz. Işık Kansu, “Cumhuriyetçi Olmak”ın hakkını veren yazarımız. Devam edersek: Ahmet Tan, Mine G. Kırıkkanat, Zeynep Oral, Meriç Velidedeoğlu, Hikmet Çetinkaya, Coşkun Özdemir, Adnan Binyazar, Altan Öymen, Deniz Kavukçuoğlu, Işıl Özgentürk, Mehmet Ali Güller, Bedri Baykam, Müjdat Gezen, Örsan K. Öymen, Arif Kızılyalın, Ayşe Emel Mesçi, Barış Doster, Erol Manisalı, Şükran Soner, Çiğdem Toker, Ergin Yıldızoğlu, Veysel Ulusoy, Yazgülü Aldoğan, Öner Yağcı, Hikmet Altınkaynak, karikatürist Behiç Ak, Zafer Temoçin, “Olaylar Görüşler”de arada bir yazan Erdal Atıcı, Nusret Ertürk, Mustafa Gazalcı vb. Cumhuriyet yazarları verimlidir, üretkendir, çalışkandır. Bunlardan kimileri yazmayı bırakmış olsalar da yüreklerimizdedir.

Cumhuriyet’in değerini bilen Cumhuriyet Gazetesi’nin yazarlarını, her şeye karşın Cumhuriyet’in yaşamasını sağlayan yazarlarımızı sevgiyle, saygıyla anıyoruz.

TAHTELBAHİR DENİZALTISININ ŞİFRESİ: “TİAMAT”

Hasan Akarsu

İhsan Oktay Anar 1960 doğumlu olup felsefe öğrenimi görür. Puslu Kıtalar Atlası, Amat, Suskunlar, Yedinci Gün, Galiz Kahraman vb. yapıtlarından sonra okurlarına “Tiamat” romanıyla ulaşır. 1. Dünya Savaşı yıllarında bir Osmanlı gemisi olan Tahtelbahir denizaltısı, Britanya’nın Mısır’dan deniz yoluyla askeri sevkiyatını engellemek için denizdedir. Bir İngiliz şilebi ve iki destroyeri izlerken şilebe saldırır ve gemi mürettebatı, batan şilepteki ganimeti ele geçirir. Asıl olaylar ondan sonra başlar.

Gemi mürettebatında vardiya zabiti Mülazım, onbaşı, Karagümrük, Parlakçı, Abdülbeleş, Tibikom, Kral Çavuş, Baltanur, Bom, Hafız Efendi, Sancı, BaşçarkçıZüp, Ateşçi Arap, Hamamcı vb. kişiler vardır. Paydaht için gemiden “Tiamat” diye bir ileti gönderilir. Birkaç kişi vurulan şilebe girip yiyecek, içki benzeri erzak alırlar. Ambardaki cesetler salgın hastalık olduğunu anımsatır ve kumandanı korkutur. Çivilenmiş bir sandığı alıp gemide açtıklarında içindeki altınları görür ve sevinirler. Sandığı açarken birinin kolu kopar. Buldukları votkaları, biraları içerler. Sandıkta bir olağanüstülük vardır, altınlar demir olur. O sırada gemi iki destroyerin saldırısına uğrayınca inişe geçer. Sandıktan bir yaratık doğrulur, o bir canavardır. Mürettebattan yakaladıklarını sandığa alıp yemektedir. Mürettebat gördükleri karşısında şaşırır. Teslim olmayı ya da direnmeyi düşünürler. Destroyerlerden birini vurmanın sevincini yaşarlar. İkinci destroyer saldırınca zorda kalıp Hayfa’dan yardım isterler.

Olağanüstü olaylar

Gemideki çivilerde de olağanüstülük vardır. Parlakçı’nın, Ateşçi Arap’ın, Baltanur’un kafasına saplanan çiviler sorun olur. Beş kişi ölürken gemi, mürettebat için “çelik tabut, çelik mezar” olacaktır. Sandıktaki elektrik kıvılcımlarıyla başlar her şey. Gemideki altı kişiye çivililerle hükmeden yaratık (canavar) değildir aslında. Bilimsel açıklaması gemi çeliğinin elektrik geçirdiğidir. Kafalarında çivileri olanlar canavara karşı savaşım verirler. Mülazım, Karagümrük, Beleş savaşırken canavar Abdülbeleş’i, Daz’ı, Kibar’ı ağzına alır. O sırada Mülazım, elinde patlayıcıyla canavarın ağzına girer, canavar parçalanır. Mürettebat kurtulur. Denizaltı, deniz üstüne çıkar, ancak su almaya başlar ve çağrı kodu Tiamat olan gemi batar.

Yazar, “Tiamat” romanında savaş ortamında bir denizaltı mürettebatının diğer gemilerle savaşını ayrıntılarıyla, gemi ve deniz terimleri kullanarak anlatır. Mürettebattaki görev sıralamasını, görevli ilişkilerini, geçen zaman içindeki koşullarda olduğu gibi yansıtır. Olağanüstülüklerden yararlandığı, merak ve ilgi uyandırdığı gözlenir.

(*) Tiamat-İhsan Oktay Anar, roman, Everest Yayınları, Şubat 2022, 156 s.

“YUKARLARDA EN UZAKLARDA” (*)

Hasan Akarsu

İnci Aral, Denizli doğumlu olup 1976’dan bu yana yazdığı öykü ve romanlarıyla tanınır. Yeni romanı “Yukarlarda En Uzaklarda” bilimkurgu özelliğini taşır ve yaşam-ölüm üzerinde okurlarını düşünmeye çağırır. Romanda 1980 öncesi Türkiye’de yaşanan olaylar ve günümüze değin uzanan süreçte yaşananlar ilgiyle izlenir.

Fatih, Pazarcıklı bir ailenin devrimci oğludur ve üniversiteyi okurken olayların içindedir. Müjgan ile tanışır, birlikte eylemlere katılırlar. Fatih mühendis, Müjgan ise öğretmen olur. Fatih, cezaevinde yatar, işkence görür. 1980 darbesinden sonra yine rahat bırakılmaz. Türkiye’nin çatısı çökmüştür, çürümüşlük içindedir. Çareyi yurt dışına çıkmakta bulur. Ardından eşi Müjgan ve kızı Akdeniz de gelirler. Yurt dışında, Hollanda’da siyasi göçmen olarak yaşama tutunurlar. Devrimcilerin onları sahiplenışı iyi bir örnektir. Diğer kızları Aydan daha sonra Amerika’da eğitim görür, orada yaşar. Üniversiteye başlayan Akdeniz, tramvay çarpması sonunda ölür. Romanda olaylar, Akdeniz’in ölümünden sonra, öteki dünyada yaşadıklarıyla gelişir. Mutlu aile yuvası dağılır, umutsuzluk, tuzaklar, değerlerin yitirilişi egemendir. Fatih, Türkiye’deki eroin mafyası üzerine kitap yazar. Eşi Müjgan, kızlarını bu yüzden mafyanın öldürdüğünü düşünür. Psikolojik sorunlar yaşar, kliniğe yatar, ilaçlarını kullanmaz ve delilik belirtileri gösterir. Eşinden ayrılır. Kızının acısıyla doludur.

Yıldız tohumu bir kız: Akdeniz

Akdeniz, tanıştığı Noah adlı hippie kılıklı, punkçu gencin yardımıyla ikinci yaşamına tutunur. Bir hayalet gibidir, kuş olup uçar, evlerinin penceresine konar, kendi cenaze törenini, mezarını izler. Noah yardımıyla telsiz kullanır, babasının bilgisayarına iletiler gönderir. Fatih, bu olay karşısında şaşırır, kızının yaşadığına inanır. Akdeniz ikinci yaşamındadır. Hiçliğe dönmüştür, ölümüyle beden yükünden kurtulur. Öte evrende, Samanyolu galaksisinde Diamonds’da yaşar. Fiziksel bir enerjidir artık. Dr. Slay ilgilenir onunla. Yapay organ, klonlama vardır. Dünya gezegeninde hayalet olarak görülecektir. Denis adıyla varlığını sürdürür. Görünmez halde, soyut bir yaşamda Amsterdam’da gezer, kuğuya dönüşüp evlerini, ailesini gözetler. Romanda, bilimkurgu terimleri kullanılır. Hava taksisi, uzay gemisi, telsiz, kozmik bağlar vb. vardır. Akdeniz, bir yıldız tohumudur, yıldızların pırıltısı vardır onda. Kent kadar büyük, dev bir gemide yaşamını sürdürür, yarı dünyalı olan Noah ile aşk yaşar. Onun önceki sevgilisi Zenda’yla ilişkisini öğrenir. Üniversitede okur, seramik, cam tasarımcısı olur. Babası Fatih, Akdeniz’in yeni ülkesini bilir. Aydan ise Amerika’da Abel ile evleneceğini haber verir. Yılbaşını birlikte geçirmek isterler. Amsterdam’da Hotel American’da buluşurlar. Akdeniz de sevgilisi Kurz ile otele gelir. Balo salonunda Fatih, kızı Akdeniz’le dans ederken geçmiş yıllarını anımsar. Abel de Akdeniz’in sevgilisi Aydan’a benzediğini söyler.

İnci Aral, “Yukarlarda En Uzaklarda” adlı bilimkurgu romanında ölümle yaşamı sorgularken ölümden duyulan acıları unutturmak için öteki dünyada bir ikinci yaşam olduğunu düşleyip acıları azaltmaya çalışır. Türkiye’nin yakın tarihinden kesitler de sunan yazar okurlarını düş ve gerçek arasında gezdirir.

(*) Yukarlarda En Uzaklarda-İnci Aral, Roman, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021, 335 s.

Kitap Tanıtımı

YILMAZ ÇONGAR

ERDAL ÖZ

YARIN, NASIL BİR GÜN OLACAKSIN?

GÜNLÜKLER

1956 - 1998

“9 Eylül 1958, Erzurum, Dumlu, saat 14 53:

“İki gecedir fırtına uyutmuyor beni. Dün gece çadırın kapısını öte yana çevirttim. Bu kez rüzgar kapıdan vurmuyor, yine de değişen bir şey yok. Yine yorganın dışında kalan başıma yel vuruyor, uyuyamıyorum. (...)”

Böyle yazıyor Erdal Öz (26 Mart 1935 Sivas, Yıldızeli – 6 Mayıs 2006 İst.) anılarında, oysa ben de bulundum oralarda, Erzurum’da, Dumlu’da, Maşattepe’de. Bu nedenle yazarın“Yarın Nasıl Bir Gün Olacaksın? 1956-1998“ adlı anılarından oluşan yapıtını okurken eski bir dostla karşılaşmış gibi oldum ve sürekli yakınlık duydum. Faik Baysal’ın (1 Aralık 1922 Adapazarı – 9 Aralık 2002 İst.) cenaze töreninde onu görmüştüm, Ataköy 5nci Kısım Camisi’nde öğle namazı sonrası, cemaat cenaze namazına durmuş, imam henüz yerini almamıştı, Faik Baysal musalla taşında, Erdal Öz yanımda, onunla bir süre konuştuk. Faik Baysal’ın Fransızca’dan yaptığı Monte Kristo, Üç Silahşörler gibi çevirilerden bahsettik. Şimdi onunla yine konuşmak isterim ama yok artık, yapıtları, anıları onu yaşıyor.

26 Mart 1935 günü Sivas Yıldızeli’nde doğan Erdal Öz, babasının yargıç olması nedeniyle ilkokulu Uzunköprü ve Muğla’da, ortaokulu Antalya’da, liseyi Tokat’ta okur. Daha sonra babasının mesleğini seçerek öğrenimini İst. Üniversitesi Hukuk Fakültesi’de sürdürür. Fakat, edebiyat tutkusu, Türk Dili’nden aldığı doyumsuz zevk, ilerici, devrimci düşünceleri nedeniyle okuldaki derslere kendini veremez, onları savsaklar, AndreGide’in Dünya Nimetleri adlı yapıtını okur, satırların altını çizer, yazarın değişik bir cinsellik taşıyor olmasına aldırmaz tam tersine onun, bu durumunu gizlemeyip yazılarında açıkça belirtmesini erdemli bir davranış sayar.

Erdal Öz sanata, özellikle edebiyata ilgisiz kişilerin dostluklarını sevmez onlardan sıkılır:

15 Eylül 1956 tarihli günlüğünde :

“Sanata ilgisiz kişilerin dostluğunu da sevmiyorum. Yıllar öncesinde bıraktığım bir arkadaşım ile karşılaştık bugün. Üç saat birlikte dolaştık durduk. Konuştukça onun anılarıma girmiş olan görüntüsü eridi durdu. Üç sıkıcı saatti. Nasıl sıkıldım anlatamam. Sanata bu kadar uzak düşeceğini sanmazdım; en küçük bir ilgisi kalmamıştı. Şiir yazardı. Onun adına üzüldüm. Sanatın, edebiyatın insanı ayıklayan bir yanı da var sanki.”

Arkadaşlarının bazılarında şikayetçidir, bazılarını sever. 16 Eylül 1956 tarihli günlüğünde şöyle yazar:

“Bugün Hilmi Yavuz’la Baylan’a gittik. Ben girmek istemedim, o istedi. Girdik. Sonra masamıza Demir Özlü, Ferit Edgü, Fikret Hakan (Bumin Gaffar), Demirtaş Ceyhun, Oğuz Haluk, Asaf Çiğiltepe geldiler. Sezer (Tansuğ) isimli biri daha vardı. Sanat tarihi asistanıymış. Bir o ağırbaşlıydı. Ötekilerin o davranışlarını unutamayacağım. Bütün işleri birbirlerini işletmekti. En küçük sözü bile kaçırmıyorlardı, hemen işletmeye alaya başlıyorlardı. Çok çirkin buldum bu davranışlarını, ürperdim, sustum. (...) Oysa Hilmi Yavuz, Kemal Özer, Adnan Özyalçiner, Konur Ertop onlar gibi değiller, benim dostlarım bunlar. Onlarla mutluyum.”

Aynı gün yazdığı iki tümcede babasından dert yanar:

“Halamların yanında babam, annemi gereksiz yere azarladı. Böylesi erkeklik gösterilerinden iğreniyorum.”

Ertesi gün yazdığı günlükte yine babasından konu açar:

“(…) Gece Tokat’taki başkatibin oğlu Cengiz Çelikten geldi. Yemeğe kaldı. Babam annemi yine azarladı, hem de onun yanında. Babam hasta ama söylemiyor. Boyuna düşünüyor. Uyuyamıyor. Bu evde mutsuzum. Artık uzaklaşmak, gitmek istiyorum.”

18 Eylül 1956:

“(…) Cemal (Süreya) ile Edip (Cansever), geçinemiyorlar, bunu Cemal’in yüzüne söyledim.

-Bizi şiir hırslarımız bir araya getiriyor. Dedi ki doğru.”

5 Ekim 1956 günü akşamüstü, Adnan Özyalçiner ve Kemal Özer’le buluşup otururlar. Biraz sonra Hilmi Yavuz’da gelir. Masada Edip Cansever’in “Kaybola” adlı şiiri vardır. Hilmi Yavuz çok güzel şiir okur, ne var ki Hilmi, Edip’i hiç sevmez, bu nedenle şiiri kötüleştirmeye çalışarak okur, sonra da “böyle, bir şey anlatan şiiri sevmediğini, şiirin anlaşıldıktan, çözüldükten sonra artık şiir olma özelliğini yitirdiğini “ söyler.

Erdal öz, üniversitede derslerini benimsemez, sınavlara girmez, varsa yoksa edebiyatla yatar, edebiyatla kalkar. San’ata tutkundur, “Sanat ince bir hüzün

yaratmaktır, her işin temelinde hüznün yatar” diye düşünür. Steinbeck’i okur, Fareler ve İnsanlar’ı irdeler, Kafka için “Bir masal soyutlaması içinde yazıyor; gerçek hayatı yansıtan düşle kurgu içiçe.” der.

Atilla İlhan bir konuşmasında Erdal Öz’e der ki:

“Ben hep okuru düşünürüm, yazdıklarım, her okuyanı sarmalı.” O ise böyle düşünmez, yazarın özgürlüğünü savunur.

17 Kasım 1956 Ankara

Artık Ankara’dadır. Baba evini ve sevgilisini bırakmıştır. Evsizdir ve ilk yalnızlığıdır.

6 Aralık 1956’da parasızdır. Yaşama karşı alabildiğine olumsuz, mutsuz ve sıkıntılıdır. Hilmi’ye (Yavuz) ve Adnan’a (Özyalçiner) mektuplar yazar, parasızlık nedeniyle postaya veremez.

19 Eylül 1957

Vüs’at O. Bener’i okur. Dilini “Temiz ve arınmış” bulmaz. Aynı yazarın daha sonra okuduğu Kan adlı öyküsü için ise, “Gereksiz, anlamı olmayan bir karmaşa, kapanıklık, inatla okuyup anlamaya çalıştım, yine de kişilerin hangi kişiler olduklarını, onca anlamaya çalıştığım halde namussuzum anlayamadım” diye yazar.

28 Eylül 1957 tarihli günlüğünde, Sabahattin Ali’nin Kuyucaklı Yusuf’u ile, Dostoyevski’nin Suç ve Ceza’sını karşılaştırır:

“Raskolnikov tedirgin bir kişi olmasına karşın, yüz sayfa boyunca hiç sıkılmaz insanı, okuyucu onu bütün derinliği ile kavramaya çalışır, oysa ötekinde böyle bir şey bulamazsınız. Ben Dostoyevski’nin yöntemini seviyorum” diye yazar.

7 Ekim 1957

Önceki gün İlhan Berk, Andre Gide’in bir sözünü andı:

“Yaşadıklarımız, bizi aşınca yazarız.”

Erdal Öz, Albert Camus’nün “Yabancı” sını okur, Reşat Nuri’nin çevirisini beğenmez. Oscar Wilde’ın Profundis’ini okur ve “Burhan Toprak’ın kötü çevirisi olmasa tadından ölürdüm” diye yazar. Oscar Wilde, zindanda “İstirap” ı anlatırken şöyle der:

“Doğada anlamsız olan hiç bir şey yoktur. İstirap ise en çok anlamı olan şeydir (...) İstirap bizi yeniden Tanrı’yla buluşturur (...) Sevinç ve kahkahanın arkasında, kaba, sert, kaşarlanmış bir mizaç olabilir ama ıstırabın arkasında her zaman ıstırab vardır.”

Erdal Öz, üniversite öğrenimini yarım bırakır, askere gitmeye karar verir. 7 Mayıs 1958’de Ankara Zırhlı Birlikler Okulu’nda yedek subay öğrencisidir. Askeri eğitimin son günleri yaklaşmış, kurasını çekmiş, Oltu’ya gidecektir.

9 Mayıs 1958 tarihli günlüğünde, İstanbul'da okurken aşık olduğu Türkan adlı sevgilisini anar:

“İşte inatla susuyor, tek satır bile yazmıyor, öyle sağlam bir temele oturmasa da, kendini böyle ağırdan satışına vuruluyorum (...) Onu unutmak istemiyorum.” Diye yazar. O günlerde “Babamdı” adlı bir öykü kaleme alır ve yayınlanması için Pazar Postası dergisine yani Muzaffer Erdost'a gönderir.

1958Yılı Mayıs ayı ortalarında Erdal Öz, Yedek Subay Okulu'nu bitirir. Asteğmen olur, omuzuna demir takar ve Ardahan'a gider.

9 Eylül 1958 tarihli günlüğünde Erzurum'dadır. Ardahan'daki birliği onu, bazı tankları almak üzere Dumluyaz'a göndermiştir. Emrinde birkaç çavuş, onbaşı ve erattan oluşan küçük bir birlik vardır. Havalar soğuktur, çadırlarda yatarlar, üşürler, sevgilisini düşünür, “ Karda kışta, dağ başında çadırlarda bir tek beylikle (battaniyeyle)örtünmek ölümün ta kendisi” diye yazar,bunlara karşın yine de Goethe İle Konuşmalar adlı kitabı okur.

15 Eylül 1958

“Az önce Tümen Komutanı geldi, bana bir iki bağırdı, çağırdı. Gitti. Artık alıştım böyle şeylere.”

25 Eylül 1958 günü Erdal Öz, Erzurum Mareşal Çakmak Hastanesi Bevliye (idrar yolları) koğuşunda yatmaktadır. Hasta değildir, izin almak İstanbul'a gitmek istemiş, izin verilmeyince bu yola başvurmuştur. O günlerde Komutanı onun bıyıklarını kestirmiştir. Yanındaki yataklarda yatan hastaların durumları çok acıklıdır, hele bir teğmen yanmış, doktorlar yanık derilerini yüzmüşler, sürekli bağırp inlemektedir.

8 Ekim 1958 İstanbul Hukuk Fakültesi kantininde sevgiliyle buluşur, uzun uzun konuşurlar, sonuçta sevgilisi onu terkeder. Erdal Öz titrer, inançsız bir titremedir bu. Akşam Haydarpaşa Gar Lokantası'nda rakıyı fazla kaçırır, cebinde Ardahan bileti vardır.

21 Ocak 1959 Ardahan

Erdal Öz'ün bulunduğu askeri birlikte, çok sevdiği iri bir köpeği vardır. Bu köpeği gece garajın duvarında gören nöbetçi asker yangın küreğinin keskin tarafıyla hayvancağızın kafasını yarar. Köpeği bir çukurda inlerken bulurlar. Erdal Öz onu veterinerine götürür, yarasına dikiş attırır, günlerce kendi odasında bakar, pansuman yapar, merhem sürer. Sonunda köpek iyileşir, diğer köpeklerle oynamaya başlar. Mutlu son...

Askerliğinin son ayları çok sıkıntılı geçer, üstleri izine gider, tüm sorumluluk ona kalır, üstelik soğuktan sağ kulağı donar, uzun tedaviden sonra iyileşir.

Erdal Öz, bir süre sonra askerliğini bitirir, Yargıç olan babası da emekli olmuş ve Kırşehir'e yerleşmiştir. Şimdi o ailesinin yanındadır. Üzerinde büyük bir yorgunluk

vardır, huzursuz ve bıkkındır. Yazınsal açığını kapatmak için kendini zorlar, okuyacağı kitapları sıraya koyar, Balzac (Balzak), Rilke, Dostoyevski ve diğerleri sıralarını beklemektedir.

30 Haziran 1959

Erdal Öz kadınları özlemiştir. Anadolu'nun tutucu atmosferinde karşı cinsle ilişki kurmak olanaksızdır. Cinsellik içermeyen aşkı mutsuz ve umutsuz bitmiştir. Yaşam karşısında beceriksizdir. O günleri için şunları yazar:

“Kadın hep bir amaçtı benim için. (...) Elime geçen her fırsatı kullanmaya kalkınca da bende bir iğrenme başlıyor; kendimden tiksiniyorum. Bu tiksintiyle bir süre idare ediyorum; ama sonra yine o dayanılmaz ağrı, o dışı özlemi öne geçiyor. (...) Dokunmak ve sevişmek önce, aşk bunlarla da gelebilir.

(Anılar 1971 tarihine geçer)

9 Haziran 1971 Ankara

Erdal Öz bugün 14 30 da Dışkapı'daki Yıldırım Bölge Merkez Komutanlığı'ndaki gözetli koğuşundadır. Önce sıkıyönetim mahkemesine götürülür, bir süre sonra da askeri savcının karşısına çıkarılır. Suç unsurları ise; sahibi olduğu Sergi Kitabevi'nin (Ankara'da Kızılay'da Büyük Sinema'nın bulunduğu pasajın girişinde) paket kağıtlarına devrimci düşünür ve önderlerinin sözlerinden seçerek yazdığı 27 adet kısa metindir. O metinlerden bir kaçı:

“Oysa Türk'ün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyi.Öyleyse ya bağımsızlık ya ölüm.” Mustafa Kemal

“Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür,

Ve bir orman gibi kardeşçesine” Nazım Hikmet

“Emperyalizm var oldukça savaş tehlikesi de vardır” HoChiMinh

“İnsanlar şu veya bu şekilde ölecektir. Kötü olan, arkası düşmana dönük olarak utanç içinde ölmektir.” Fidel Castro

Metinler hakkında bir yıl önce suç unsuruna rastlanmamasına karşın bu kez Sıkı Yönetim Mahkemesi'nde TCK. nın 142 nci maddesi uyarınca tutuklanmasına karar verilir.

Kelepçe vurulur, akşama doğru Mamak Askeri Cezaevi'nin 1 numaralı koğuşundadır. Kapıdan girince en önde üst kattaki ranzada kirli ve pis kokan bir yatağın içindedir. Demir parmaklıkların gerisinde şişko bir gardiyan ... Koğuş nöbetçisi gece horlayanları dürtür, sayıklayanlar, çıplak kollar, açık göğüsler, bacaklar... Koğuşta 15 siyasi tutuklu var, gerisi askerken suç işlemiş olan erler. Çaycı da, terzi de tutuklulardan. Yan koğuşta Fakir Baykurt, Sadun Aren, Turgut Kazan vb. Hepsinin

saçları aynı, sıfır numara kazınmış. Koğuşta ne tipler var; firariler (kaçaklar), astsubayın kafasını yaranlar, çamaşırında bit çıkanlar, elleri bileklerinden kopuk olanlar (bomba savururken elinde patlamış).

Gece yeni tutuklular gelir, Mümtaz Soysal, Bahri Savcı, İlhami Soysal, Uluç Gürkan, vb. Onları gören tüm tutuklular hep bir ağızdan bağırlar: “Bağımsız Türkiye!...Bağımsız Türkiye!...” Koridor bu seslerle inler, gardiyanlar koğuşlara girer sustururlar...

17 Haziran 1971 günü koridorun sonundaki hücrede yatan Deniz Gezmiş'i görmek isteyen iki kişiyi gardiyanlar çok döver, o sırada koğuşa yakın duran bir gardiyanı tutuklular rehin alır, olay büyür, alarm verilir, askeri birlikler cezaevini sarar, tanklar gelir, Deniz'in boğuk sesi duyulur: “Direnin!”.

Sonunda durum sakinleşir, tatlıya bağlanır.

16 Temmuz 1971 günü Gün (Zileli) ve Asgar (Yılmaz) cezaevinin bahçesinde dolaşırken gözaltı koğuşunun penceresinde duran Oral Çalışkan'la konuşmak isterlerler. Nöbetçiler “Çekilin lan!” diye bağırınca Gün'de “Adam gibi konuş!” diye bağırlr. Bu sesleri duyan bir teğmenle bir astsubay yanlarına aldıkları beş kişi ile Gün'le Asgar'ı tekme tokat döverler ve hücreye atarlar. Aynı hücrede Fahri Erдің'in akıl hastası oğlu da vardır. Araya yarbay girer, ikisi de hücreden çıkarılır.

19 Temmuz 1971 Dışkapı

Erdal Öz, Dışkapı'da yeni cezaevine götürölür. Burada yemekler daha iyidir, suyu da boldur. Demir kapıdan Ankara Kalesi görünür. Şimdi eşi Ülkü'ye ve kızı Senem'e daha yakındır.

Erdal Öz, 17 Ağustos 1971'de yine Mamak As. Cezaevi'ne götürölür. Özgürlüğüne kavuşması için 18 Eylül gününü beklemek zorundadır ama yaşamının umutlu fakat çok değişik olaylar içinde geçen bu kesiminde önüne yepyeni bir pencere açılacak, son haftalarda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarıyla görüşme fırsatı bulacak, o günlerin verdiği esin ve tanıklıkla on binlerce okurun ellerinden düşmeyen (Gülünün Solduğu Akşam, Can Yayınları - Deniz Gezmiş Anlatıyor, Cem Yayınları) adlı yapıtlar doğacaktır.

23 Mayıs 1972 günü Erdal Öz, bir kez daha gözaltına alınır. Ankara'da, Sergi Kitapevi'nden alınarak Muhabere Okulu'na götürölür. 30 Mayıs'ta sorgusu yapılır, 3 Haziran'da Mamak As. Cezaevi'nin arka hücrelerinden birine atılır. Hücresi çok küçüktür. Kapısı demir ve kilitli. Tuvaletle birlikte 4 küçük adımda biter. Koridorda nöbetçiler değişir, seslerini ezberlemiştir. Rap raprap, kıt'a dur! Sola dön! Saat 18'de arka hücreden acı dolu çığlıklar.... Vurmayın!.. Bağırtilar 10 dakika sürer, sonra sessizlik.

8 Haziran 1972

Saat 17’de birini getirirler, koridorda sürekli döverler, o denli çok vururlar, ama o hiç ses çıkarmaz, yalnızca “Baş üstüne komutanım!” der.

Hücrede vakit geçirmek için resimler yapar, örneğin ayakkabılarının resmini. Tutuklandıktan bir gün sonra Sergi Kitabevi mühürlenmiştir. Hapisten kurtulunca orayı Remzi İnanç’a devretmeyi düşünür.

22 Haz. 1972

Duruşmaya götürülür, Altan Öymen’le birlikte. Sonuçta 3 numaralı mahkemece tutuklanır. Aynı gün hücreden çıkarılır, iki kişilik bir yere konur, kapısı hep açıktır, rahatlamıştır. Dört gün sonra acı bir haber alır, eşi Ülkü’de gözaltına alınmıştır. Nedeni, önceki ifadelerde Ülkü’nün adının geçmesidir.

24 Haziran 1972 saat 14.25

Uçak kaçırılma olayıyla ilgili olarak gözaltına alınmış olan beş kişi birdenbire tahliye olur. Oysa Erdal öz aynı olay nedeniyle ve hiç ilgisiz olduğu halde hala tutukludur.

6 ay süren tutukluluğu Ekim ortalarında sona erer, yargılanması tutuksuz olacaktır. Artık o özgürdür. Duruşma, 15 Haziran 1973’te aklanma ile sonuçlanır.

Ailesi, 1963 yılında Kırşehir’den ayrılarak Bursa’ya yerleşmiştir. Babası Şefik Bey 1976 yılına yani ölünceye dek orada noterlik yapar.

Erdal Öz’ün 1973 yılı günlükleri azdır. Onlarda eski eşi Ülkü ile çekişmelerini anlatır. Eşinin kendisini sevmediğine inanmaktadır.

22 Ocak 1973

“Hayır, beni sevmiyor, bensiz edemeyeceğine inanıyor ve bu duyguyu sevmekle karıştırıyor. Bir sürgün müyüm yoksa?”

9 Şubat 1973

“Yenilmek istemiyorum. Bir ev köpeği olmak istemiyorum. Dün gece herşey bir kez daha koptu. (Arkadaşlarımla olacağım) dedim. (Cehenneme kadar yolun var!) dedi. Ben cehennemden çıkmıştım oysa. Mamak As. Cezaevi bir cehennemdi, onu içimden atamadım. Çantamı aldım, atladım bir otobüse, ver elini Bursa. Anamın, babamın evi. İçim kapkara...

18 Şubat 1973

Yaşar Kemal’le konuşurken, çok güçlük çekerek yazdığından yakınıır. O ise, “Yazarken alçak gönüllü ol” der.

Erdal Öz, 1974 yılında Ankara’dan ayrılarak İstanbul’a yerleşir. Arkadaş Kitaplar’a ortak olur. 1978 yılında evden ayrılır, eşi Ülkü Işın’la 1980 yılında

boşanmalarının ardından aynı yıl Samiye Erer'le evlenir. 1981 yılında Can Yayınlarını kurar, 2006 yılında ölümüne dek İstanbul'da yaşar.

22 Mart 1994

Bacanağının elindeki fazla biletle turistik olarak Tayland'a gitmiştir. Otelde Ahmet Oktay'ın bir yazısını okur ve anı defterine şöyle yazar:

"Ahmet'in alışkanlığıdır bu. Hiç şaşırmadım. Hep olduğundan çok çok üstün görünme peşindedir. Anlaşılır şeyleri anlaşılmaza çevirmekte ustadır. Bu, onun entelektüel tavrıdır. Nedense hiç vazgeçmedi bu tutumundan.

Aynı gün, saat 18 10

Yeni biri, belli ki Alman, iki küçük Tay (Tayland) kızıyla geldi, doğruca yukarıya odalarına çıktılar AIDS şüphesi nedeniyle çoğu, kızları becermekten korkuyormuş (...)

Aynı gün, saat 10 45

Tahsin Yücel'in belli ki bir çevirmenlik becerisi var, ama Türkçe'sindeki inatçı kılıçklar okunan metnin anlaşılmasını güçlendiriyor.

24 Ağustos 1997 Şile

İki ay içinde 10 öykü yazar ve günlüğünde şöyle der:

"Öykü ancak okunarak beğenilsin; bir başkasına konusu özetlenip anlatılınca öykü, öykülüğünü yitirsin istiyorum. Ama okur, öyküyü okumaya başlayınca, öyküden kopamasın, yapışsın öyküye, sonuna kadar sürüklesin öykü onu. Bu elbette okurun değil, öykünün görevi."

13 Ekim 1997

Ödüllere katılıp katılmamak konusunda ikirciklidir ve düşüncelerini şöyle açıklar:

"Önceleri hiçbir ödüle katılmama kararındaydım, düşüncem yavaş yavaş değişiyor. Birtakım ib.elerindikkatini çekmek, onları yazmak zorunda bırakmak için ödüllere katılmak gerekiyor sanırım. Ödül almak, ödül denen serseri kurşuna hedef olmaktır bence.(...) O zaman da birtakım ib.eler kitabımı övmek zorunda kalabilirler "

Aynı gün, Orhan Pamuk gelir yayınevine. Erdal Öz, onu iyi tanır, onun için "Kendini yalnız Yaşar Kemal'le kıyaslar. İkisinin dışında da -açık ki- hiçbir yazarı var saymaz," der. Orhan Pamuk, Erdal Öz'den, yeni kitabını imzalayarak vermesini ister. Bundan sonrasını Erdal Öz'ün anılarından okuyalım:

"Bir ara şöyle dedi gülerek: (Elimden kaçırdığım yıldız yazarım Orhan Pamuk'a sevgilerle, diye yaz kitabına), gülüştük. Ben s.ktiri çektim."

3 Haziran 1998

Sait Faik Hikaye Armağanı'nı Orhan Duru'yla bölüştürerek Sular Ne Güzelse adlı kitabıma verdiler. Eksik olmasınlar, sağ olsunlar, bu ödül beni pek sevindirmedi. Doğrusu bu ödülü bir başkasıyla paylaşmayı hiç düşünmüyordum. Hiç vermeyebilirlerdi de. Ama sanırım ellerinden gelmedi. Orhan Duru'yla aramızda ödülü ikiye böldüler. Bu da ödülün gerilimini, sevincini büyük ölçüde sildi götürdü.

20 Haziran 1998 Şile

Erdal Öz, Umberto Eco, (Eko) bir sorum üzerine şöyle dedi:

“Gülün Adı'nı yazdıktan sonra roman okumaktan nefret ettim. Benden kötü yazarlardan nefret ettim. Benim kadar iyi yazarlardan da nefret ettim. Ama benden daha iyi yazarlardan en çok nefret ettim.”

Güzel bir yakalayıştı.

30 Temmuz 1998 saat 00.15

Evli olmasaydım bu, günlük notlar, kesinlikle başka türlü olurdu. Evlilik, günlük tutmakta bile bir ön sansür getiriyor. Bu bir gerçek.

31 Temmuz 1998,Cuma, Gülköy, saat 12.00

Ataç'ı okur, Onun, Öztürkçe konusunda aşırılığını, bağnazlığını şöyle açıklar: “Bağnazlığın da gerektirdiği günler vardır; bütün devrim işlerinde olduğu gibi dil işinde

debiz şimdi o günlerdeyiz. Eski daha yenilmemiştir; gevşek davrandık mı dönüverir, ne yapmışsak hepsini yıkar. Görüyoruz ki yıkıyor da.”

3 Ağustos 1998, Şile

Erdal Öz, Nurullah Ataç'ı çok sever, yine okuduğu yazı Ataç'a aittir. Onun doğum günü yıldönümünde söylediklerini şöyle iletir:

“...Ben bu yeryüzünde yapabileceğimi yaptım, çok bir şey değil, o kadar geldi elimden,bundan sonra da bir şey katamam yaptıklarına, gücümün günden güne azaldığını duyuyorum.”

10 Ağustos 1998, Pazartesi Şile

Yılmaz Çolpan'nın Ataç'ın Sözcükleri adlı kitabını tarayıp Ataç'ın üretilip sunduğu, bugün konuşma dilimize, yazı dilimize girmiş sözcükleri günlüklerine alır:

“Akım: cereyan, alışkı: adet, anı:hatıra, anlatı: recit, Araç: vasıta, asalak: parasite (...) bağnaz: mutaassıp, (...), bellek: hafıza, biçim: şekil(...)”

(burada tam 212 sözcük yazılıdır.)

26 Ağustos 1998 Çarşamba

Özdemir İnce'den faks gelmiş, Erdal Öz'e üç şiir göndermiş , biri Cemal Süreya'nın "Kesik", diğeri Ercüment Uçarı'nın "Yokluklu Gün", sonuncusu Erdal Öz'ün "Tükenmeyen Umut". Bundan sonrasını Erdal Öz'ün anılarından okuyalım:

"(...) Şiirden daha kopmadığım, kopmak üzere olduğum zamanlar. (...) Necati Cumalı'nın (Güler) üzerine yazdığı çok güzel bir şiiri vardır, ona benzettim. Ama bilmiyorum, Necati'nin şiiri o zaman var mıydı? (...) Çünkü o heriften nefret ediyorum, (...) Tıpkı Fazıl Hüsni Dağlarca'dan nefret ettiğim gibi. Kötülük gördüm ben bu insanlardan, ama sanatlarıyla o çirkin kişiliklerini asla karıştırmam."

24 Kasım 1998 Salı saat 21.05

Erdal Öz'ün oğlu gelir ve o şöyle yazar:

"Can geldi Amerika'dan. Dört aydır yoktu. Çok değişmiş. Ama bir Amerikalı olmamış; sevindim, tam antiAmerikan bir tip çıktı karşıma. Bu nereye kadar sürer, bilemem. Büyümüş Can. Giden çocuk değil. İyi ki değil. Gönderirken umutsuzdum. Şimdi çok umutluyum. Bu da mutlu etti beni. Gelişini beklerken tedirgindim; ilk kez Can konusunda içim bu kadar rahat."

Işıklar içinde rahat uyu Erdal Öz, bugün Can Yayınları Can'ın yönetiminde.Yarın Nasıl Bir Gün Olacaksın? GÜNLÜKLER 1956 – 1998, Erdal Öz, Yayına Hazırlayan Ayşe Sarısayın 1. Basım: Mart 2016, İstanbul, Can Sanat Yayınları AŞ

GERİ VERMEK

HİKMET KURTER

Dün sabah dükkânıma gelen kırk yaşlarında, balık etinde, at yelesi gibi açık kumral saçları –belki de kullandığı boyadan- sarıya çalan, iyi giyimli kadın evindeki kitapları satmak istediğini söyleyince,

-İnsanın okuduğu kitapları elinden çıkarması oldukça güç olmalı, dedim.

-Niye ki? dedi. Evde çok yer kaplıyorlar. Tozu, kiri de cabası. Hem ben kitap okumam ki.

“Hadi bakalım. Buyurun buradan yakın. Söylenecek söz mü şimdi bu?” dedim içimden.

-Kim okur?.. Daha doğrusu evinizdeki kitapları kim okudu?

-Kocam.

-Peki kocanızın kitapları satmak istediğinizden haberi var mı?

-O çok anlayışlı, çok uysal, dünya tatlısı bir adamdır. Bana karışmaz. Yaptıklarına kızmaz...

Sözü uzatmayayım. Öğleden sonra verdiği adrese gittim. Elden geçirdiğim kitapların yirmisini ayırdım.

-Bu yirmi kitaba bin lira veririm, dedim.

-İyiymiş, dedi at yelesi gibi saçları olan kadın. Peki diğerleri?.. Diğerlerini almayacak mısınız?

-Dükkânımı gördünüz. Küçük, daracık. Üstelik silme kitaplarla dolu. İçine daha fazla kitap sığdırmam olanaksız. Ama merak etmeyin. Geriye kalanları komşularımdan birine salık vereceğim. Öteki esnafı gözetmek, alışveriş etmesini sağlamak bizim Ahilik geleneğimizin gereğidir.

Aldığım kitapların parasını ödeyip çarşıya döndüm.

(71)

Galatasaray’da Aslıhan Çarşısı’nda eski kitap alıp satan bir sahafım. Kitaplara olan sevgim, düşkünlüğüm sonunda bir mesleğe dönüştü. Lise son sınıftayken gidip gelmeye başladığım Beyazıt Sahaflar Çarşısı’nda on sekiz yıl sonra dükkân açarak sahaflığa başlayacağımı nereden bilebilirdim ki?..

Bugün baba mesleğini Kadıköy’de sürdüren oğlum da kitaplar arasında dünyaya geldi, kitaplar arasında büyüdü.

Sahaflığı meslek büyüklerimden öğrendim. Ustamız, üstadımız, pirimiz Raif Yelkenci’dir. Onu Hacı Muzaffer Ozak izler. Her ikisi de rahmetli oldular. Şimdiki duayenimiz, Allah uzun ömürler versin, İbrahim Manav ustamızdır.

Sahafların piri Raif Yelkenci’den öğrendik. “Üçe beşe bakılmaz. Değerinin yarısına bile olsa kitap gerçek sahibine verilir.” Kitap almak üzere gittiğim bir evde karşıma az bulunur, sahaflık değeri yüksek bir kitap çıktığında elim ayağım dolaşır, heyecanlanırım. Hemen o an, sayfalarını okşarcasına çevirdiğim kitabın gerçek sahibinin kim olduğunu düşünmeye başlarım.

Eski kitapların peşinde koşanlar arasında kimler yoktur kimler? Üniversite öğretim üyeleri, araştırmacılar, yazar-çizer takımı, tarihçiler, sanat tarihçileri, arkeologlar, sinemacılar, tiyatrocular, gazeteciler... Hafta sonları –cumartesi günleri- dükkânımın içi, dışı bu entelektüellerle dolar taşar. Otururlar. Tarihten, siyasetten, felsefeden, sanattan, edebiyattan konuşur, tartışırlar. Tartışmalar bazen kırıcı boyutlara ulaşır. Neyse ki sonunda her şeyi tatlıya bağlamayı bilirler.

Raif Yelkenci sert adamdı. Yanına gitmeye çekinirdik. Bizlere –genç sahaflara- kitaplara ilişkin sorular yöneltir, bilgimizi yoklar, bilemezsek azarlardı. Ondan korkuma Osmanlıca, İngilizce, Fransızca, Almancayı şöyle böyle söker, anlar oldum.

(72)

Bir gün rahmetliyle dükkânımın önünde ayaküstü sohbet ediyorduk. Bir alıcı geldi. Raftaki romanlardan birinin ederini sordu.

-On lira, dedim.

-Yedi lira olmaz mı? dedi.

-Olmaz, deyince çekip gitti.

Ustamızın bana dik dik bakmasından pot kırdığımı anlamıştım. “İşte şimdi paparayı yedim.” diye düşünürken üstadımız sevecen bir sesle,

-Sen o kitabı kaç a almıştın? diye sordu.

-Olsa olsa elli kuruşa falan almış olmalıyım.

-Ama artık o kitabın alış fiyatı yedi lira. Müşteri geri çevrilmez, gücendirilmez.

Bana öyle bir ders verdi ki, o günden sonra alıcılarıma hoşgörölü davranmayı kendime ilke edindim. Alıcılar dedim de... Alıcılar çeşit çeşittir. Kimisi parasını hemen ödeyip kitabına kavuşan cinstendir. Kimisi ayırttığı kitabın ardından aylarca dükkâna uğramayan takımındandır. Kararsız Kasım dediğim kimisi de vardır ki, bir kitap beğenir. Almaz. “Al şunu, kaçırma” diye üstelerim. Mırın kırın eder, ipe un serer, ağırdan alır... Kitap satıldıktan sonra da, “Onu ben alacaktım. Başkasına neden sattın ki?” diye ah vah eder. Aşiremento yapanlardan söz etmemek olmaz. Bu cins alıcılar, sözde bana fark ettirmeden çantalarına kitap indirdiğini sananlardır. Aldığı –çaldığı mı demeliydim?- kitabın pek bir piyasa değeri yoksa görmezden gelirim. Ama tırtıkçının tipini, boyunu bosunu, saç rengini, göz rengini adamakıllı belleğime kazırım. Bir dahaki gelişinde, “Geçenlerde benden habersiz aldığınızı sandığınız kitabın yazarının bakın, böyle bir yapıtı daha var. İsterseniz onu da size armağan edebilirim.” derim. Ancaak... En hoşlanmadıklarım, yüz vermediklerim, asla kitap satmak istemediklerim bibliyomanlar yani kitap hastalarıdır. Kitap

(73)

hastasına kaptırılan kitaptan bir daha hayır gelmez. Bibliyomanlar ellerine geçirdikleri kitapları ölene dek –ki kitapların dönüp dolaşıp geleceği yer sahaf dükkânıdır.- kimselere göstermezler, el sürdürmezler, yararlanılmasına izin vermezler...

Beyazıt Sahaflar Çarşısı'ndan Galatasaray'daki Aslıhan Çarşısı'na geçtiğimde efemera denen eski fotoğraflar, gazeteler, biletler, senetler, faturalar, diplomalar, karneler, pasaportlar, mektuplar, afişler ve bunlara benzer bir sürü ıvır zıvırı biriktiren meraklılar, koleksiyoncular türemişti. Mahalle aralarında dolaşan eskici-hurdacılar topladıkları bu türden nesneleri bana da getirirler. Onlardan biri de Kasımpaşalı Çingene hurdacıdır. Kasımpaşalı, “Ağabey,” der, “bulduğum malı vallahi de billahi de ilk önce sana getiriyorum.” Neden böyle der?.. En çok parayı benim verdiğimi bilir de ondan. Ama bana uğramadan evvel en az birkaç esnafın kapısını çaldığını da ben bilirim.

Dükkânımın içi, dışının kitap kurtlarıyla dolup taşıdığı bir cumartesi günü Çingene hurdacı on tane fotoğraf getirdi. Eline on beş lira tutuşturdum, gönderdim. Olayın yakından tanıdığı olan kitapseverlerden biri,

-Eski fotoğrafların tanesini bir liradan satıyorken sen tuttun on fotoğraf için adama on beş lira verdin. Aklıma bir Nasrettin Hoca fıkrası getirdin, dedi. Hoca, on kuruşa aldığı yumurtaları dokuz kuruştan satarmış. “Bu nasıl ticaret yapmaktır Hocaefendi?” diye soranlara, “Dostlar alışverişte görsünler.” diye karşılık verirmiş. Seninki de o hesap mı?

-Yaptığıma bir pazarlama taktiği, kaz gelecek yerden tavuğu esirgememe yöntemi diyemez miyiz? dedim. Böyle davranarak onu en çok hoşnut eden esnafın ben olduğuna inandırmış, karşılığını da fazlasıyla almışımdır. Kimi kez bana öyle şeyler getirmiştir ki, değil bir yıllık, birkaç yıllık kazancımı bir anda çıkarmışımıdır. Hangi birinden söz etse

(74)

Mütareke Döneminde bağlaşık devletlerin işgali altındaki İstanbul'da Kuvayı Milliye Hareketinin duvarlara astırdığı direniş afişlerinden mi yoksa Sait Faik'in İsviçre'ye yüksek öğrenim görmeye giderken notere onaylattırdığı lise diplomasının çevirisinden mi?..

Meslektaşım Avni'den defalarca, tekrar tekrar özür diledim. Onu bu sabah gönderdiğim yerden eli boş dönmüştü. Ama şunu da kesinlikle biliyordum ki, beni yanıltan, sahaf komşuma havanda su dövdüren, o at yelesi gibi saçları olan kadın çok geçmeden buraya damlayacaktı.

Kestirdiğim gibi, öğle vakti, alı al moru mor çıkageldi. Titrek bir sesle,

-Dün benden aldığınız kitapları satmadınız, değil mi? dedi. Ne olur, satmadığınızı söyleyin!

Kaşlarımı çatarak,

-Sattım ya da satmadım. Size ne bundan? dedim.

-Eğer sattıysanız fırtına... Ne fırtınası... Kasırga kopacak demektir.

-Fırtına ya da kasırga neden kopacakmış? Anlatın da öğrenelim.

-Kocam... Kocam çok sinirlidir de... Kitaplarını sattığımı anlayacak olursa beni kıştır kıştır keser, öldürür.

Kendimi daha fazla tutamadım.

-Hani kocanız çok anlayışlı, çok uysal, dünya tatlısı bir adamdı? dedim kızgınlıkla. Bu sabah diğer kitaplarınızı alması için çarşı esnafından birini evinize yolladım. Sahaf komşum kapınızı çalmış. Kapının eşiğinde beliren, iri yarı, ablak suratlı, ağzında bir şeyler çiğneyen bir herif...

-Tamam işte. O, benim boyu devrilesi kocamdır. Pisboğazın tekidir. Atıştırmadan duramaz.

-Sahaf meslektaşına kaba bir biçimde, "Ne var, ne istiyorsun?" diye sormuş. Böyle bir karşılanma beklemeyen meslektaşım şaşkınlığa uğrayarak, "Kitap... Burada kitap... Satılık kitap varmış da..." diye kekelemiş. Sizin o çok anlayışlı, çok uysal, dünya tatlısı kocanız,

(75)

“Burada satılık kitap mitap yok. Hadi yallah!” diye kovmaktan beter etmiş sahaf arkadaşımı. Boş yere yorduğum, üzdüğüm için meslektaşım Avni’den özür üstüne özür diledim. Şimdi siz karşıma geçmiş, “Kitapları satmadınız, değil mi?” diyorsunuz

Sarıya çalan açık kumral saçlı kadın söylediklerimi süt dökmüş kedi gibi dinliyordu. Derin bir soluk aldıktan sonra yalvarırcasına,

-Tanrı aşkına söyleyin, dedi. Satmadınız değil mi?

-Evet satmadım, dedim.

-Oh, çok şükür!

-Bunca yıldır yaptığım mesleğimden edindiğim deneyimlere dayanarak satmamanın daha doğru olacağına karar verdim. .

Otuz saniye öncesinin o durgun, o süklüm püklüm kadını birden canlandı, sevinçle ellerini çırpıtı:

-Öyleyse... Öyleyse kitapları bana geri vereceksiniz, değil mi?

Şu püsküllü belanın sorduğu soruya bakın. “Kitapları geri verecek miymişim?” Elbette vereceğim. Budalalığımından değil, içimdeki hakkaniyet duygusundan vereceğim. Doğrudan, haktan hukuktan yana bir yaradılışa sahip olduğum için vereceğim.

-Benden aldığınız parayı geri verecek olursanız, dedim, ben de size kitaplarınızı iade ederim.

-Şey... Ben paranın bir kısmını, beş yüz lira kadarını harcadım. Birkaç parça giysi, birtakım kozmetik ürünler aldım. Bakımına önem veririm de... Size şimdilik beş yüz lira versem, kalanını da en yakın zamanda getirsem, olur mu?

-Peki tamam, demekten başka ne diyebilirdim ki?

Az biraz sonra, bakımına önem veren kadın, iki torbaya doldurduğum kitaplarıyla yanımdan ayrılırken, “Beş yüz papelimi bana geri verecek mi yoksa üzerine bir bardak su mu içeceğim?” diye düşünmekten kendimi alamıyordum.

SENİ UNUTMAK

ECEM NUR TOPLAR

Yabancı bir şarkı eşliğinde büyükçe bir kanepede yazmaktayım. Şarkılar arasında bir bir dolaştım. Belleğimi yokladım. Baktım yetmedi rastgele bastım. Şansıma bak ki denk de geldi tam bana uyan şarkılar. Dili, melodisi, enstrümanı önemsiz bugün. Sadece sözlere odaklıyım. Çok büyük bir yazık sana ve bana. Sana yazık çünkü sen seni her şarkıda arayan bu insandan habersizsin. Bana yazık çünkü ben senin bu habersiz durumunu izlemekten mağdurum/kıygınım. Keşke dilekçemi ortaya koyabileceğim, itiraz sunabileceğim merciler olsa. O merciler sen olsan bir anda. Sana anlatsam nasıl korkunç sensiz bu yaşam. Saatler nasıl yavaş ve boşa akıyor. Sana gitmeyen her yol nasıl çekilmez bir durum alıyor. Senin yerine koyamadığım şarkılar nasıl çalma listemden çıkıyor. Bunları anlatmak isterdim. Sen bilmiyorsun çünkü. Aptal buluyorum seni. Anlayamıyorsun diye. Ancak bana kırılma. Asıl aptallık bende. Kendimi suçlamaktan sana yüklenişim.

Bu aralar yeni bir kitap okuyorum. Adam çok seviyor. Tonlarca mektup yazıyor. Çok özlüyor belli. Onla oldukça benziyoruz. O da seviyor, ben de. O da yazıyor, ben de. O da uzak, ben de.

Şimdi sana ne diye seslenmeliyim. Hislerime ve duygularıma o kadar uzaksın ki. Bana olan bakışın sana olan bakışıma o kadar saçma kaçıyor ki. Yabancı... Sana “yabancı” demeliyim. “Hey yabancı!” Bence gayet iyi durdu. Merak edip duruyorum nasılinı. Nasıl bir yabancıyı bu kadar bekliyorum diye. Bu bekleyiş çok uzun bir süreci kapsıyor. Başlangıcı anımsamıyorum. Sonu gözükmüyor. Geceleri daha çok bekler oldum.

Trene bindim bu gece. Trenin durduğu istasyonlarda nöbetteyim. Çaktırmazcasına her duruşunda kimler durakta bekler, kimler vagonlara doğru yönelir, kimler el salları bakarım. Uzun bir yolculuk için bilet almıştım. Tren nereye gidiyor aldırılmamıştım. Uzunca bir yoldu onun ayırdındaydım. En çok durakta duran hangisiyse o trenin biletini almışım. Tek yön. Nereye gider bu tren, sonsuzluğa mı? Söylesene sonu olmayan bir yolculukta karşılaşır mıyım seninle. Dünya yuvarlak, kaç kez çevresini dolaşsam rastlaşırız?

Tren demirler üzerinde giderken biraz da peronun içini gözlemledim. Bayağı insan vardı. Şu bana düşman evrenin oyununa bak. Düşman olan ırktan iki insan, siyah ve beyaz iki kişi karşılıklı oturabiliyor ama ben senle aynı evrende

miyim onu bile bilmiyorum. Yıllardır arıyorum. O koltuklarda, boş sokaklarda, vedasız duraklarda, üzgün yüzlerde ve bükük boyunlarda.

Seninle geçmişte bir ev tutmuştuk. Anımsar mısın? Semtini anımsamıyorum ama o ev usumda kazılı. Sokağını her gün yürüyorum. O evin önünde duruyorum. Eski ama güzel bir binaydı. Zamanının en güzeliydi bence. Sen seçmiştin o evi. İlk sen bana göstermiştin. Daha önce görmemiştim. O ev o kadar güzel miydi yoksa gözünün sevdiği mi güzelleştirdi?

Çok sorum var seninle ilgili. O denli çok soru dolu ki, bu sorular arasından yanıt vermeye takatım kalmıyor. Yanıtlara pek de hevesli olduğum söylenemez. Felsefi bir soru gibi sürekli dönüp durmasını seviyorum soruların. Her usuma gelen soruda farklı olasılıklar sunup gözetmeyi seviyorum. Sürekli bir düşünce çalışmasındayım. Karşılığında hiçbir ayrıntıyı unutamayan bir bellek elde ettim.

Örneğin en sevdiğin çikolatayı anımsıyorum. Market raflarında her gördüğümde gözüm buğulanır gibi olur. Hafif tebessüm ederim. Sonra alırım birkaç tane o çikolatadan. Eve giderek yemeye can atarım. Yanında en sevdiğin çay ile yemek için. Eve varır varmaz ilk işim suyu kaynatmak oluyor; Senin yaptığın gibi. **Çayı çok severdin.** İşte de ne yazık ki çay içecek zamanın olmazdı. Çay koysan bile sürekli kalkman nedeniyle soğurdu ve terslenmeye başlardın. O nedenle eve gelince ilk yaptığın, o çayı demlemek için suyu kaynatmaktı. Ben de artık öyle yapıyorum. Çay hazır olunca çikolata paketini açıp tek tek bölerek yiyorum. Sinir olurdun çikolatayı bölmeden yiyenlere. Ben bölmeden yedim ama bana kıyamazdın. Kıyamazdın ki. Çikolatayı yerken bana, ufuklara dalmış gibi bakardın. Rahatsızlık duyardım o kadar uzun süre bakınca. Bir şey mi var diye de sorardım. Yanıtın “yoo” olurdu her seferinde. “Bir gün olur da unutursam sen usumdan gitme diye bakıyorum” derdin. En sevdiği derste en güzel konuyu öğrenmek ve yeni kavramları ezberlemeye istekli bir öğrenciyi ya da en sevdiği ülkeye gidip tüm sokaklarını öğrenmeye çalışan bir gezgini anımsatırdın.

Sözelimi en sevdiğin ülkeyi anımsıyorum. En kötü sokaklarını bile hayranlıkla anlatmana bayılırdım. Arada anlattığını unutup, yeniden heyecanla konuştuğun anlarda yüzüne bakardım. Yeniden anlatmanı çok severdim. Yüzüne bir aydınlanma gelirdi. Gözlerinin içi daha da parlardı. Öyle anlatırdın ki gitmeden sevmiştim o sokakları.

En sevdiğin rengi anımsıyorum. Beyazdı. Ben ise tam tersi siyah severdim. Yeni bir giysi ya da eşya alacakken nasıl tatlı tatlı atıştırdık. Senle siyah beyaz tartışmamız yüzünden onlarca kez hiçbir şey almadığımız ya da bambaşka bir renk seçtiğimiz günler olurdu.

Yılın en sevdiğin mevsimini anımsıyorum. Kıştı. Karşılıklı bir şömine önünde oturup sıcak çikolatalarımızı yudumlamak senin için, dünyanın en zevkli zamanlarından biriydi. Aralık ayının sonlarında karlar ilk atıştırmaya başladığında çok mutlu olurdun. O kar altında

saatlerce durmak isterdin. Üşüdükleri için koşa koşa sıcak bir yere koşan, yanlış ayakkabı giyen insanların küfürler savuran hallerine inat öğle arasında ya da iş çıkışında sahile iner o havanın tadını çıkarırdın. Büyükanenin ördüğü kahverengi atkıyı boynuna sarar durup izlerdin. Uzaktan bir tabloya misafir olmuşsun gibi dururdu.

En sevdiğin kitabı anımsıyorum. Şeker Portakalı idi. Çocuksu bir ruhun vardı. O yüzden çok severdin. Altı çizili bir sürü sayfa vardı. Arada alır kitaplıktan okurdun. Eve geldiğimde gözlerin boncuk boncuk olurdu oradan anlardım okuduğun zamanları. Sıkıca sarılırdım sana. Çocukluğun buruktu, o yüzden bu kadar severdin. Ben de sana yanında olduğumu duyumsatmaya çalışırdım. Artık yalnız olmadığını gösterirdim. Başarılı mıydım bilinmez. Oldukça anımsıyorum hakkındaki her şeyi. Sanki hiç yok olmamışsın gibi anımsıyorum. Sanki ortalıktan kaybolmadın da, seni her gün görüyorum. Öylesine biliyorum hakkındakileri. Her sabah uyandığımda, her gece uyumadan önce farklı duygularla seni belleğimde yaşıtıyorum. Rüyalarıma seni çağırıyorum. Ben seni her yerde arıyorum ancak sen hiçbir yerde yoksun. Bana beni unutmayacağını söylemiştin. Kesin olarak gidersen, benden ayrı düşersen beni bulacağını söylemiştin. Şimdi görüyorum ki ne kalbin ne de belleğin beni arıyor. Tınmıyorsun bile.

Tam gözlerimi başka yöne çevirecekken sana çok benzeyen birisiyle karşılaştım. Sarsıldım o an. O sana çok benzeyen biri değildi. Sendin. Hemen ayağa kalktım. Ayaklarım sana doğru adım attı. Koşmak istiyorlardı ancak garip kaçırdı. Yapamadım. Seri ve uzun adımlarla sana yaklaştım. Sırtın dönüktü. Elimi koluna değdirdim ve irkilerek hızlıca yüzünü bana döndün. İşte, sendin! Capcanlı ve gerçektin. O an tüm bu gerçekliği solduran ise senin bana boş bakışların ve “buyrun” diyen sözlerin oldu.

Buyrun mu? Yıkıldım bu yanıtla. Adını söyledim. Biriyle karıştırıyorsunuz galiba dedin. Tüm bu yaşadıklarım şaka gibiydi. Bana o kadar yabancı bakıyordu ki, tanıımıyordun sanki.

Ben bu düş kırıklığı arasında ayakta donakalmışken bir kadın uzaktan “baba” dedi. Tam karşımdaki sana doğru geldi. Kızın vardı. Bir hayat kurmuştun onca yılda. Kırgındım ama, kendime. O kızın annesi olamadığım için. Senin yaşamında sonuna dek yer edinemediğim için. O sırada kızın:

- Kusura bakmayın babam sizi rahatsız ettiyse. Alzheimer hastası olduğu için daha önce birkaç defa badireler atlattık. Su almak için iki dakika yalnız bırakayım dedim bırakmaz olaydım. Kendi adıma da babam adına da özür dilerim.

Kızının bu sözleri yüreğimi parçaladı. Unutmanın, unutmuşluğun burgacındaydın. Anımsamıyordun. Verdiğin sözleri tutmak için ne denli çabalamıştın bilmiyorum. Yalnızca tahmin ederek ya da öyle olmasını dileyerek kendimi kandırabiliyordum. Dağılmıştım. Üstümden bir sürü kamyon geçmişçesine kırık. Çay içmek için ocağa koyduğun su kaynamaktan bitmişti. Tuttuğumuz o ev yıkılmış şu an boş arazi. Kar artık bu kente yağmaz olmuş. Kış desen, yalnızca kuru soğuk. Tren son durağa geldi. Sen arkanı bile dönmeden yavaş yavaş gittin; beni unutmuştun, ben yok olmuştum belleğinden. Silindim anılarından. Sen ise benim usumda, belleğimde, yüreğimde çivilisin.

Hadi bu dünya bana anlatsın nasıl oluyor bu çelişki? Nasıl oluyor da birimiz anılardan soyunmuş birimiz kat kat giyinik. Nasıl?

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü,
deneme, eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni: Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu:

Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba, Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran

Kapak düzenleme: MUSTAFA DURMUŞ AZİZ (azizdijital@gmail.com)

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini koymayı görev bilir.

Başka bir yerde yayınlanmış yazılar dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez. Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarıdır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti ödemez.

DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR

.....